Doprinos iskustava iz primarnih obitelji obaju partnera kvaliteti intimne veze u mlađoj odrasloj dobi

Batinić, Lana

Doctoral thesis / Disertacija

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:526493

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Lana Batinić

DOPRINOS ISKUSTAVA IZ PRIMARNIH OBITELJI OBAJU PARTNERA KVALITETI INTIMNE VEZE U MLAĐOJ ODRASLOJ DOBI

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2019.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Lana Batinić

DOPRINOS ISKUSTAVA IZ PRIMARNIH OBITELJI OBAJU PARTNERA KVALITETI INTIMNE VEZE U MLAĐOJ ODRASLOJ DOBI

DOKTORSKI RAD

Mentorica: prof. dr. sc. Željka Kamenov

Zagreb, 2019.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Lana Batinić

EFFECT OF THE BOTH PARTNERS' EXPERIENCES FROM FAMILIES OF ORIGIN ON THE QUALITY OF THEIR INTIMATE RELATIONSHIP IN THE YOUNG ADULTHOOD

DOCTORAL THESIS

Supervisor: Željka Kamenov, PhD., Full Professor

Zagreb, 2019

Posvećeno mojoj primarnoj obitelji koja mi je dala korijene i krila, kao i mojoj ″novoj″ obitelji koju sam blagoslovljena stvarati

ZAHVALE

Prije svega sam zahvalna svojoj mentorici, prof. dr. sc. Željki Kamenov, koja me otvorena srca prihvatila za svoju doktorandicu, iako me nije poznavala, te me na mome putu vodila mudrim stručnim, no nerijetko i životnim, savjetima. Oduševljena sam pristupačnošću i otvorenošću koju renomirani znanstvenici imaju za nas koji smo na početku našega profesionalnoga razvoja, pa mi je tako, osim mentorice, velika pomoć bio sam dr. sc. David Kenny, pionir u provedbi dijadnih analiza, koji je strpljivo odgovarao na moja pitanja. Osim njega, zahvalna sam i dr. sc. Terrenceu Jorgensenu za praktičnu pomoć u R-u. No, s logikom R-a me prvi upoznao moj dragi prijatelj i kolega Mario Pandžić te bi bez njegovog znanja, entuzijazma i spremnosti da pomogne u bilo koje doba, sve analize bile mnogo teže. Za vrijedne statističke savjete i mnogo strpljenja za moje dvojbe, ne samo statističke, nego i životne, moram zahvaliti i mome dragome Dragi Glavašu, s kojim već godinama dijelim svoj put. Prof. dr. sc. Vlado Šakić i dr. sc. Dragutin Pavličević, profesor emeritus, imaju posebnu ulogu u mome profesionalnome i životnome razvoju kao moji neslužbeni mentori i na tome im nikada neću moći dovoljno zahvaliti. Hvala i mome Hrvatskome katoličkome sveučilištu na pruženoj prilici i povjerenju, kao i svim ″mojim″ ljudima tamo (znam da znate koji ste), koji su dijelili sa mnom sve uspone i padove, posebno mojoj službenoj mentorici, doc. dr. sc. Ivani Vrselji.

Nemoguće je dovoljno zahvaliti mojoj obitelji – prije svega, mojoj mami na vjeri koju je oduvijek imala u mene i na podršci koju mi i dalje nesebično pruža. Tek otkad sam i sama majka imam jasniju predodžbu koliko je odricanja, truda i ulaganja potrebno da se dijete izvede na pravi put, a ja vjerujem da, zahvaljujući ponajviše njoj, danas kročim upravo tim putem. Sigurna sam da to s Neba vide i oni članovi moje obitelji koji nisu više fizički ovdje s nama - deda, znam da si ti najponosniji!

Hvala i mojoj ″novoj″ obitelji koju još uvijek stvaram uz svoga supruga. Velimire, ti si moja stijena i onaj koji me uvijek zna vratiti u ravnotežu. Hvala i našim djevojčicama, Gabrijeli i Magdaleni, koje su mi povremeno dopustile da ne budem ″samo″ mama.

Najveća hvala Onome koji me stavlja pred izazove i kušnje, no i pobrine se da ih savladam. Veselim se onome što nam budućnost nosi – znam da su Tvoji planovi mnogo bolji od mojih!

O MENTORICI

Prof. dr. sc. Željka Kamenov zaposlena je kao redovita profesorica u trajnom zvanju na Katedri za socijalnu psihologiju Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni stupanj doktora znanosti iz socijalne psihologije stekla je 1998. godine obranom disertacije pod naslovom "Socijalna (ne)prikladnost prosudbe o uzrocima ponašanja temeljene na grupnoj pripadnosti".

Nastavnica je na preddiplomskom, diplomskom, specijalističkom i doktorskom studiju psihologije u okviru kojih vodi kolegije: Socijalna percepcija i stavovi, Socijalna kognicija, Komunikacijske vještine, Psihologija roda i spola, Psihologija partnerskih odnosa, Kognitivna socijalna psihologija, Suvremeni pristupi istraživanjima bliskih odnosa. Kao nastavnica iz područja socijalne psihologije, metodologije istraživanja i komunikacijskih vještina surađuje i na doktorskim studijima glotodidaktike, kineziologije i socijalnog rada. Zajedno s prof. dr. sc. Vesnom Vlahović-Štetić dobitnica je državne Nagrade Ivan Filipović za doprinos visokom školstvu u RH.

Njeni istraživački i stručni interesi usmjereni su na područje socijalne kognicije (pojam o sebi i drugima, atribucijski procesi, samoregulacija, kognitivni pristup stereotipima, stavovi), kao i na područje bliskih odnosa (privrženost u odrasloj dobi; ljubavni, prijateljski i obiteljski odnosi u odrasloj dobi; rodne uloge). Vodila je niz domaćih i međunarodnih znanstvenih projekata, među kojima su «Uloga socio-kognitivnih procesa u samoregulaciji i interpersonalnim odnosima», «Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj diskriminaciji u RH», «Nacionalni i europski identitet» te «Rodne, generacijske i kulturalne razlike u izražavanju ljubavi među bračnim partnerima».

Pod njenim mentorstvom izrađeno je i obranjeno više od 90 diplomskih radova, dva magistarska rada, dva specijalistička rada iz kliničke psihologije i devet doktorskih disertacija. Objavila je više od 50 izvornih znanstvenih radova, urednica je i koautorica 7 znanstvenih knjiga, napisala je dva stručna priručnika te uredila tri knjige sažetaka sa znanstvenih skupova. Održala je desetak pozvanih predavanja i podnijela više od 130 priopćenja na međunarodnim i domaćim znanstvenim i stručnim skupovima.

Članica je Hrvatskog psihološkog društva, Hrvatske psihološke komore, Hrvatskog udruženja za bihevioralno-kognitivne terapije, Društva za psihološku pomoć, *International Association for Relationship Research* te *Society for Personality and Social Psychology*.

SAŽETAK

Cilj ovoga istraživanja bio je, polazeći od postavki teorije socijalnoga učenja, ispitati učinak koji percepcija (dis)funkcionalnosti roditeljskog odnosa tijekom odrastanja ima na kvalitetu intimnih veza potomaka u mlađoj odrasloj dobi (20 – 40 godina). Budući da su roditelji prvi modeli iz čije međusobne interakcije djeca uče o tome kako partnerski odnos izgleda, brojna istraživanja pokazala su da potomci mnoge obrasce ponašanja koje su opažali kod svojih roditelja prenose i na svoje intimne veze u odrasloj dobi. Ipak, točan mehanizam preko kojega se taj međugeneracijski prijenos obrazaca partnerskih odnosa odvija još nije utvrđen. Ti odnosi postaju još složeniji kada uzmemo u obzir da svaku intimnu vezu čini interakcija dvoje ljudi koji u nju ulaze s različitim iskustvima, karakteristikama i vještinama te međusobno neprestano utječu jedno na drugo. Stoga smo, koristeći dijadnu metodologiju, odlučili provjeriti ulogu samoefikasnosti u vezi i komunikacije kao potencijalnih posredujućih varijabli u međugeneracijskom prijenosu partnerskih obrazaca. Na uzorku od 309 parova mlađe odrasle dobi od kojih je većina bila u braku, a tek manji broj njih je kohabitirao, provjerili smo dva odvojena proširena modela međusobne zavisnosti aktera i partnera (APIMeM). Dobiveni rezultati upućuju na zaključak da ne postoji izravan učinak percepcije roditeljskoga odnosa na kvalitetu intimne veze u mlađoj odrasloj dobi, niti kod žena, ni kod muškaraca. Medijatorska uloga samoefikasnosti u vezi i komunikacije potvrđena je samo kod muškaraca. Odnosno, percepcija muškaraca da je odnos između njihovih roditelja više disfunkcionalan, smanjuje njihovu samoučinkovitost i vještine komunikacije u vezi, što onda pak ima učinak na njihovu nižu procjenu kvalitete trenutne veze. Kod žena se uloga medijatora nije pokazala značajnom niti u jednom od modela. U oba modela pokazalo se da kod muškaraca postoji dijadni obrazac ″samo akter″, odnosno rezultati partnerice nemaju učinak na njihove ishode. S druge strane, kod žena je nađen značajan učinak partnera u oba modela, na način da partnerova percepcija veće disfunkcionalnosti primarne obitelji smanjuje njegovu samoučinkovitost i komunikaciju u vezi, što onda djeluje i na smanjenje ženinog doživljaja kvalitete veze. Dobiveni nalazi, osim znanstvenog aspekta, u smislu teorijskog i metodološkog doprinosa ovom području, imaju i važne praktične implikacije te su razmatrani u kontekstu unapređenja kvalitete partnerskih odnosa.

Ključne riječi: međugeneracijski prijenos, samoefikasnost u vezi, komunikacija u vezi, dijadna metodologija, učinci aktera i partnera

SUMMARY

Introduction

According to the social learning theory (Bandura, 1977), parents are the first models that children see and learn from about different aspects of life, including what intimate relationship should be like. Vicarious learning is a very powerful learning mechanism because models (parents) usually do not invest any special efforts or skills to teach observers (children) about intimate relationships. Still, children learn more by observing than by following verbal instructions. Since the parents' relationship/marriage is the first model of an intimate relationship, it is not unusual for the intergenerational transmission of relationship skills and partner interactions (or relationship/marriage quality *per se)* to happen. Offspring develop inadequate interpersonal skills and behavior patterns from their parents, and they transfer them to their own intimate relationships in young adulthood. Usually, this transmission happens through some intervening variables (mediators) like relationship self-efficacy (which has an important place in Bandura's theory) and communication patterns. Thus, the main goal of this study was to investigate the effect of the both partners' experiences from families of origin on the quality of their intimate relationship in young adulthood within the context of the social learning theory.

Methodology

Participants in this study were 309 married or cohabitating couples in young adulthood (20 – 40 years old). They have answered questions from several questionnaires: *Children's Perception of Interparental Conflict* (Grych, Seid & Fincham, 1992; we have later developed its short version *Observed Parents' Conflict Behavior Scale*), Norton's *Index of Marriage Quality* (Norton, 1983), *Relationship Self-Efficacy Scale* (Lopez, Morúa & Rice, 2007) and *Marital Communication Questionnaire* (Bodenmann, 2000; in Ledermann, Bodenmann, Rudaz & Bradbury, 2010). Using dyadic methodology, we have tested two separate extended actor-partner interdependence models with relationship self-efficacy and communication as mediators.

Results and discussion

There is no evidence of direct effect for the offspring's perception of their parents relationship on the offspring's relationship quality in young adulthood. Relationship self-efficacy and communication have proved to be significant mediators only for men. Men's perception of their parents' greater dysfunctionality is decreasing their relationship self-efficacy and positive communication patterns, which lowers the relationship quality. When it comes to women, indirect (mediator) effects were not significant in both models that we have tested. Results from both models show a significant dyadic ″only actor″ pattern for men. That means that their partners' (women's) results do not have an effect on men's outcomes. On the other hand, when it comes to women, there are significant partner effects in both models. This means that their partner's perception of the more dysfunctional relationship between his parents lowers his relationship self-efficacy and positive communication which leads to a decrease in women's evaluation of their relationship quality. It could be that dysfunctionality of the family of origin, especially parents' open conflicts, has more long-term detrimental consequences for men then for women which is line with some of the previous studies (Feng, Giarusso, Bengston, & Frye, 1999; Story, Karney, Lawrence, & Bradbury, 2004). Significant partner effects for women could be due to the socialization process and social roles that emphasize women's focus on the relationships, which makes them more empathetic and more sensitive to their partner's behavior and interpersonal skills.

Conclusion

Present research contributes to the field of intimate relationship by emphasizing the importance of parents' conflicts and not divorce in intergenerational transmission of relationship skills and partner interactions, especially for men. Dyadic methodology is a very useful tool for relationship research and provides us with useful information not only in scientific terms, but it also in everyday life and it has practical implications for couples' workshops and other activities that can improve relationship quality.

Keywords: intergenerational transmission, relationship self-efficacy, partner communication, dyadic analysis, actor and partner effects

Sadržaj

1. UVOD 1
   1.1. Teorija socijalnog učenja: roditelji kao prvi modeli 4
   1.2. Međugeneracijski prijenos obrazaca partnerskih odnosa 6
      1.2.1. Socio-ekonomska perspektiva 8
      1.2.2. Opažanje roditeljskih interakcija 10
      1.2.2.1. Roditeljski sukob kao izravni stresor 12
      1.2.2.2. Kognitivna procjena roditeljskog sukoba 13
      1.2.2.3. Hipoteza emocionalne sigurnosti djece 13
      1.2.3. Interakcija roditelja i djece 14
      1.2.4. Međugeneracijski prijenos predanosti braku 17
   1.3. Samoefikasnost (samoučinkovitost) 19
      1.3.1. Razvoj samoefikasnosti u obiteljskom kontekstu 21
      1.3.2. Samoefikasnost u vezi 24
   1.4. Komunikacija u intimnim odnosima 29
      1.4.1. Rodne razlike u obrascima komunikacije 31
      1.4.2. Atribucije i (dis)inhibiranost prilikom komunikacije s partnerom 34
   1.5. Dugoročne posljedice iskustava iz primarne obitelji na intimne veze potomaka 36
   1.6. Metodološki izazovi u istraživanju partnerskih odnosa 42
2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA 47
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA 48
   3.1. Prva faza predistraživanja 48
      3.1.1. Sudionici i postupak 48
      3.1.2. Instrumenti 50
      3.1.3. Rezultati 51
   3.2. Druga faza predistraživanja 68
   3.3. Glavno istraživanje 73
      3.3.1. Sudionici i postupak 73
      3.3.2. Pristup obradi podataka 76
      3.3.3. Instrumenti 81
      3.3.4. Mjerna invarijatnost instrumenata 84
4. REZULTATI 95
   4.1. APIMeM: samoefikasnost u vezi kao medijator 97
   4.2. APIMeM: komunikacija u vezi kao medijator 104
5. RASPRAVA 108

5.1. Uloga samoefikasnosti i komunikacije u vezi kao medijatora u modelu međuzavisnosti aktera i partnera 108
5.2. Usporedba pretpostavljenih modela i rodne razlike u utvrđenim učincima 110
5.3. Metodološka ograničenja i smjernice za buduća istraživanja 114
5.4. Znanstveni i praktični doprinos ovoga istraživanja 117
6. ZAKLJUČAK 119
7. LITERATURA 121
8. PRILOG 134
9. ŽIVOTOPIS 141
10. POPIS OBJAVLJENIH RADOVA 142

1. UVOD

Mlađa odrasla dob naziv je za razvojni period u kojem se pojedinci nalaze između približno 20. i 40. godine života (Berk, 2008). To je po mnogočemu kritično životno razdoblje jer uglavnom uključuje odlazak iz roditeljskog doma, završetak formalnog obrazovanja, posao s punim radnim vremenom, brak i prve godine roditeljstva (Amato, Spencer Loomis i Booth, 1995). Uspjeh ili neuspjeh koji pojedinici dožive u ovoj dobi značajno određuje njihov daljnji životni tijek, daljnja postignuća i dobrobit u cjelini. No, čini se da se temelji (ne)uspjeha u toj životnoj fazi postavljaju mnogo ranije i svoje ishodište imaju u primarnoj obitelji, iako je zapravo i dalje nedovoljno istraženo na koji točno način i koje specifične karakteristike primarne obitelji djeluju u tom kontekstu (Cui i Fincham, 2010). Dva faktora koja su relativno dobro istražena u ulozi prediktora romantičnih ishoda potomaka su razvod roditelja (npr. Amato, 1996; Amato i Cheadle, 2005; Amato i Keith, 1991) i uloga roditeljskih sukoba (npr. Amato, Spencer Loomis i Booth, 1995; Kinsfogel i Grych, 2004). Ipak, još uvijek nisu potpuno jasni mehanizmi preko kojih oni djeluju, kao niti učinak koji iskustva iz primarnih obitelji oba partnera imaju na dinamiku njihovog intimnoga i bračnoga odnosa.

Razlog za to djelomično se nalazi u tradicionalno korištenim metodama obrade podataka koje su mogle utvrditi odnos između pojedinčevih iskustava iz primarne obitelji i njegove vlastite procjene nekih ishoda u trenutnoj vezi/braku, poput zadovoljstva, kvalitete, bračne prilagodbe i sl. No, sve do razvoja dijadne metodologije (Kenny, Kashy i Cook, 2006), posebno alata koje pruža strukturalno modeliranje, nije bilo moguće utvrditi učinak koji iskustva, primjerice, iz primarne obitelji jednoga partnera imaju na zadovoljstvo vezom drugoga partnera. Osim metodoloških izazova kojima ćemo više prostora za razmatranje posvetiti kasnije, ovaj međugeneracijski prijenos obrazaca moguće je, naravno, promotriti iz više perspektiva. Mi smo se, u pokušaju objašnjavanja potencijalno važnih mehanizama koji povezuju funkcioniranje primarne obitelji i one koju kasnije sami stvaramo u interakciji s partnerom kojega smo odabrali, odlučili usmjeriti na postavke teorije socijalnog učenja. Drugim riječima, cilj ovoga rada je u okviru teorije socijalnog učenja provjeriti učinak koji (dis)funkcionalnost primarne obitelji u kojoj je pojedinac odrastao ima na kvalitetu intimnoga odnosa u mlađoj odrasloj dobi. Pritom vidimo samoefikasnost u vezi i komunikaciju s partnerom kao ključne odrednice preko kojih iskustva iz primarne obitelji djeluju na potomke i u odrasloj dobi.

Stoga ćemo u uvodnom dijelu rada pojasniti osnovne postavke teorije socijalnog učenja prema kojoj djeca vide svoje roditelje kao modele u mnogo različitih područja života, pa tako

i u domeni romantičnih odnosa. Posredničko (vikarijsko) učenje vrlo je moćan mehanizam učenja posebno zato jer modeli (u većini slučajeva roditelji) najčešće ne prenose svoje vještine i ponašanja svjesno na opažače (svoju djecu) u smislu da ulažu poseban trud i napor da ih tome poduče. Ipak, djeca puno više obrazaca ponašanja nauče upravo tako, opažajući ih, u usporedbi s verbalnim uputama i savjetima koje dobivaju od svojih roditelja i drugih važnih odraslih osoba u svojoj blizini. Primjerice, ako roditelj želi naučiti dijete da ne prelazi cestu dok je na semaforu crveno svjetlo, može mu to govoriti kao direktnu uputu i/ili se i sam ponašati na taj način. No, ako uz takve verbalne smjernice, dijete često vidi svog roditelja kako prelazi cestu dok je crveno svjetlo, veća je vjerojatnost da će i samo početi prakticirati takvo ponašanje, neovisno o tome što roditelj govori da to nije u redu. Roditeljsko ponašanje uglavnom ima puno jači učinak na djecu od verbalnih uputa koje roditelji daju.

Upravo zato što odnos između roditelja kojega djeca opažaju i osjećaju tijekom odrastanja služi kao prvi model partnerskih odnosa, nerijetko dolazi do međugeneracijskog prijenosa tih obrazaca. Drugim riječima, potomci bračnu (ne)stabilnost kojoj su svjedočili u odnosu između svojih roditelja prenose i na svoje partnerske i bračne odnose u odrasloj dobi. Velik broj istraživanja bavio se međugeneracijskim prijenosom razvoda kojega socio-ekonomska perspektiva objašnjava uz pomoć pada životnog standarda i mogućnosti potomaka zbog čega imaju manju vjerojatnost razviti kvalitetan odnos s partnerom te time svome braku dati čvrste temelje. Druga perspektiva naglasak stavlja na usvajanje roditeljskih interakcija kao modela odnosa s partnerom, a kada su te interakcije i vještine rješavanja sukoba bile neadvekvatne, onda njihov prijenos povećava bračnu nestabilnost i braka potomaka te može dovesti do razvoda. Iako su sukobi između roditelja neizbježni, kada su intenzivni i djeci jako uočljivi, oni za njih predstavljaju izravni stresor, a reakcija na njega ovisi o dječjoj kognitivnoj procjeni sukoba. Upravo na temelju vlastite percepcije roditeljskih sukoba djeca oblikuju internalne reprezentacije bračnih i obiteljskih odnosa koje su vrlo važan dio razvoja emocionalne sigurnosti. Ta emocionalna sigurnost izravno je vezana uz odnos između roditelja koji je ustvari temelj funkcioniranja cijele obitelji, dok je neizravno vezana i uz odnos koji dijete ima s roditeljima. Naime, roditeljski sukobi često se ″prelijevaju″ i na odnos s djetetom na način da narušavaju kvalitetu roditeljskih vještina i oslabljuju emocionalnu povezanost roditelja i djece. No, osim (ne)odgovarajućih interpersonalnih vještina koje djeca usvajaju promatrajući svoje roditelje, na isti način usvajaju i stavove te vrijednosti od kojih se u ovom kontekstu najvažnijom pokazala predanost braku kao cjeloživotnoj zajednici. Tako potomci razvedenih roditelja često i sami imaju pozitivniji stav prema razvodu te ga smatraju legitimnom opcijom ukoliko u svom braku nisu zadovoljni zbog čega je njihova predanost braku često manja.

Važno mjesto u Bandurinoj socijalno-kognitivnoj teoriji zauzima i koncept samoefikasnosti koji se odnosi na vjerovanje osobe da ima potrebna znanja i vještine kako bi postigla postavljene ciljeve. Za razvoj samoefikasnosti važan je obiteljski kontekst u kojem socio-ekonomski status ponovno igra važnu ulogu budući da u velikoj mjeri određuje obiteljsko funkcioniranje i mogućnosti koje djeca imaju za učenje i razvoj različitih vještina. Nadalje, roditeljska očekivanja od djece, njihov odgojni stil, kao i njihova roditeljska samoefikasnost imaju značajnu ulogu u razvoju dječje samoefikasnosti u nizu različitih područja života. Tako se ovaj koncept, pored opće samoefikasnosti, zapravo sve više povezuje sa specifičnim domenama ljudskoga djelovanja, pa smo mi u našem istraživanju veliki značaj dali samoefikasnosti u vezi. Kada osoba vjeruje da je vrlo učinkovita u svom odnosu s partnerom, vjerojatnije je da će započeti i ustrajati u pokušajima rješavanja problema i sukoba s partnerom što dugoročno doprinosi kvaliteti odnosa. Drugi važan koncept kojega uvelike usvajamo opažajući roditelje je komunikacija s partnerom. Iako su neslaganje i sukobi sastavni dio partnerskoga odnosa, način na koji ćemo im pristupiti čini razliku između parova koji su sretni i onih koji se na kraju raziđu. Neosporno je da postoje određene rodne razlike u obrascima komunikacije prema kojima žene češće zahtjevaju da se o nekom problemu razgovara, dok su muškarci skloniji povući se i distancirati. Ipak, kada su prisutni pozitivni obrasci komunikacije u kojima prevladaju međusobno poštovanje, uvažavanje i empatija, usprkos određenim neslaganjima i sukobima, partneri mogu dugoročno biti zadovoljni u svom odnosu. U zaključenom dijelu uvoda reći ćemo nešto o dugoročnim posljedicama koje roditeljski sukobi, njihova bračna disfunkcionalnost i razvod mogu imati na potomke, pri čemu ćemo pokušati razlikovati nalaze istraživanja koji se odnose na razvod od onih koji govore o sukobima između roditelja. Ipak, često je to vrlo težak zadatak jer uobičajeno sukobi prethode razvodu pa je jedno vrlo izazovno razdvojiti od drugoga. Na samom kraju uvodnoga dijela osvrnut ćemo se na metodološke izazove kada je o istraživanjima partnerskih odnosa riječ, s posebnim naglaskom na značaju i važnosti primjene dijadne metodologije.

1.1. Teorija socijalnog učenja: roditelji kao prvi modeli

Inicijalni kreator teorije socijalnog učenja (kasnije nazvane socijalno-kognitivnom teorijom), Albert Bandura, tvrdi da djeca uče obrasce ponašanja opažajući i imitirajući odrasle modele iz svoje okoline, a prvi dostupni modeli su njihovi roditelji (Bandura, 1977). Učenje o partnerskom odnosu putem opažanja roditelja-modela jedna je od važnih karika u procesu socijalizacije, a na isti način djeca usvajaju znanja o jeziku, običajima, obrazovnim, vjerskim i političkim praksama i kulturi u kojoj odrastaju. Bandura (1971) tvrdi da je većina ponašanja koju ljudi iskazuju u svakodnevnom životu naučena, namjerno ili slučajno, gledajući primjere iz svoje okoline. U najranijoj dobi imitirajući odgovori djece evocirani su izravno i neposredno preko ponašanja modela. Primjerice, roditelj pokazuje djetetu kako ubaciti kocku u kutiju i zatim odmah od djeteta traži da pokuša izvesti isto te ponoviti ponašanje koje je vidjelo. Kako djeca odrastaju, u kasnijim razvojnim fazama, imitacija se najčešće odvija bez prisutnosti modela i s velikim vremenskim odmakom od trenutka kada je ponašanje opaženo (Bandura, 1971). Recimo, kada adolescent sam sjedne za volan automobila i kreće u samostalnu vožnju prisjeća se kako to čini roditelj, ali i instruktor u autoškoli. Stoga je kod odgođene imitacije važno postojanje unutarnje reprezentacije ponašanja modela.

Vikarijsko (posredničko) učenje, kod kojega osoba ne uči direktno iz posljedica svoga ponašanja, nego na temelju opažanja posljedica koje je model doživio, događa se i kada je riječ o procesu učenja emocionalnih reakcija. Putem izravnih vanjskih posljedica pojedinci uče očekivati nagrade i kazne koje specifično ponašanje prate u specifičnom kontekstu, dok se zamjenskim doživljavanjem posljedica usvajaju emocionalne reakcije te uče očekivanja, a da se ne prolazi kroz bolan proces izravnog doživljavanja posljedica (Pervin, Cervone i John, 2008). Emocionalni odgovori druge osobe u nekoj situaciji koji se očituju kroz verbalne i facijalne reakcije te njen položaj tijela, mogu i kod opažača izazvati jake emocionalne reakcije (Bandura, 1971). Ti afektivni socijalni znakovi najvjerojatnije izazivaju pobuđenost opažača zbog povezanih iskustava koje ljudi dijele. Primjerice, općenito govoreći, pojedinci koji su dobro raspoloženi prema drugima se uglavnom ponašaju srdačno, što kod ljudi izaziva slične pozitivne reakcije, dok, s druge strane, potišteni, nervozni i ljuti ljudi, loše utječu na one u svojoj blizini. Unatoč važnosti koju posredničko učenje ima, Bandura (1971) ističe da je iznenađujuće malo istraživanja o konkretnim faktorima koji određuju koliko snažno ljudi mogu biti afektivno uvjetovani opažanjem iskustava drugih ljudi. Jedan od važnih čimbenika je zasigurno odnos između opažača i modela (Bandura, 1971). Ljudi su, općenito govoreći, manje osjetljivi na ono što se događa strancima, u usporedbi sa srećom ili tugom osoba koje su im bliske ili o kojima ovise. Budući da su roditelji najvažnije osobe u dječjim životima te se taj

odnos zasniva upravo na bliskosti, njihove emocionalne reakcije i posljedice ponašanja prilikom sukoba snažna su poruka njihovoj djeci o tome što mogu očekivati u partnerskom odnosu.

Općenito govoreći, osjetljivost opažača na utjecaj modela ovisi ponajviše o tri faktora čiju pojedinačnu snagu određuju uvjeti u kojima se posredničko učenje odvija. To su karakteristike modela, posljedice koje određeno ponašanje sa sobom nosi te karakteristike opažača (Bandura, 1971). Kada je riječ o karakteristikama modela, oni koji imaju veći status i moć, imaju i veću vjerojatnost da će svojim ponašanjem djelovati na opažača, a upravo te karakteristike posjeduju roditelji, govoreći iz perspektive djece kao opažača. Također je utjecaj modela veći što je sličniji opažaču, pa su tako u poznatim Bandurinim eksperimentima s Bobo lutkom djeca više oponašala ponašanje modela koji je bio njihovoga spola (Bandura, Ross i Ross, 1961), odnosno sličniji njima. Nadalje, Bandura (1997) prilikom učenja opažanjem razlikuje usvajanje i izvršavanje ponašanja. Tako se novi obrazac ponašanja može usvojiti neovisno o potkrepljenjima, ali izvršavanje ponašanja ovisi o nagradama i kaznama. Ono što se događa modelu ima utjecaj na opažača jer on na kognitivnoj i/ili emocionalnoj osnovi odgovara na posljedice koje je model iskusio. U već spomenutim Bandurinim eksperimentima, djeca su značajno manje pokušala izvršiti opaženo agresivno ponašanje kada je model za to ponašanje bio kažnjen, u usporedbi s eksperimentalnim situacijama u kojima je agresivno ponašanje modela nagrađeno ili pak nije imalo nikakvih posljedica (Bandura, 1965). Ipak, kada su djeca dobila pozitivno pokrepljenje za izvođenje opaženoga ponašanja, razlike između grupa su u potpunosti nestale te su dobiveni rezultati upućivali na zaključak da su djeca iz sve tri skupine podjednako dobro usvojila ponašanje modela kojem su svjedočila. Naposljetku, kada govorimo o karakteristikama opažača, kao trećem važnom faktoru u procesu posredničkog učenja, osobe koje su češće nagrađene za imitaciju tuđega ponašanja, kojima nedostaje samopoštovanja, koje se osjećaju nekompetentno u pojedinim područjima te koje su na bilo koji način ovisne o modelu, imaju veću vjerojatnost da će pokušati oponašati ono što vide da čini model kojega smatraju uspješnim (Bandura, 1971). U kontekstu odnosa roditelja i djece, jasno je da djeca posjeduju većinu gore navedenih karakteristika opažača zbog čega je utjecaj roditelja kao modela toliko snažan.

Budući da roditelji predstavljaju prvi i najčešće glavni model iz kojeg djeca uče o intimnim odnosima i ponašanju u braku, zahvaljujući djelovanju upravo vikarijskoga učenja djeca mogu oblikovati svoje ponašanje u vlastitim partnerskim odnosima.

1.2. Međugeneracijski prijenos obrazaca partnerskih odnosa

Prema perspektivi životnoga tijeka, događaji i okolnosti u jednoj generaciji obitelji mogu imati dugoročne posljedice u sljedećim generacijama (Elder, 1994). Brojna istraživanja upravo su razvod roditelja navodila kao kritičan faktor koji ostavlja dugoročne posljedice za dobrobit potomaka u mnogim područjima njihova života. Kada je riječ o partnerskim odnosima, roditeljski razvod udvostručava šanse da i brak potomaka završi razvodom, pri čemu je taj rizik još i veći ako su oba partnera imala iskustvo razvoda roditelja (Hetherington i Elmore, 2004 prema Lansford, 2009), što se naziva međugeneracijskim prijenosom razvoda.

Dok su ranija istraživanja na razvod gledala kao na relativno izolirani događaj za članove obitelji, novija istraživanja na razvod gledaju kao na kontinuirani proces, koji ima posljedice za djecu prije, tijekom i nakon samog događaja (Sun i Li, 2002). Prema Amatovoj (2000) perspektivi razvod-stres-prilagodba, koja je postala poznata i kao opća teorija razvoda, vrijeme potrebno za prilagodbu nakon razvoda može biti samo prolazna kriza, koja ne traje dugo i nakon koje pojedinci nastave funkcionirati bez značajnih poteškoća. No, s druge strane, za neke pojedince, razvod može imati dugoročne posljedice koje će ih pratiti tijekom cijeloga života, što je nazvano modelom kroničnog napora.

Meta-analiza koju su proveli Amato i Keith (1991) analizirajući rezultate 92 istraživanja koja su uspoređivala dobrobit djece čiji su se roditelji razveli s onima čiji su roditelji ostali u braku, našli su da djeca razvedenih roditelja postižu slabije rezultate na nizu promatranih varijabli, kao što su školsko postignuće, slika o sebi (samopoštovanje), socijalna prilagodba, kvaliteta odnosa s roditeljima te imaju više internaliziranih i eksternaliziranih poteškoća. Jedno desetljeće kasnije, Reifman, Villa, Amans, Rethinam i Telesca (2001) usporedili su rezultate svoje meta-analize koja se usmjerila na funkcioniranje djece razvedenih roditelja 1990-ih godina, s rezultatima Amata i Keitha iz 1980-ih godina i zaključili da je za sve promatrane ishode prosječna veličina efekta upućivala na nešto gore ishode za djecu razvedenih roditelja 90-ih godina, nego što je nađeno kod djece koja su doživjela razvod 80-ih godina prošlog stoljeća. Nadalje, istraživanja na velikim uzorcima dosljedno pokazuju da roditeljski razvod povećava rizik da će potomci i sami doživjeti razvod braka (Keith i Finlay, 1988; Kulka i Weingarten, 1979; Mueller i Pope, 1977; Pope i Mueller, 1976; prema Amato, 1996). Bumpass, Martin i Sweet (1991) ispitujući uzorak žena, našli su da roditeljski razvod povećava vjerojatnost razvoda braka u prvih 5 godina za čak 70%. Čini se da nije nevažna ni dob u kojoj su djeca doživjela razvod roditelja: ako se razvod dogodio kada su djeca imala 12 godina ili manje, povećao je vjerojatnost da i sami dožive razvod za 60% (Amato, 1996). Osim

toga, ukoliko su oba partnera, doživjela razvod roditelja, vjerojatnost da će i njihov brak završiti razvodom je značajno veća u usporedbi s bračnim partnerima iz cjelovitih obitelji (Webster, Orbuch i House, 1995).

Amato i Cheadle (2005) analizirali su rezultate 20-godišnjeg longitudinalnog istraživanja kako bi ispitali povezanost između razvoda bake i djeda te ishoda toga događaja čak dvije generacije kasnije. Rezultati sugeriraju da razvod ima posljedice i za nadolazeće generacije, uključujući i članove obitelji koji se nisu ni rodili u vrijeme razvoda. Razvod u prvoj generaciji (G1) bio je povezan sa slabijim obrazovanjem, više bračne nesloge, slabijom povezanosti s majkom i ocem u trećoj generaciji (G3). Medijator su bile obiteljske karakteristike srednje generacije (G2), kao što su slabije obrazovanje, bračno neslaganje, razvod i veće tenzije u ranom odnosu roditelj-dijete. U daljnjim analizama, nisu nađene rodne razlike u efektima razvoda, kao ni potvrda da ti efekti slabe tijekom vremena. Dob stupanja u brak bila je negativno povezana s vjerojatnošću razvoda: sa svakom godinom koju su parovi čekali prije ulaska u brak, vjerojatnost razvoda se smanjivala za 13%. Amato i Cheadle (2005) zaključili su da varijable mjerene u prvoj generaciji (G1) utječu na ishode treće generacije (G3), uglavnom preko karakteristika srednje generacije (G2).

Amato (1996) je našao da je glavni mehanizam preko kojeg razvod djeluje na potomke njihovo interpersonalno ponašanje. Potomci razvedenih roditelja vjerojatnije imaju stil ponašanja koji karakterizira ljubomora, ljutnja, lako ih se povrijedi, imaju poteškoće u komunikaciji i skloniji su nevjeri, a ti interpersonalni problemi povećavaju rizik za razvod. Dobiveni rezultati sugeriraju da roditeljski razvod ima direktan utjecaj na interpersonalne vještine te su sukladni objašnjenju da djeca iz razvedenih obitelji imaju loše modele dijadnog ponašanja te su u opasnosti da ne uspiju usvojiti vještine i stavove koji olakšavaju uspješno funkcioniranje u bračnim ulogama. Moguće je da su i predisponirana da razviju osobine, kao što su nedostatak povjerenja i manjak predanosti, koje pojačavaju tenzije u vezi.

Prema Donnellan, Larsen-Rife i Conger (2005) postoje dvije šire teorijske perspektive koje pokušavaju objasniti kako je razvod roditelja povezan sa sličnim ishodima njihovih potomaka. *Perspektiva individualnih razlika* stavlja naglasak na ličnost te karakteristike i relativno trajne načine razmišljanja, osjećanja i ponašanja kao ključne za razumijevanje ponašanja u romantičnim vezama. Osobine ličnosti su relativno stabilne od ranog djetinjstva te su pod značajnim utjecajem bioloških faktora. U tom kontekstu, najviše je istraživan neuroticizam, tj. negativna emocionalnost kao ″trajna ranjivost″ (Karney i Bradbury, 1995). Neka istraživanja utvrdila su da postoji veća sklonost razvodu između monozigotnih u usporedi

s dizigotnim blizancima, što daje potporu tvrdnji da geni predisponiraju ljude da se ponašaju na način koji povećava rizik za razvod (Jockin, McGue i Lykken, 1996). Te naslijeđene osobine ličnosti mogu se odražavati u tendenciji da se ljudi uključuju u hostilno ili antisocijalno ponašanje ili pak u postojanju poteškoća u formiranju i održavanju bliskih emocionalnih veza.

U mjeri u kojoj su ličnosti roditelja i djece povezane, roditelji i djeca mogu iskusiti slične razine bračne kvalitete, stabilnosti i osobne dobrobiti. Waller i Shaver (1994) proveli su prvo bihevioralno-genetičko istraživanje koristeći biometrijski model na parovima blizanaca, a dobiveni rezultati upućuju da, za razliku od drugih područja ličnosti i stavova, gdje genetski faktori određuje otprilike 50% varijance, a okolina ima malo utjecaja, individualne razlike u pristupu ljubavi gotovo su u potpunosti određene *okolinom***.** Harden i suradnici (2007) prikupili su podatke na uzorcima blizanaca i zaključili da genetski faktori utječu na bračni sukob, no da su razlike između blizanaca, odnosno ne-zajednički faktori, objašnjavale više od polovice varijance bračnoga sukoba, što smatraju očekivanim, budući da svaki blizanac ima drugačijeg bračnoga partnera s kojim ulazi u sukob. Iako dobiveni rezultati sugeriraju da naposljetku genotip utječe na bračni sukob, ti genetski utjecaji djeluju preko psihosocijalnih varijabli kao medijatora, poput osobina ličnosti, temperamenta i psihopatologije.

Genetska perspektiva općenito ima slabu potporu u istraživanjima te je zaključak brojnih istraživanja da čak i ako genetski naslijeđene osobine predisponiraju djecu za određeni dio emocionalnih i bihevioralnih problema, razvod donosi nove uvjete koji mogu pogoršati te probleme ili pak stvoriti nove.

Razvojno-kontekstualna perspektiva podrijetlo romantičnih odnosa vidi u odnosima u primarnoj obitelji, kao što je odnos između roditelja i odnos roditelja prema djetetu (Amato i Booth, 1991). U tom kontekstu moguće je utvrditi tri važna mehanizma preko kojih se bračna nestabilnost prenosi s roditelja na djecu, a to su socio-ekonomski uvjete koji su posljedica razvoda, opažanje i usvajanje neadekvatnih vještina rješavanja sukoba po uzoru na roditeljski model te narušena interakcija roditelja s djecom kao posljedica roditeljskih sukoba.

1.2.1. Socio-ekonomska perspektiva

Prema perspektivi socio-ekonomskog stresa, razvod dovodi do niza socijalnih i ekonomskih promjena te poteškoća koje su veliki izvor stresa i za roditelje i za djecu. Zbog smanjenja obiteljskih prihoda do kojeg dolazi zbog preseljenja jednog od hranitelja obitelji, najčešće oca, uvjeti života majke i djeteta pogoršavaju se. Samohrani roditelji (najčešće majke) suočene su s mnogim financijskim poteškoćama (Duncan i Hoffman, 1985 prema Amato,

1996) te ne mogu djeci priuštiti nove knjige, računala, dodatne nastavne aktivnosti i privatne poduke, koje olakšavaju akademski uspjeh. U usporedbi s djecom iz cjelovitih obitelji, djeca razvedenih roditelja vjerojatnije će odustati od srednje škole, manje je vjerojatno da će studirati, te uglavnom imaju manje godina obrazovanja (Biblarz i Gottainer, 2000; Furstenberg i Teitler, 1994; McLeod, 1991; Ross i Mirowsky, 1999; Zill i sur., 1993 prema Amato i Sobolewski, 2001). Djeca iz razvedenih obitelji često imaju niži stupanj obrazovanja, zarađuju manje novca i rade poslove nižeg statusa (McLeod, 1991 prema Amato, 1996). Ti obrazovni deficiti najvjerojatnije su posljedica pada životnog standarda djece nakon razvoda, preseljenja u drugu školu te smanjenog roditeljskog nadzora i uključenosti u školske obaveze (McLanahan i Sandefur, 1994 prema Amato i Sobolewski, 2001). Budući da je stupanj obrazovanja usko povezan s prihodima i socio-ekonomskim statusom, nije čudo da je kod pojedinaca iz razvedenih obitelji i taj status niži (Amato i Keith, 1991).

Razvod može obitelj dovesti doslovno do siromaštva, zbog čega djeca mogu biti obilježena od strane vršnjaka i društva u cjelini, što ih pak može potaknuti da se pridruže devijantnim subkulturama (kad su već ionako obilježeni i marginalizirani), što pak narušava njihove interpersonalne odnose i otežava funkcioniranje (Kunz, 2001). Ipak, treba naglasiti da ljudi nižih primanja imaju veću vjerojatnost da će se razvesti, stoga je dio siromaštva razvedenih obitelji posljedica efekta selekcije (Emery, 1999). Međutim, neupitno je da razvod dovodi do pada životnog standarda članova obitelji, ako niti zbog jednog drugog razloga, onda zato jer je ekonomski isplativije živjeti u jednom kućanstvu, nego u dva.

Djeca razvedenih roditelja ranije stupaju u brak u usporedbi s djecom iz cjelovitih obitelji (Thornton, 1991; McLeod, 1991 prema Amato, 1996). Razloga za to može biti više. Jedna mogućnost je da su emocionalno zahtjevni, pa kad shvate da svoje emocionalne potrebe ne mogu zadovoljiti u trenutnom okruženju u kojem žive, fokusiraju se na brak kako bi im supružnik pomogao u zadovoljenju tih potreba. S druge strane, brak može biti bijeg iz ekonomski teških životnih uvjeta u kućanstvu koje dijele sa samohranim roditeljem (najčešće majkom) ili se ne slažu s novom obitelji (ako se roditelj s kojim su ostali živjeti ponovno vjenčao). Kako bilo, rana dob stupanja u brak je jedan od najboljih prediktora razvoda (Booth i Edwards, 1985; Bumpass i sur., 1991, White, 1991 prema Amato, 1996) jer ostavlja malo vremena za pronalazak najboljeg životnog partnera, osobe uglavnom nisu dovoljno dobro pripremljene za bračne uloge, a često im nedostaje i ekonomskih resursa (Booth i Edwards, 1985). Mlađi partneri imaju i veće šanse naći alternativu i stupiti u novi brak, u usporedbi sa starijim supružnicima.

Dok dio djece iz razvedenih obitelji ranije stupa u brak, drugi dio njih odgađa stupanje u brak i skloniji su kohabitaciji (Furstenberg i Teitler, 1994), vjerojatno zato jer imaju manje konvencionalne stavove ili pak zato jer se teže odlučuju predati dugoročnom savezu (Miles i Servaty-Seib, 2010). Conger i suradnici (2000) su na temelju rezultata svoga longitudinalnoga istraživanja utvrdili da su mladi koji su kohabitirali potekli iz obitelji lošijeg socio-ekonomskog statusa te je i kvaliteta interakcije između članova u njihovoj primarnoj obitelji bila manja. Feng, Giarusso, Bengston i Frye (1999) zaključili su da i rana dob stupanja u brak i niži stupanj obrazovanja potomaka objašnjavaju dio efekata prijenosa roditeljskog razvoda, no najsnažniji medijator bila je ipak dob stupanja u brak.

Promijenjeni uvjeti života nakon doživljenog razvoda, često mijenjaju i majčine stavove. Tako majke postanu manje tradicionalne u svojim stavovima prema obiteljskom životu i više se orijentiraju na plaćeni posao (Thornton i Freedman, 1982 prema Amato, 1996). Budući da one služe djeci kao modeli, djeca taj model zaposlenih majki s netradicionalnim stavovima preuzimaju, posebno kćeri. Feng, Giarusso, Bengston i Frye (1999) našli su potporu integeneracijskom prijenosu razvoda s roditelja na kćeri, no ne i na sinove. Goldscheider i Waite (1991 prema Amato, 1996) zaključili su da kćeri iz razvedenih obitelji u usporedbi s onima iz cjelovitih, imaju jaču orijentaciju na zaposlenje, planiraju imati manje djece te je vjerojatnije da odobravaju majčino zaposlenje izvan kuće. To može imati posljedice za njihov brak, jer iako ženini prihodi smanjuju ekonomske poteškoće obitelji, često stvaraju tenzije između supružnika oko podjele kućanskih poslova i odgovornosti (Hochschild, 1989 prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Ženina zaposlenost smanjuje i njenu financijsku ovisnost o mužu što joj olakšava odlazak iz braka, ukoliko je čini nesretnom, a ujedno i povećava njen kontakt s drugim muškarcima, a time i potencijalne alternative trenutnom supružniku.

1.2.2. Opažanje roditeljskih interakcija

Karakteristike obitelji tijekom adolescencije značajno predviđaju aspekte romantične intimnosti tijekom mlađe odrasle dobi. Amato i Booth (1991) našli su da izvještaj roditelja o njihovoj bračnoj kvaliteti kada su djeca odrastala, predviđa izvještaj potomaka o sreći, zadovoljstvu životom, samopoštovanju i psihološkim poteškoćama u mlađoj odrasloj dobi. Adolescenti odgajani u toplim obiteljima, punima podrške, ponašaju se podržavajuće i manje hostilno prema romantičnim partnerima u mlađoj odrasloj dobi (Conger, Cui, Bryant i Elder, 2000). Feldman, Gowen i Fisher (1998) našli su da je majčino bračno zadovoljstvo (no, ne i

očevo) kada su djeca bila adolescentske dobi, predviđalo intimnost u romantičnom smislu u mlađoj odrasloj dobi. Jedno od ponuđenih objašnjenja za taj nalaz je što uobičajeno majke provode više vremena s djecom pa imaju i više prilika iskomunicirati im svoje (ne)zadovoljstvo ili pak zato jer se zadovoljstvo brakom jasnije iskazuje preko majčinih ekspresivnih interakcija, dok su očeve interakcije uglavnom instrumentalne. Dobivena veza između obiteljskih varijabli mjerenih u adolescenciji i intimnosti s romantičnim partnerom u mlađoj odrasloj dobi bila je jača i sveobuhvatnija kod žena. Crockett i Randall (2006) pružaju potporu hipotezi da odnosi u obitelji adolescenata utječu na njihove romantične odnose u odrasloj dobi potičući interpersonalna ponašanja koja utječu na kvalitetu intimnih veza u kasnijoj dobi. Adolescenti, između ostaloga, usvajaju i pozitivne vještine rješavanja sukoba. Konstruktivan pristup rješavanju sukoba pomoću razgovora bio je medijator odnosa između kvalitete obiteljskih veza u adolescenciji i kasnije romantične povezanosti s partnerom.

S druge strane, napeti i narušeni obiteljski odnosi prepuni roditeljskih sukoba koji najčešće prethode razvodu, mogu povećati vjerojatnost da će potomci razviti vještine i interpersonalne orijentacije koje interferiraju s kvalitetnim intimnim odnosima u odrasloj dobi (Amato, 1996). Djeca čiji su se roditelji rastali imala su manje prilika naučiti pozitivne interpersonalne vještine u odnosu s partnerom, kao što su pružanje potpore, postizanje kompromisa i rješavanja sukoba na konstruktivan način, koje omogućavaju međusobno zadovoljavajuće, dugotrajne intimne odnose s drugim (Amato i DeBoer, 2001). Sanders, Halford i Behrens (1999) našli su da partneri čiji su roditelji razvedeni imaju više problema u komunikaciji u usporedbi s partnerima iz cjelovitih obitelji. U usporedbi s parovima koji ostanu zajedno, oni koji se kasnije razvedu imaju manje jasnu komunikaciju, manje pažljivo slušaju jedno drugo, tijekom razgovora iskazuju više negativnih i manje pozitivnih emocija, kritičniji su prema partneru, češće na kritiku reagiraju defenzivno, češće izbjegavaju ili se povlače kada trebaju riješiti neki problem s partnerom, teže rješavaju sukob, manje vremena provode zajedno te imaju više problema s ljubomorom, nevjerom, promjenama raspoloženja i kontrolom bijesa (Amato i Rogers, 1997). Općenito govoreći, dobiveni rezultati sugeriraju da disfunkcionalni roditeljski odnos ima direktan utjecaj na interpersonalne vještine potomaka te su sukladni objašnjenju da djeca iz razvedenih obitelji imaju loše modele dijadnog ponašanja te su u opasnosti da ne uspiju usvojiti vještine i stavove koji olakšavaju uspješno funkcioniranje u bračnim ulogama. Moguće je da su i predisponirana da razviju osobine, kao što su nedostatak povjerenja i manjak predanosti partneru i njhovoj vezi, koje pojačavaju napetosti u vezi, a u čemu, često nesvjesno, modeliraju svoje roditelje. Stoga je od izuzetne važnosti kako roditelji rješavaju svoje nesuglasice, odnosno koliko je sukob između roditelja intenzivan i učestao.

Kontinuirana izloženost sukobu između roditelja tijekom djetinjstva može stvoriti predispoziciju za psihološke i bračne poteškoće u kasnijoj dobi (Amato i Booth, 1991). Amato, Spencer Loomis i Booth (1995) utvrdili su da ako je brak roditelja bio prepun sukoba, potomci su u mlađoj odrasloj dobi funkcionirali bolje, ako su se roditelji rastali, nego ako su ostali zajedno. S druge strane, ako između roditelja nije bilo mnogo sukoba, razvod roditelja bio je povezan s manjom kvalitetom intimnih odnosa njihovih potomaka, manje socijalne podrške od strane prijatelja i rođaka, kao i s lošijom općom psihološkom dobrobiti (Booth i Amato, 2001). To je u skladu s Wheatonovom (1990 prema Strohschein, 2005) hipotezom stres-olakšanje koja govori o tome da posljedice životnih prijelaza na mentalno zdravlje ovise o razini stresa prije promjene. Životne promjene (npr. gubitak posla, razvod, prekid veze, umirovljenje) nisu problematične, a mogu biti i blagotvorne, kada im prethodi visoka razina stresa, kao što je slučaj u izrazito napetim brakovima punima sukoba. Potomci koji su iskusili visoku razinu sukoba između roditelja, nakon čega je uslijedio razvod, prilično su dobro funkcionirali u odrasloj dobi, jednako dobro kao i pojedinci iz cjelovitih obitelji, s malo sukoba (Amato, Spencer Loomis i Booth, 1995). No, kada je razina stresa niska, izlazak iz dotadašnjih uloga je poguban za psihološku dobrobit.

1.2.2.1. Roditeljski sukob kao izravni stresor

Postoji nekoliko mehanizama preko kojih sukob može imati posljedice za djecu, kako kratkoročne, tako i i dugoročne. Prije svega, otvoreni sukob između roditelja direktan je stresor za djecu (Davies i Cummings, 1994). Djeca na sukob između odraslih reagiraju strahom, ljutnjom, agresijom ili inhibicijom uobičajenog ponašanja. Sukob na djecu ostavlja i fizičke posljedice. Cummings i Davies (1994 prema Sarrazin i Cyr, 2007) su promatrali djecu izloženu sukobu između roditelja te su zaključili da ona često imaju ubrzani kardiološki ritam (tahikardiju), sniženu tjelesnu temperaturu i anksiozne facijalne ekspresije. Fizičko nasilje između roditelja posebno je povezano s psihološkim i bihevioralnim problemima djece, djelomično i zato jer povećava vjerojatnost nasilnog ponašanja roditelja prema djetetu (Christopoulos, 1987; Hughes, 1988 prema Amato, Spencer Loomis i Booth, 1995). Stres povezan s roditeljskim sukobom smanjuje sposobnost djeteta da se koncentrira na školske obaveze (Davies i Cummings, 1994), zbog čega nije neobično da djeca postižu slabiji akademski uspjeh, a sukladno tome i niži stupanj obrazovanja (npr. Amato, 1996; Amato i Sobolewski, 2001).

1.2.2.2. Kognitivna procjena roditeljskog sukoba

Način na koji djeca percipiraju i interpretiraju sukob između roditelja formira njihove emocionalne i bihevioralne odgovore i utječe na njihovu opću sposobnost prilagodbe (Kinsfogel i Grych, 2004). Mlađa djeca su vrlo egocentrična pa su često sklona sebe smatrati odgovornima za roditeljsko neslaganje (Teyber, 2001) što može dovesti do osjećaja krivnje i niskog samopoštovanja (Amato, Spencer Loomis i Booth, 1995). Istražujući prijenos bračne kvalitete, Amato i Booth (2001) zaključili su da je medijator više od polovice odnosa između bračnog neslaganja roditelja i kasnijih interpersonalnih poteškoća njihovih potomaka bila *percepcija* roditeljskog neslaganja. Ispitanici iz cjelovitih obitelji koji su brak svojih roditelja opisali kao nesretan imali su manju psihološku dobrobit od onih koji brak svojih roditelja opisuju kao sretan (Amato i Booth, 1991).

Kognitivno-kontekstualni okvir (Grych i Finchman, 1990) naglašava kognitivne aspekte procjene sukoba između roditelja, kao što su dječja percepcija prijetnje koju sukob za njih predstavlja, povjerenje u vlastitu sposobnost da se nose s tim, kao i atribucije o uzroku sukoba koji su vrlo važni za oblikovanje njihovih neposrednih emocionalnih i bihevioralnih reakcija. Grych, Finchman, Jouriles i McDonald (2000) uspoređivali su dva uzorka djece (iz lokalne zajednice i iz utočišta gdje su smještene zlostavljane majke i djeca). Zaključili su da je dječja procjena prijetnje bila medijator odnosa između roditeljskog sukoba i internaliziranih problema za obje skupine djece i za oba spola. Percepcija sukoba kao prijetnje skladu i stabilnosti obitelji može dovesti do straha od separacije od objekta privrženosti što je za djecu vrlo stresno (Davies i Cummings, 1994).

1.2.2.3. Hipoteza emocionalne sigurnosti djece

Dječje internalne reprezentacije bračnih i obiteljskih odnosa su važna komponenta emocionalne sigurnosti. Hipoteza emocionalne sigurnosti koju su razvili Davies i Cummings (1994), ponešto se razlikuje od koncepta emocionalne reaktivnosti u skladu s teorijom privrženosti prema kojoj se nesigurnost očituje u pretjeranom strahu, oprezu i prikrivenoj hostilnosti, kao i motivacijske funkcije koja dovodi do dječje regulacije izloženosti stresnim roditeljskim emocijama. Dječje reprezentacije obiteljskih odnosa moćan su mehanizam preko kojeg iskustva iz primarne obitelji imaju dugoročni efekt na dječje funkcioniranje (Bowlby, 1969 prema Davies i Cummings, 1998; Shamir, Rocher Schudlich i Cummings, 2001). Za očekivati je da su djeca iz obitelji s mnogo sukoba sklonija imati nesigurnije reprezentacije obiteljskih odnosa u usporedbi s drugom djecom. Ta nesigurnost može se očitovati u strahu da će sukob eskalirati, dovesti do nasilja, rezultirati razvodom, ili se ″preliti″ na odnose između

djece i roditelja. Harold, Shelton, Goeke-Morey i Cummings (2004) navode rezultate koji sugeriraju da su mehanizmi preko kojih roditeljski sukob djeluje na dječju prilagodbu: a) izravni, preko osjećaja emocionalne sigurnosti vezane uz kvalitetu odnosa između njihovih roditelja te b) neizravni, preko učinka dječje emocionalne sigurnosti vezane uz njihov odnos s roditeljima.

U istraživanju koje su proveli Shamir, Rocher Schudlich i Cummings (2001) na uzorku roditelja i njihove djece, pokazali su da su negativne bračne strategije roditelja tijekom sukoba previđale dječju negativniju reprezentaciju odnosa s oba roditelja, kao i bračnih i trijadnih odnosa. Pozitivne bračne strategije tijekom sukoba previđale su manje negativnih reprezentacija obiteljskih odnosa u dječjim očima, no ne i *više* pozitivnih, što govori o tome da negativne bračne strategije rješavanja sukoba imaju snažnije djelovanje na djecu. Dječja negativna reprezentacija odnosa između roditelja povezana je s negativnom reprezentacijom odnosa roditelj-dijete, dok je pozitivna reprezentacija odnosa između roditelja bila povezana s pozitivnom reprezentacijom odnosa roditelj-dijete. Moguće objašnjenje je da djeca stvaraju reprezentacije obitelji na temelju sveukupne percepcije socio-emocionalne klime u obitelji koja proizlazi iz višestrukih obiteljskih sustava. Narušeni bračni odnosi te odnos roditelja i djece mogu dovesti do toga da djeca razviju određene karakteristike ličnosti (nedostatak povjerenja, ljubomora, nesposobnost predanosti jednom partneru) koje proizlaze iz emocionalne nesigurnosti (Davies i Cummings, 1994). Upravo ta emocionalna nesigurnost može se očitovati kao anksioznost u romantičnim odnosima, ako govorimo iz teorije privrženosti. Tako su Jelić i Kamenov (2015) našle da potomci koji odnos između svojih roditelja percipiraju lošim (iako se roditelji nisu razveli) imaju veći rezultat na dimenziji anksioznosti kada je o odnosu s romantičnim partnerom riječ, u usporedbi s potomcima koji odnos između svojih roditelja percipiraju kvalitetnim, kao i s onima čiji su se roditelji razveli.

1.2.3. Interakcija roditelja i djece

Teorijski model kojega su predložili Conger i suradnici (1992) navodi da je jedan put preko kojega bračni problemi i razvod utječu na djecu i adolescente narušena kvaliteta roditeljskih vještina. Stres uzrokovan nezadovoljavajućim odnosom s partnerom često se prenosi i na roditeljske vještine te su roditelji manje topli, a više kažnjavaju djecu (Amato, 1996) te su strogi (Davies i Cummings, 1994). Roditeljski bračni problemi oslabljuju emocionalnu vezu djece i roditelja i u odrasloj dobi, a ta narušena kvaliteta odnosa, stavlja odraslu djecu pod povećani rizik od javljanja psiholoških problema, niskog samopoštovanja te

općenitog nezadovoljstva. Amato i Sobolewski (2001) među prvima su dokazali medijatorsku ulogu odnosa između roditelja i djece u objašnjenju povezanosti roditeljskog neslaganja i razvoda te dugoročne dobrobiti potomaka.

Najčešće se spominju dvije osnovne dimenzije roditeljstva koje su razradili Maccoby i Martin (1983 prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006), a koje su narušene kada su roditelji pod velikim stresom, a to su metode discipliniranja djece i nadzor djece (zahtjevnost). U situacijama neprijateljskih interakcija s bračnim partnerom, negativnost bračne agresije može se preliti na roditeljske postupke (Erel i Burman, 1995; Krishnakumar i Buehler, 2000). Roditelji koji se neprijateljski ponašaju jedno prema drugome, mogu biti nedosljedni, nestrukturirani, indiferentni i neefektivni u praćenju i nadgledanju dječjih aktivnosti. Razlike u roditeljskim stilovima posebno dolaze do izražaja kada postoji sukob između roditelja, stvarajući tako nesigurno i nestrukturirano okruženje za dijete (Hetherington, 1979; prema Krishnakumar i Buehler, 2000). Autoritativni stil roditeljstva, koji je karakteriziran visokim nadzorom i visokom toplinom, predviđa dječju dobrobit, zadovoljstvo i samopoštovanje u odrasloj dobi, kao i zadovoljstvo u romantičnom smislu (Feldman,Gowen i Fisher, 1998).

U svojoj meta-analizi Krishnakumar i Buehler (2000) provjeravali su tri moguća objašnjenja zašto se roditeljski sukob prenosi na kvalitetu odnosa između roditelja i djeteta. Prema *hipotezi prelijevanja* emocije i raspoloženja koja prevladavaju u bračnom odnosu prelijevaju se i na odnos s djecom (Erel i Burman, 1995). U zdravom bračnom odnosu, pozitivna i podržavajuća atmosfera između roditelja prenosi se i na njihove roditeljske strategije pa su oni uključeni u sva događanja vezana uz dijete te dosljedni u svom odnosu prema djetetu i postavljanju potrebnih granica. Kada je odnos između roditelja pun negativnosti i neprijateljstva, ta negativna atmosfera ljutnje i frustriranosti povezana je s disfunkcionalnim odnosom roditelja i djeteta. *Perspektiva socijalnog učenja* naglašava da roditeljima nedostaju bazične interpersonalne vještine te taj deficit negativno utječe na bračne odnose, kao i na odnos s djetetom. Zagovornici perspektive *obiteljskog sistema* smatraju da roditelji između kojih postoji kontinuirani sukob, mogu negirati vlastite međusobne probleme, umjesto čega se pretjerano fokusiraju na djecu te na njihove stvarne ili izmišljene probleme, što se često naziva nalaženjem 'žrtvenog janjeta' ili 'obiteljskom projekcijom'. Usredotočavanje roditelja na potencijalne probleme djeteta može dovesti do umjetno stvorenog primirja između partnera, no i do prebacivanja krivnje (Nichols, 1984 prema Krishnakumar i Buehler, 2000) ili odbacivanja djeteta (Fauber i sur., 1990 prema Krishnakumar i Buehler, 2000).

Rezultati spomenute meta-analize u koju je uključeno 39 radova objavljenih između 1981. i 1998. godine, ukazuju na postojanje snažne negativne povezanosti bračnog sukoba i roditeljstva (s prosječnom veličinom učinka od -0.62). Roditeljska zaokupljenost bračnim problemima pogoršava njihove roditeljske vještine, a najjači utjecaj nađen je u području grube discipline i nedostatka prihvaćanja. Njihovi nalazi pružili su najveću potporu hipotezi prelijevanja, no nije moguće ni potpuno isključiti učinak socijalnog učenja, odnosno neadekvatnih roditeljskih vještina. Povezanost roditeljskog sukoba i kvalitete roditeljstva bila je jača za djevojčice. Moguće je da roditelji pokušavaju više kontrolirati sinove jer dječaci češće razviju eksternalizirane poteškoće, a budući da su djevojčice uglavnom sklonije internalizaciji, one možda više potiču slabi nadzor od strane roditelja. Čini se da su srednje djetinjstvo i adolescencija posebno osjetljiva razdoblja za efekte prelijevanja: u toj dobi djeca su vrlo svjesna roditeljskoga sukoba, a upravo ta svijest predviđa i najveću procjenu sukoba (Krishnakumar i Buehler, 2000).

Narušen odnos između roditelja i djece u djetinjstvu, može se nastaviti i u odrasloj dobi potomaka, a čini se da je jedan od važnih prediktora kvalitete odnosa s roditeljima u tom periodu razvod roditelja. U usporedbi s potomcima iz cjelovitih obitelji, oni iz razvedenih rjeđe su u kontaktu s roditeljima, rjeđe si međusobno pomažu te manje pozitivno opisuju svoj odnos s roditeljima (Amato i Booth, 1991). Ranije napuštanje roditeljskog doma često je jedan od pokazatelja napetog odnosa između roditelja i djece (Amato i Booth, 1997 prema Amato i Sobolewski, 2001). Razvodi koji dovode do ozbiljnog pada kvalitete odnosa roditelj-dijete, kao i višestruki roditeljski razvodi, posebno su problematični za potomke (Amato i Booth, 1991). Ispitanici koji su zadržali blizak odnos s roditeljima i nakon razvoda, nisu se značajno razlikovali od ispitanika iz vrlo sretnih, cjelovitih obitelji.

Moguće je da odnos roditelj-dijete nema direktan utjecaj na intimne odnose, već utječe na druge elemente osobnog i socijalnog razvoja u adolescenciji, koji pak smanjuju kvalitetu intimnih odnosa u odrasloj dobi. Prema rezultatima koje su dobili Mustonen, Huurre, Kiviruusu, Haukkala i Aro (2011) žene iz razvedenih obitelji imale su i lošije odnose s očevima i s majkama u adolescenciji, te niže samopoštovanje i zadovoljstvo socijalnom podrškom u odrasloj dobi, u usporedbi sa ženama iz cjelovitih obitelji. Takav obrazac nije nađen kod muškaraca. Dobiveni rezultati sugeriraju da razvod više utječe na kćeri nego na sinove. Odnos majka-kćer u adolescenciji važan je za razvoj kasnijih psihosocijalnih resursa, te preko njih, kvalitete intimnih veza. Osim toga, budući da se djeca više identificiraju s roditeljem istog spola te da i dalje uglavnom ostaju živjeti s majkom, moguće je da su kćeri više izložene svim

posljedicama razvoda i stresovima koje majka proživljava, što narušava odnos majke i kćeri, dok je odnos kćeri i oca narušen već samom činjenicom da je otac odselio.

1.2.4. Međugeneracijski prijenos predanosti braku

Osim ponašanja, promatrajući svoje roditelje, potomci mogu formirati i svoj stav prema braku i prema razvodu (Cui i Fincham, 2010). Amato i DeBoer (2001) smatraju da je roditeljski razvod povezan s više problema u braku potomaka, jer su ti mladi manje predani braku. Pod pojmom predanosti, misli se na tendenciju da osoba ostane u braku, čak i kada je teško ili kad postoje privlačnije alternative. Predani bračni partneri ostaju u braku koji nije idealan, ne zato što se osjećaju uhvaćeni i nemaju drugoga izlaza, već zato što imaju dugoročnu perspektivu zbog koje su optimistični oko opcije da će se odnos popraviti. Ako pojedinci na vezu/brak gledaju kao na nešto potrošno što je najbolje prekinuti kada dođe do neizbježnih problema i poteškoća, malo je vjerojatno da će svojoj vezi biti zaista predani. Prema perspektivi *predanosti braku,* djeca uče opažajući odnos između roditelja, no važan mehanizam nije roditeljsko problematično interpersonalno ponašanje, već demonstracija od strane roditelja da bračni ugovor može biti razvrgnut (Amato i DeBoer, 2001). Svjedočeći razvodu svojih roditelja, djeca iz prve ruke nauče da brak nije vječan, da ljudi ne moraju ostati u braku ako nisu sretni te da razvod može pružiti priliku za nalaženje (više) sreće s drugim partnerima. Ta opažanja mogu smanjiti predanost braku potomaka kao općoj normi cjeloživotnog partnerstva, kao i predanost bračnom partneru, što novija istraživanja i potvrđuju (npr. Miles i Servaty-Seib, 2010). Amato i DeBoer (2001) našli su potporu za međugeneracijski prijenos predanosti braku: čini se da razvod, a ne sukob, smanjuje vjeru djece u trajnost braka jer bračna nesloga roditelja, u odsutstvu razvoda, nije bila povezana s razvodom potomaka. Rezultati upućuju na zaključak da odrastanje s problematičnim i sukobnim, no ipak kontinuirano vjenčanim roditeljima predisponira pojedinca da razmišlja o vlastitom razvodu. No, bez roditeljskog razvoda kao modela, ta razmišljanja potomaka uglavnom ne budu provedena u djelo. Kada roditelji imaju probleme u komunikaciji, obuzdavanju kritičnosti i rješavanju sukoba, potomci su pod povećanim rizikom od sličnih problema u vlastitom braku. No, te poteškoće ne moraju dovesti do razvoda, ako potomci snažno vjeruju u ideal bračne stalnosti. Napuštanje braka više je određeno samim činom razvoda roditelja, nego izloženosti sukobu između njih.

Longitudinalna istraživanja pokazuju da velikom postotku razvoda ne prethodi duži period naglašenog bračnog neslaganja i sukoba (Amato i Booth, 1997 prema Amato i DeBoer, 2001). Dakle, nemaju sva djeca iz razvedenih obitelji iskustvo sukoba i disfunkcionalnosti obitelji, no svima je zajedničko iskustvo samog razvoda, odnosno svjedočili su tome da su njihovi roditelji svojevoljno napustili brak. Mlađi odrasli koji imaju iskustvo razvoda roditelja pesimističniji su prema šansama da brak traje doživotno te imaju pozitivnije stavove prema razvodu (Amato i Booth, 1991; Miles i Servaty-Seib, 2010). Na uzorku hrvatskih srednjoškolaca Delač (2007) je u svom diplomskom radu također našla da djeca razvedenih roditelja, kao i ona koja kvalitetu odnosa između svojih roditelja procjenjuju niskom (iako su roditelji i dalje u braku), imaju značajno pozitivniji stav prema razvodu u usporedbi s djecom koja brak svojih roditelja percipiraju kvalitetnim.

Perspektiva prijenosa predanosti braku također pretpostavlja da izražen sukob između roditelja koji ostanu u braku ne povećava rizik od bračnih problema kod njihovih potomaka. Dapače, kada roditelji koji imaju problema ipak ostanu u braku, djeca dobivaju poruku da treba izdržati i ostati zajedno pod svaku cijenu. No, i teoretičari koji zastupaju perspektivu predanosti naglašavaju da učinci roditeljskoga razvoda variraju ovisno o stupnju neslaganja tijekom braka. Kada roditelji imaju izrazito antagonističan brak, djeca mogu zaključiti da je razvod prihvatljiv pod određenim uvjetima. No, ako prije razvoda nema mnogo sukoba, mogu zaključiti da bračno obećanje može biti razvrgnuto čak i kada nema većih problema. Stoga je vjerojatnije da će razvod roditelja u čijem je braku bilo malo otvorenoga nesklada oslabiti predanost potomaka instituciji braka kao cjeloživotnom savezu, u usporedbi s razvodom očito neskladnih i sukobnih brakova.

Cui i Fincham (2010) zaključili su da su i roditeljski razvod i sukob između roditelja neovisno povezani s romantičnim vezama djece, preko različitih mehanizama: roditeljski razvod je povezan s niskom razinom kvalitete u vezi potomaka preko njihovih negativnih stavova prema braku (odnosno, pozitivnim stavovima prema razvodu) i nedostatka predanosti vezi. Roditeljski sukob je pak povezan s niskom kvalitetom veze potomaka preko neprijateljskog ponašanja prema partneru. U svakom slučaju, neosporno je da odnos koji djeca opažaju između svojih roditelja postaje model koji kasnije prenose i na svoje odnose s romantičnim partnerima. Pored toga, roditeljsko neslaganje, čak i ako ne dovede do razvoda, povezano je s manje kvalitetnim odnosima s roditeljima u djetinjstvu (Davies i Cummings, 1994), no i u odrasloj dobi (Amato i Sobolewski, 2001).

1.3. Samoefikasnost (samoučinkovitost)

Socijalno-kognitivna teorija usmjerena je na jedinstveni ljudski kapacitet za samousmjeravanjem ili osobnim djelovanjem (Pervin, Cervone i John, 2008) te je stoga jedan od ključnih koncepata samoefikasnost, odnosno samoučinkovitost, koji Bandura (1977) definira kao vjerovanje pojedinca u vlastiti kapacitet da organizira i izvrši slijed ponašanja koja su nužna kako bi se postigli željeni ciljevi. Stoga samoefikasnost utječe na ponašanje pojedinca, kao i na okolinu s kojom je u interakciji, no također je i pod utjecajem akcija koje pojedinac poduzima i okolinskih uvjeta (Schunk i Meece, 2006), što se naziva recipročnim determinizmom (Pajares, 2005).

Četiri su odrednice samoučinkovitosti koje utječu na osobni izbor o tome hoće li se pojedinac upustiti u rješavanje nekog zadatka i ustrajati u tome. To su neposredno iskustvo uspjeha, posredničko učenje, verbalna persuazija i fiziološko stanje (Bandura, 1977). Bandura (1994) smatra da je najuspješniji način razvijanja visoke samoefikasnosti *neposredno iskustvo uspjeha*, odnosno uspješnog izvršavanja pojedinih zadataka. Nakon što ljudi shvate da imaju ono što je potrebno za uspjeh, lakše ustraju na putu prema ostvarenju svog cilja, čak i kada su suočeni s nepredviđenim okolnostima. Općenito govoreći, uspjeh povećava samoučinkovitost, a neuspjeh je smanjuje, posebno ako do tada samoefikasnost nije već čvrsto utemeljena. Ipak, povremeni neuspjeh nakon niza uspjeha ili pak povremeni uspjeh, nakon niza neuspjeha, uglavnom nema značajni učinak na razinu samoefikasnosti pojedinca (Schunk i Meece, 2006). *Posredničko učenje* drugi je utjecajan način izgradnje i jačanja samoefikasnosti. Opažanje modela kako uspijeva ostvariti svoje ciljeve uz naporan rad i trud, jača naša uvjerenja da smo i sami sposobni svladati istu ili slične aktivnosti (Bandura, 1994). Sukladno tome, opažanje da drugi nisu uspjeli u ostvarenju ciljeva usprkos uloženim naporima, smanjuje procjenu vlastite efikasnosti (Brown i Inouye, 1987 prema Bandura, 1995). Pritom utjecaj modeliranja na percipiranu samoefikasnost snažno ovisi o sličnosti opažača s modelom kojeg opaža. Što je model sličniji opažaču, njegov (ne)uspjeh ima veći utjecaj na opažača. Preko svog ponašanja i načina razmišljanja, kompetentni modeli prenose znanje i podučavaju opažače vještinama i uspješnim strategijama potrebnim za svladavanje zahtjeva iz okoline (Bandura, 1977). U tom konteksu, kao što smo već naveli, prvi modeli su svakako roditelji.

Pojedinci također razvijaju vjerovanja o samoefikasnosti kao rezultat *verbalne persuazije* koju dobivaju od okoline. Ljudi koji su primili verbalna uvjeravanja da posjeduju sposobnosti potrebne da svladaju izazove, vjerojatnije će uložiti veći trud i ustrajati, u usporedbi s onima koji sumnjaju u vlastite sposobnosti te ne dobivaju pozitivne informacije o svojim kapacitetima iz okoline (Pajares, 1997). Nadalje, ljudi koji su dobri u nagovaranju

drugih često strukturiraju i biraju situacije kako bi osoba u njima mogla biti uspješna te ohrabruju pojedinca da svoj uspjeh mjeri vlastitim napredovanjem, a ne pobjeđivanjem ostalih (Bandura, 1994). Ljudi se također djelomično oslanjaju na svoja *fiziološka i emocionalna stanja* u prosudbi svojih sposobnosti. Svoje reakcije na stres i napetost interpretiraju kao znakove slabosti i loše izvedbe u takvim situacijama. U aktivnostima koje uključuju snagu i izdržljivost, ljudi procjenjuju svoj umor, bolove i patnju kao znakove fizičke oslabljenosti (Ewart, 1992 prema Bandura, 1995). Raspoloženje također utječe na prosudbe ljudi o njihovoj učinkovitosti. Pozitivno raspoloženje povećava percipiranu samoefikasnost, dok je loše raspoloženje smanjuje (Bandura, 1994). Ljudi koji se osjećaju vrlo samoefikasnima vjerojatnije će svoja stanja afektivne pobuđenosti doživjeti kao facilitatore svoje izvedbe, dok će oni s niskom samoučinkovitosti pobuđenost smatrati otežavajućim faktorom za uspješno izvođenje zadatka (Pajares, 1997).

Učinak informacija prikupljenih na taj način iz četiri moguća izvora ne događa se automatski – prikupljene informacije moraju biti kognitivno procijenjene i vrednovane. Pojedinci najčešće uzimaju različite faktore u obzir pri procjeni samoefikasnosti, kao što su njihove sposobnosti, prijašnji uspjeh u tom području, percipirana težina zadatka, količina truda i vremena koje je potrebno uložiti, potencijalnu pomoć koju mogu dobiti od drugih, sličnost s modelima, vjerodostojnost osoba koje ih potiču da se uključe u izvršavanje zadatka te vrstu i intenzitet emocionalnih simptoma (Schunk, 1995 prema Schunk i Meece, 2006).

Doživljaj opće samoefikasnosti pozitivno je povezan s osjećajem osobne kontrole, sposobnosti da se nosimo sa stresnim situacijama, kompetencijom u međuljudskim odnosima, kao i sa psihološkim zdravljem (Bandura, 1997). Sustav vjerovanja o vlastitoj efikasnosti nije općenita kategorija, već diferencirani skup vjerovanja o sebi koji je povezan s različitim domenama funkcioniranja (Pastorelli i sur., 2001). Stoga istraživači u ovom području razlikuju samoefikasnost vezanu uz specifične zadatke od one općenite. Općenita samoefikasnost je uglavnom konceptualizirana kao skup vjerovanja o samoefikasnosti temeljen na cjelokupnoj pojedinčevoj osobnoj povijesti uspjeha (Watt i Martin, 1994 prema Coleman i Karraker, 1997), dok se specifična samoefikasnost odnosi na pojedina područja, pa se tako u novije vrijeme sve više istražuje, primjerice, akademska, roditeljska, profesionalna, sportska, seksualna samoefikasnost i sl. Mnogi istraživači smatraju da specifičnije mjere samoefikasnosti pružaju veću preciznost u predviđanju odnosa između samoefikasnosti i stvarnog učinka u nekom području, dok su mjere opće samoefikasnosti bolji pokazatelj globalnih samoprocjena vlastitih sposobnosti (Berry i West, 1993; Marsh i sur., 1997; Mone 1994 prema Weiser i Riggio, 2010).

U nastavku ćemo pokušati objasniti razvoj samoefikasnosti unutar obitelji, a zatim ćemo se detaljnije osvrnuti na specifičnu samoučinkovitost u vezi.

1.3.1. Razvoj samoefikasnosti u obiteljskom kontekstu

Iako teorija socijalnog učenja stavlja veliku važnost na ulogu roditelja u razvoju samoučinkovitosti od dojenačke dobi do adolescencije (Bussey i Bandura, 1999) te je taj koncept vrlo popularan u suvremenoj psihologiji, neobično je malo istraživanja koja su se bavila ulogom obitelji u razvoju samoefikasnosti (Schneewind, 1995), posebno zato jer je obitelj prvi socijalizator i izvor mnogih informacija za djecu, pa tako i onih o efikasnosti (Pastorelli i sur., 2001). Istraživači su se najviše bavili empirijskim pitanjem kako i u kojoj mjeri roditelji doprinose razvoju i integraciji vjerovanja o samoefikasnosti svojih potomaka, pri čemu roditelji najčešće služe kao modeli za profesionalne (Hackett, 1995) i roditeljske uloge (Teti i Gelfand, 1991). Roditeljska ponašanja, kao i njihovi uspjesi kod kuće i na radnom mjestu mogu doprinijeti razvoju samoefikasnosti njihove djece. No, njihov utjecaj vidljiv je i preko emocionalne podrške i verbalnog ohrabrivanja te oni u velikoj mjeri određuju aktivnosti za mlađu djecu koje pospješuju razvoj samoefikasnosti (Buchanan i Selmon, 2008).

Brojna istraživanja koja su proveli Bandura i suradnici (prema Caprara, Pastorelli, Regalia, Scabini i Bandura, 2005) pokazala su da različite forme specifične samoučinkovitosti, kao što su akademska, socijalna, samoregulacijska i empatijska, daju nezavisni doprinos dječjem socijalnom, emocionalnom, moralnom, obrazovnom i profesionalnom razvoju. Osim toga, dječje uvjerenje u sposobnost da uspostave i održe socijalne odnose te da se odupru pritisku vršnjaka povezano je s prosocijalnim ponašanjem i manjom vjerojatnosti uključivanja u antisocijalna ponašanja i zlouporabu sredstava ovisnosti (Bandura, Barbaranelli, Caprara i Pastorelli, 1996).

U nastavku ćemo pokušati dati kratki pregled dostupnih istraživanja koja su se bavila ulogom obitelji u razvoju samoefikasnosti, bilo opće ili specifične. Najčešće se kao važni faktori u obiteljskom kontekstu spominju socio-ekonomski status obitelji, očekivanja roditelja od djece i karakteristike samih roditelja, kao što su stilovi roditeljstva i roditeljska samoefikasnost.

1.3.1.1.Socio-ekonomski status u kontekstu razvoja samoučinkovitosti

Socio-ekonomski status zapravo je distalni faktor koji uvelike određuje različite aspekte obiteljskog funkcioniranja, pa tako ima učinak i na samoefikasnost potomaka. Pojedinci iz obitelji nižeg socio-ekonomskog statusa iskazuju u prosjeku niži stupanj samoučinkovitosti (Coleman i Karraker, 1997). Lent i sur. (1994 prema Kim, 2014) našli su snažnu povezanost između socio-ekonomskog statusa obitelji i izbora karijere djece zbog okoline koja u većoj ili manjoj mjeri djeci pruža mogućnosti za učenje. Djeca iz obitelji nižeg socio-ekonomskog statusa uglavnom dobivaju manje potpore od svojih roditelja u akademskim zadacima u usporedbi s obiteljima višeg socio-ekonomskog statusa. Deficit ekonomskih resursa često povećava stres kod roditelja i drugih članova obitelji, kao i rizik od psihosocijalnih poteškoća djece jer ekonomske poteškoće mogu predstavljati prepreku za uključivanje učenika u izvanškolske aktivnosti te povećati razinu stresa i kod samih učenika koji se na taj način često osjećaju isključenima iz grupe svojih vršnjaka (Amato i Keith, 1991).

Prihod obitelji viši je kada su oba roditelja zaposlena izvan kuće. Brojna istraživanja pokazuju da je majčina zaposlenost povezana s mnogim pozitivnim ishodima potomaka, kao što su bolji akademski uspjeh, manje problema u ponašnju i pozitivnije obiteljsko okruženje (Harvey, 1999). Riggio i Desrochers (2006) kod žena su našli višu opću, roditeljsku i profesionalnu samoefikasnost u usporedbi s muškarcima, a ispitanici čije su majke bile zaposlene osjećali su se samoefikasnijima i u roditeljskoj ulozi. Kod muškaraca čija je majka bila trajno nezaposlena najčešće je nađena niska samoefikasnost. Iako se smatra da roditelj istoga spola kao što je i dijete češće služi kao model u profesionalnim i obiteljskim ulogama, u usporedbi s roditeljem drugoga spola (Tsuzuki i Matsui, 1997), dobiveni rezultati pokazuju da je majčina zaposlenost posebno utjecajna kada je riječ o stavovima prema poslu i obitelji te samoefikasnosti mladića. Čini se da je samoefikasnost mladića pod snažnijim utjecajem modeliranja uspješnih profesionalnih i roditeljskih uloga oba roditelja, nego što je to slučaj kod djevojaka, možda zato što su djevojke, češće nego muškarci, socijalizirane da očekuju više različitih uloga u odrasloj dobi (Barnett i Hyde, 2001).

Sa socio-ekonomskim statusom povezana je i obiteljska struktura jer jednoroditeljske obitelji uglavnom imaju niži životni standard (Amato i Cheadle, 2005). No, rezultati o povezanosti obiteljske strukture i samoefikasnosti nisu jednoznačni. U istraživanju sa srednjoškolcima, Jones i Jolly (2003 prema Buchanan i Selmon, 2008) nisu našli povezanost između cjelovitih obitelji i samoefikasnosti djece. No, neka istraživanja pokazuju da pojedinci iz cjelovitih obitelji imaju višu razinu samoefikasnosti u usporedbi s onima iz jednoroditeljskih obitelji (prema Weiser i Riggio, 2010). Dio istraživača smatra da je iskustvo roditeljskog

razvoda i/ili odrastanje u obitelji nižeg socio-ekonomskog statusa povezano s dječjim preispitivanjem njihove sposobnosti da utječu na ishode, što je pak povezano s razvojem samoefikasnosti (Gecas i Schwalbe, 1983). Neka istraživanja pokazuju da je izgradnja podržavajućeg odnosa roditelja prema djetetu barem jednako važna, ako ne i važnija, od bilo koje obiteljske strukture (Hines, 1997).

1.3.1.2. Roditeljska očekivanja

Istraživanja pokazuju da je razina obiteljskih prihoda također pozitivno povezana s roditeljskim očekivanjima o akademskom uspjehu njihove djece (Alexander i Entwisle, 1988 prema Schunk i Meece, 2006). Bolji socio-ekonomski status obitelji pruža više mogućnosti za ostvarenje očekivanja koje djeca i roditelji imaju, pružajući više mogućnosti za uključivanje djeteta u različite izvanškolske aktivnosti koje potiču dijete da nastavi usvajati nova znanja, što doprinosi razvoju akademske samoefikasnosti (Amato i Keith, 1991). Komunikacija s roditeljima o međusobnim očekivanjima pomaže izgraditi temelj nužan za stvaranje snažnog osjećaja samoefikasnosti koji onda utječe i na planiranje karijere te daljnjeg profesionalnog razvoja potomaka (Kim, 2014). Roditeljska uključenost u školske obaveze također šalje djeci poruku o njihovoj vjeri u dječje sposobnosti i u njihov uspjeh. Roditelji koji su aktivno uključeni u djetetovo školovanje uglavnom imaju akademske kompetencije koje njihovoj djeci pružaju dobar model pa tako djeca mogu povećati i svoju percipiranu akademsku kompetentnost, kao i vlastitu samoefikasnost (Weiser i Riggio, 2010). Neki istraživači čak smatraju da eksplicitne aspiracije roditelja vezane uz djetetovo školovanje imaju veći učinak na akademsku sliku o sebi koju djeca imaju od njihovih stvarnih sposobnosti (Eccles Parsons, Adler i Kaczala, 1982). Jasno izražavajući i pokazujući visoka očekivanja, roditelji odgajaju djecu da imaju visoka očekivanja od samih sebe.

1.3.1.3.Karakteristike roditelja

Kada govorimo o karakteristikama roditelja u kontekstu razvoja samoučinkovitosti potomaka, prvenstveno mislimo na roditeljske stilove i roditeljsku samoučinkovitost koji su usko povezani. Roditeljski stil povezan je s uvjetima rada i ekonomskim stresom (Whitbeck i sur., 1997). Roditelji koji su responzivni na poruke koje im šalju njihova djeca, stvaraju prilike da djeca budu samoefikasna i pružaju mogućnost opažanja njihovog ponašanja, pa takva djeca lako usvajaju verbalne, socijalne i kognitivne kompetencije (Pastorelli i sur., 2001). Općenito

govoreći, autoritativni roditeljski stil koji uključuje optimalnu razinu kontrole, topline i autonomije, povezan je s mnogim pozitivnim razvojnim ishodima, pa tako i s razvojem visoke samoefikasnosti (Schunk i Meese, 2005).

No, roditeljski stil u velikoj mjeri ovisi o roditeljskoj samoefikasnosti, odnosno uvjerenju roditelja da su sposobni uspješno izvršiti roditeljske zadatke (Schneewind, 1995). Dječja iskustva s roditeljima imaju najveći učinak na razvoj samoefikasnosti potomaka kada i sami postanu roditelji jer i u toj ulozi roditelji služe kao modeli (Coleman i Karraker, 1997). Bandura (1995) je smatrao da niska samoefikasnost ne samo da sprječava usvajanje novih vještina, već može i potisnuti izvođenje postojećih vještina. Stoga se roditelji koji se ne osjećaju samoefikasnima u toj ulozi ponašaju na način koji zahtjeva minimalan trud od njihove djece.

Čini se da roditeljska samoefikasnost ima utjecaj na dječje ponašanje i sliku o sebi izravno i neizravno, preko roditeljskog stila kao medijatora različitih odrednica odgoja kao što su socio-ekonomski status, kvaliteta odnosa između roditelja i karakteristike djece (Steca, Bassi, Caprara i Delle Fave, 2011). Karakteristike djece od izuzetne su važnosti jer predstavljaju specifičan izazov za roditeljske vještine. Primjerice, darovita djeca od najranije dobi pokazuju vrlo izraženu intelektualnu i/ili emocionalnu samoučinkovitost te snažnu volju, što često rezultira intenzivnom usmjerenosti na ostvarivanje ciljeva, neovisno o mogućim preprekama te je praćena čvrstim uvjerenjem u sposobnost da se dotični zadatak uspješno riješi (Maxwell, 1998). To je ujedno nerijetko izvor frustracija za dijete te ispada bijesa kada dječji um zamisli nešto što njihovo maleno tijelo nije u stanju provesti u djelo, no jednako su frustrirani i sami roditelji koji ne znaju uvijek kako se nositi s tim izazovima koji njihove roditeljske vještine stavljaju na kušnju.

Kohutov (1971 prema Ben-Ami i Baker, 2012) koncept zrcaljenja opisuje potrebu djeteta za divljenjem, priznavanjem njegovih uspjeha i ohrabrivanjem napretka od strane roditelja. Upravo mu to iskustvo koje dijete ima, da je vrijedno i da ga roditelji podržavaju, dopušta da s vremenom sve manje ovisi o drugima, internalizirajući osjećaj svoje učinkovitosti te razvijajući vlastiti smisao i ciljeve.

1.3.2. Samoefikasnost u vezi

Na temelju ranih odnosa u obitelji formira se i osjećaj samoefikasnosti potomaka u njihovim romantičnim vezama. Bradbury, Cohan i Karney (1998 prema Cui, Finchman i Pasley, 2008) tvrde da trajne dispozicije stečene rano u životu, kao što su i očekivanja o intimnim vezama, imaju utjecaj na adaptivne procese interakcije s partnerom koji s vremenom

određuju budućnost toga odnosa - hoće li se održati ili će propasti. Samoučinkovitost u vezi došla je u fokus istraživača u sklopu atribucijske teorije gdje su se očekivanja o učinkovitom ponašanju u vezi promatrala kao oblik samo-atribucija, odnosno atribucija o vlastitom selfu ili pak kao jedna od posredujućih varijabli između atribucija i ishoda u vezi, poput zadovoljstva (Fincham, Harold i Gano-Philips, 2000).

Jedan od prvih istraživača koji je očekivanje vlastite učinkovitosti smatrao važnim faktorom u rješavanju partnerskih i obiteljskih sukoba bio je Doherty (1981a, 1981b). Doherty (1981b) kreće od pretpostavke da atribucije članova obitelji utječu na njihova očekivanja o tome jesu li sposobni riješiti neki problem, odnosno biti učinkoviti, kao i na vjerojatnost da će za problem okriviti drugoga člana obitelji te ga generalizirati na druge aspekte odnosa s tom osobom. Doherty (1981a) razrađuje model u kojem se tijekom sukoba u bliskim odnosima aktiviraju dva kognitivna procesa. Prvi se najvećim dijelom oslanja na atribucije jer pojedinac pokušava utvrditi što je dovelo do sukoba uopće. Drugi proces podrazumijeva procjenu može li se sukob riješiti te proizlazi iz koncepta samoefikasnosti. Ta dva procesa od iznimne su važnosti jer utječu na različite aspekte sukoba kao što su (1) mjera u kojoj se sukob vezan uz specifičnu temu generalizira na druge aspekte odnosa; (2) kome će biti pripisana krivnja za sukob; (3) koliki će napor biti uložen da se sukob razriješi, (4) hoće li uopće biti uložen napor i trud u rješavanje sukoba.

Iako se poziva na Bandurinu (1977) definiciju efikasnosti kao osjećaja grupnog majstorstva, a ne samo općenite nade da će se problem nekako riješiti, Doherty (1981b) definira efikasnost kao očekivanje pojedinca o tome da s partnerom ili obitelji u cjelini može učinkovito riješiti problem koji se pojavio. Neovisno o tome kome ili čemu pojedinac atribuira uzrok trenutnoga problema u odnosu, ukoliko ima očekivanja o vlastitoj visokoj učinkovitosti, vjerojatnije je da će započeti, ustrajati i surađivati u pokušajima rješavanja problema u partnerskom i/ili obiteljskom odnosu. To predviđanje polazi od pretpostavke da su ljudi ustrajniji u pokušaju ostvarivanja ciljeva koje percipiraju dostižnima te koje mogu ostvariti svojim trudom i radom, u usporedbi s ciljevima koji se čine nedostižni jer pojedinac smatra da njihovo ostvarivanje nije pod njegovom kontrolom. Bandura (1977) je koncept efikasnosti razgraničio od lokusa kontrole pa iako pretpostavlja da visoka efikasnost podrazumijeva unutarnji lokus kontrole, vjerovanje da je uspjeh pojedinca u njegovim rukama ne podrazumijeva nužno uvjerenje da pojedinac zaista i posjeduje sve što je potrebno da bi ostvario taj uspjeh (Doherty, 1981a).

Fincham i Bradbury (1987) u svom radu pojašnjavanju model koji je predložio Doherty (1981a, 1981b) na temelju konceptualne analize očekivanja učinkovitosti. Promjene koje su

unijeli odnose se na ograničavanje shvaćanja učinkovitosti u terminima vještina u skladu s Bandurinom izvornom definicijom, zatim na shvaćanje učinkovitosti na razini pojedinca, dijade i obitelji, pojašnjavanje uloge očekivanja efikasnosti kao medijatora ili moderatora te na utvrđivanje da očekivanja efikasnosti mogu ponekad, no ne uvijek, odrediti fokus pojedinca u pokušaju da djeluje na uzork problema te tako uspješno riješi sukob. Dakle, kao što je već rečeno, očekivanja (samo)učinkovitosti velikim su dijelom određena atribucijama. Kada se uzrok sukoba doživljava stabilnim, očekivanje učinkovitosti će vjerojatno biti nisko. Pritom su atribuirani uzrok sukoba i očekivanje učinkovitosti u interakciji. Primjerice, osoba koja vjeruje da je sposobna uspješno riješiti problem usmjerit će svoje ponašanje ovisno o tome gdje vidi uzrok sukoba. Ukoliko atribuira uzrok problema sebi, onda će ponašanje usmjeriti na sebe pa će tako, recimo, pokušati imati više samokontrole ako joj se čini da je za sukob odgovorno njeno suviše impulzivno reagiranje. S druge strane, ako uzrok problema vidi u rodbini koja se miješa u njen bračni život, onda će njeno ponašanje s ciljem pokušaja rješavanja sukoba biti usmjereno prema vanjskim uzrocima (u ovom slučaju rodbini). Ipak, ukoliko osoba ima niska očekivanja (samo)efikasnosti, atribuiranje uzroka sukoba nije od velike važnosti jer je neovisno o tome malo vjerojatno da će osoba aktivno koristiti bilo koju strategiju rješavanja problema.

Revizije i dopune koje su predložili Fincham i Bradbury (1987) odnose se na oba koraka originalnoga modela – atribuiranje uzroka problema, kao i očekivanje učinkovitosti u njegovom rješavanju, no s obzirom da je ovdje naš predmet interesa učinkovitost, zadržat ćemo se na pojašnjavanju samo toga drugoga dijela pretpostavljenoga modela. Jedna od glavnih zamjerki odnosi se zapravo na samo definiciju samoučinkovitosti koju je Doherty (1981a) ponešto izmijenio i dodao joj motivacijsku komponentu koja u Bandurinoj originalnoj verziji ne postoji. Drugim riječima, to što osoba vjeruje da može izvesti neko ponašanje i ostvariti zadani cilj, ne znači nužno da ima namjeru to zaista i provesti u djelo. Zbog toga Fincham i Bradbury (1987) sugeriraju da bi se u daljnjim istraživanjima samoefikasnosti u kontekstu intimnih odnosa trebali zadržati na izvornoj Bandurinoj definiciji koja kaže da je ″samoefikasnost vjerovanje da osoba može uspješno izvesti ponašanje potrebno za ostvarivanje određenoga ishoda″ (Bandura, 1977, str. 79 prema Finchan i Bradbury, 1987). Drugi prigovor odnosi se na Dohertyevu (1981b) pretpostavku da su samo očekivanja učinkovitosti koja se tiču dijade ili obitelji važna kod rješavanja sukoba što pretpostavlja da se sukob rješava zajedničkim naporima svih osoba koje su uključene u njega. Fincham i Bradbury (1987) navode primjer sukoba oko ženinog odijevanja koje se njenom mužu ne sviđa. Taj sukob se može riješiti na način da muž revidira svoje standarde onoga što smatra lijepim i prihvatljivim oblačenjem, bez suradnje žene ili promjene njenog ponašanja. Nadalje, Fincham i Bradbury

(1987) dovode u pitanje Dohertyevu tvrdnju da se ljudi s visokim očekivanjem efikasnosti usmjeravaju na pokušaj mijenjanja percipiranog uzroka problema u odnosu. Oni nude alternativnu hipotezu prema kojoj se ljudi usmjeravaju na ono što se čini najlakšim promijeniti i što će najvjerojatnije dovesti do razrješenja sukoba. Primjerice, muž može i dalje smatrati da je uzrok problema u braku neobičan modni stil njegove žene, no ujedno i shvaćati da je najlakši način da se taj sukob riješi promjena njegovih vlastitih očekivanja o ženinom odijevanju.

Rezultati koje su dobili Fincham i Bradbury (1987), koristeći ovakvo revidirano shvaćanje Dohertyevog modela, sugeriraju da je učinkovitost povezana s osjećajem bespomoćnosti, no ne i ustrajnosti u rješavanju sukoba. Zaključili su da bi se u budućim istraživanjima učinkovitost trebala ispitati kao dinamičan, multidimenzionalan konstrukt kako bi se utvrdila njena točna uloga u kontekstu partnerskih sukoba. Iako od tada do danas nije proveden osobito velik broj istraživanja na tu temu, vjerovanje o vlastitoj učinkovitosti u vezi ipak je uspjelo zadobiti mjesto kao važan faktor u kontekstu intimnih odnosa. Istraživači su se tako dosad bavili individualnim vjerovanjima da je osoba sposobna riješiti sukob s partnerom (Cui, Fincham i Pasley, 2008; Fincham, Harold i Gano-Phillips, 2000), kao i sposobnostima osobe da se upusti u specifična pozitivna ponašanja u vezi (Lopez, Morúa i Rice, 2007).

Brojna istraživanja utvrdila su pozitivnu povezanost između doživljaja samoučinkovitosti u trenutnoj vezi i pozitivnih ishoda te veze. Tako su Fincham, Harold i Gano-Philips (2000) utvrdili da su veća očekivanja efikasnosti povezana s više pozitivnih atribucija o partnerovom ponašanju u vezi te većim zadovoljstvom bračnih parova tijekom vremena. Cui i suradnici (2008) našli su da je vjerovanje u samoefikasnost kod rješavanja sukoba povezano s manje stvarnih sukoba u vezi, što je onda pak povezano s kvalitetom veze (zadovoljstvom, nagradama u odnosu, toplinom i srećom). Koristeći mjeru vezanu uz učinkovitost u trenutnoj vezi, Lopez, Morúa i Rice (2007) zaključili su da procjena samoučinkovitosti predviđa zadovoljstvo vezom kod studenata. U istraživanju koje su provele Huić, Krznarić i Kamenov (2016), koristeći dijadnu analizu podataka, utvrđeni su učinci samoefikasnosti u vezi i aktera i partnera na komunikaciju tijekom sukoba. Drugim riječima, osobe koje su se procijenile vrlo samoefikasnima u vezi i koje imaju iste takve partnere, više su koristile konstruktivnu komunikaciju prilikom sukoba te su bile zadovoljnije svojom vezom. S druge strane, niska samoefikasnost kod oba partnera bila je povezana s više obrazaca interakcije tijekom sukoba koji uključuju postavljanje zahtjeva jednoga te povlačenje drugoga partnera.

Rezultati koje su dobili Riggio, Weiser, Valenzuela, Lui, Montes i Heuer (2013) pokazuju da pojedinci koji imaju snažnija uvjerenja u vlastiti kapacitet da se uspješno nose sa zadacima u romantičnoj vezi manje izvještavaju o napetosti i neugodi u intimnoj vezi. Osobe s visokom samoefikasnosti u vezi vjeruju da se mogu kompetentno nositi s intimnosti u vezi te se osjećaju ugodno i mirno u intimnim situacijama, dok se osobe s niskom samoefikasnosti u vezi u takvim situacijama osjećaju nelagodno i uznemireno. Takva su uvjerenja, jasno, isprepletena pa tako i osjećaj nelagode u vezi dovodi do manje samoučinkovitosti što pak ima učinak na anksioznost koju pojedinac osjeća. Stoga možemo reći da je percepcija samoefikasnosti pod utjecajem je i različitih situacijskih faktora od kojih su Bahun i Huić (2017) izdvojile stres te dobile rezultate prema kojima je samoefikasnost u vezi medijator odnosa između doživljenoga i percipiranoga stresa te zadovoljstva vezom. Veća razina stresa bila je povezana s nižom samoefikasnosti u vezi što je pak imalo učinak na manje zadovoljstvo vezom.

Percepcija veće samoefikasnosti u romantičnoj vezi pozitivno je povezana i s očekivanjem da će pojedinac imati sretne, dugotrajne odnose. Vrijedi i suprotno – osobe s nižom samoučinkovitosti u vezi nemaju izražena očekivanja o dugoročnom uspjehu intimne veze. Ranija istraživanja pokazuju da takva očekivanja imaju utjecaj na ponašanje i interakcije u intimnim vezama (Etcheverry i Le, 2005), uključujući i brakove (Amato i Rogers, 1999).

Riggio i suradnici (2013) također su utvrdili da je veća samoefikasnost u vezi povezana s većim zadovoljstvom vezom, predanosti, ulaganjem te manje čestim sukobima. Iako je razumno za pretpostaviti da se osobe koje su u trenutnoj vezi zadovoljne, predane i ne doživljavaju puno sukoba s partnerom, osjećaju kompetentnima u ulozi partnera, nacrt ovoga istraživanja, gdje su se podaci prikupljali s vremenskim razmakom od nekoliko tjedana, pomaže razdvojiti utjecaj raspoloženja, stila odgovaranja i ostalih pristranosti od stvarnih učinaka. Stoga dobiveni nalazi govore u prilog teorijskom argumentu da uvjerenja o vlastitim kapacitetima u ulozi romantičnoga partnera utječu na kvalitetu veze preko misli, osjećaja i ponašanja u intimnoj vezi (Bandura, 1997). Nadalje, percepcija samoefikasnosti u vezi je povezana s trenutnom kvalitetom veze kada su drugi važni faktori poput vrste veze i duljine, kao i ostali indikatori samoefikanosti uzeti u obzir.

Neka istraživanja vjerovanja (o učinkovitosti) u vezi povezuju s bračnim problemima u roditeljskom braku. Tako su Sinclair i Nelson (1998) našli da pojedinci iz razvedenih obitelji imaju više disfunkcionalnih vjerovanja o vezi općenito u usporedbi s osobama iz cjelovitih obitelji te su sukob smatrali destruktivnim za odnos. Ako ljudi ne vjeruju da mogu uspješno riješiti sukob s partnerom, nije vjerojatno da će uložiti veliki napor u rješavanje problema, a

čak i ako se upuste u to, vjerojatno će koristiti manje kvalitetne metode rješavanja sukoba. Očekivano je, stoga, pretpostaviti da će niska samoefikasnost u vezi biti povezana s više sukoba oko istog pitanja koji se periodički ponavljaju, kao i s neadekvatnim stilom rješavanja sukoba. Toomey i Nelson (2001) utvrdili su pak da je roditeljski sukob povezan s većom zavisnošću od partnera u vezi. Sudionici koji su izvijestili o mnogo sukoba između roditelja postizali su značajno veći rezultat na mjeri zavisnosti u odnosu u usporedbi s ispitanicima čiji se roditelji nisu mnogo svađali. Autori to objašnjavaju niskom samoefikasnosti u vezi kao posljedicom odrastanja u primarnoj obitelji gdje su sukobi bili česti, pa je i prilika za usvajanje adaptivnih vještina bilo malo.

Cui, Fincham i Pasley (2008) u svom su pak istraživanju uzeli u obzir oba faktora iz primarne obitelji koja su potencijalno važna za kvalitetu intimnih odnosa – i razvod roditelja i roditeljske sukobe. Krenuli su od pretpostavke da će djeca koja su doživjela razvod roditelja ili su bila izložena značajnom roditeljskom neslaganju i loše riješenim sukobima, imati nisku percepciju vlastite samoefikasnosti kada se radi o rješavanju sukoba u njihovoj vlastitoj romantičnoj vezi. Rezultati koje su dobili pokazuju da je roditeljski sukob, a ne razvod, taj koji je povezan s nedostatkom samoefikasnosti u vezi. Smanjena samoefikasnost povezana je s više sukobnih interakcija između partnera i smanjenim zadovoljstvom u vezi. Stoga su zaključili da je jedan od važnih mehanizama koji može povezati roditeljski razvod i sukob između roditelja s ponašanjem njihovih odraslih potomaka u intimnim vezama upravo vjerovanje o vlastitoj učinkovitosti u vezi. No, to svakako nije jedini mehanizam. U romantičnim odnosima vrlo je važna i komunikacija s partnerom, a koja opet značajnim dijelom proizlazi iz odnosa između roditelja kojega je pojedinac opažao tijekom svoga odrastanja u primarnoj obitelji.

1.4. Komunikacija u intimnim odnosima

Komunikacija je sastavni i nužni dio svih interpersonalnih odnosa (Swann, Rentfrow i Gosling, 2003), a posebno do izražaja dolazi u interakciji s romantičnim partnerom. Bienvenu (1970) navodi da su elementi koji razlikuju dobru od loše komunikacije kod parova upravljanje ljutnjom i međusobnim razlikama, ton glasa, pokazivanje razumijevanja, vještine aktivnoga slušanja partnera i spremnost na samootkrivanje. Nalazi mnogobrojnih istraživanja pokazuju da su obrasci komunikacije između partnera povezani sa zadovoljstvom vezom te su dobar prediktor daljnjeg razvoja odnosa (Hahlweg, Kaiser, Christensen, Fehm-Wolfsdorf i Groth, 2000).

Prema teoretičarima ***socijalnog učenja***, bračno zadovoljstvo se smanjuje kada u sukobu između partnera, koji je neizbježan u svakom odnosu, prevladavaju kritiziranje, optuživanje i prezir te kada svakodnevni problemi ili razilaženja u mišljenju postaju osobna borba. Nasuprot toga, supružnici koji imaju pozitivne obrasce komunikacije, kao što su međusobno priznanje, empatija i konstruktivno rješavanje problema, vide svoju vezu kao zadovoljavajuću te s godinama postaju sve zadovoljniji svojim odnosom, usprkos sukobima (Jacobson i Margolin, 1979; Jacobson, Waldron i Moore, 1980; Smith, Vivian i O'Leary, 1990; Stuart, 1980 prema Gill, Christensen i Fincham, 1999).

Teoretičari koji pak zastupaju ***model negativne konfrontacije*** (Gottman i Krokoff, 1989) pretpostavljaju da uključenost supružnika u sukob, posebno ženina ljutnja, može u konačnici dovesti do povećanja zadovoljstva brakom kod jednog ili čak i oba partnera. Drugim riječima, iako je konfrontacija neugodna u danom trenutku kada dovodi do sukoba, neophodna je za rješavanje bračnih problema i povećanje kvalitete odnosa. Ovi modeli provjeravani su u mnogobrojnim istraživanjima te su dobiveni prilično kontradiktorni rezultati. Rezultati istraživanja kojeg su proveli Karney i Bradbury (1997) govore tome u prilog, pa oni tako tumače da ženino okrivljavanje i kritiziranje tijekom svađe sa suprugom može biti odraz velike predanosti tom odnosu, što je dugoročno gledano, važnije za uspjeh braka od njihovih interpersonalnih vještina. Kurdek (1995), pak, sugerira da model negativne konfrontacije treba odbaciti jer je u svom longitudinalnom istraživanju pokazao da je ženino učestalo korištenje strategije uključivanja u sukob bilo povezano s muževim padom zadovoljstva u narednim točkama mjerenja, a nije dovelo do poboljšanja partnerskog odnosa, kako ovaj model pretpostavlja.

Istraživači su mnogo vremena posvetili proučavanju stila komunikacije između partnera te načina rješavanja sukoba. Najčešće se spominju dva objašnjenja kauzalnog odnosa između stila rješavanja sukoba i bračnog zadovoljstva (Kurdek, 1995). Pretpostavka da određeni stil rješavanja sukoba dovodi do bračnog zadovoljstva proizlazi iz *teorije međuzavisnosti* (Rusbult, 1983 prema Bradbury i Karney, 2010), prema kojoj percipirane nagrade u vezi (npr. konstruktivno rješavanje sukoba) i percipirani gubici (npr. učestali negativni obrasci rješavanja sukoba) određuju zadovoljstvo vezom. Druga pretpostavka o tome da je razina bračnog zadovoljstva kauzalno povezana s učestalosti kojom se pojedini stil rješavanja sukoba koristi proizlazi iz samoispunjavajućeg proročanstva (Snyder, Tanke i Berscheid, 1977 prema Aronson, Wilson i Akert, 2005), prema kojem nečiji stav (npr. razina zadovoljstva brakom) pruža psihološko okruženje koje potiče određena ponašanja (npr. stil rješavanja sukoba) koja pak ojačavaju i potvrđuju početni stav. To psihološko okruženje

zapravo proizlazi iz emocionalne klime koja prevladava u vezi/braku, a koja se očituje u izmjeni pozitivnih i nagrađujućih ponašanja tijekom interakcije s partnerom, nasuprot onim kažnjavajućim i negativnim obrascima ponašanjima. Jelić, Kamenov i Huić (2014) na uzorku od 302 hrvatska bračna para našle su da između žena i muškaraca nema razlike u percepciji emocionalne klime u njihovom braku. Ipak, promatrajući zadovoljstvo sudionika uzimajući u obzir više važnih odrednica partnerskoga odnosa, kao i demografske varijable, našle su da su ljudi koji percipiraju više topline u partnerovu ponašanju, oni koji percipiraju manje antagonizma u ponašanju partnera, oni koji izvještavaju o više ljubavi te žene koje su kraće vrijeme u braku, zadovoljniji svojim bračnim životom. Dobiveni rezultati također upućuju na zaključak da percepcija topline i antagonizma u partnerovu ponašanju značajno doprinosi bračnom zadovoljstvu, pri čemu nepovoljni učinak antagonističkog ponašanja može biti ublažen u brakovima u kojima partneri iskazuju mnogo topline u međusobnoj interakciji. Krznarić i Kamenov (2016) također su našle da percipirana toplina u partnerovu ponašanju ima jednako snažan učinak na kvalitetu veze kao i percipirani partnerov antagonizam. Iskazivanje topline i antagonizma dolazi posebno do izražaja tijekom sukoba između partnera gdje ljudi mogu koristiti različite strategije.

Jedna od strategija ponašanja tijekom sukoba s partnerom koja se pokazala vrlo neadaptivnom je izbjegavanje. Izbjegavanje se uglavnom javlja kada partneri imaju takav obrazac komunikacije u kojem se izbjegavanje od strane jednog partnera javlja istovremeno s izbjegavanjem od strane drugog partnera (Christensen i Pasch, 1993; Jacobson, 1989 prema Gill, Christensen i Fincham, 1999) ili istovremeno sa zahtijevanjem (Christensen i Heavey, 1990), pri čemu takvo ponašanje nije nagrađujuće niti za jednog partnera. Osim toga, važan je i sadržaj o kojem partneri izbjegavaju razgovarati. Za parove može biti korisno da izbjegavaju rasprave o temama za koje ne postoji rješenje. S druge strane, izbjegavanje razgovora o problemima koje je moguće riješiti narušava svakodnevno funkcioniranje para i može biti pogubno za vezu. Više o različitim obrascima komunikacije prilikom sukoba reći ćemo u nastavku.

1.4.1. Rodne razlike u obrascima komunikacije

Učestalost obrasca komunikacije žena zahtjeva/muškarac se povlači višestruko je potvrđena u mnogobrojnim istraživanjima (npr. Christensen i Heavey, 1990, Gottman i Driver, 2005; Heyman, 2001). Problemi u braku često se javljaju kada obrazac komunikacije među

partnerima slijedi trend žena zahtjeva/muškarac se povlači (Heavey, Christensen i Malamuth, 1995). Pritom žene postavljaju zahtjeve zbog osjećaja da gube moć u vezi, dok se muškarci povlače jer im se čini da im otvoreno suočavanje s partnericom neće donijeti ništa dobro (Christensen i Heavey, 1990).

Nekoliko je mogućih razloga zašto je taj obrazac toliko stabilan, pri čemu socijalizacija igra ključnu ulogu. Žene se socijalizira da budu tople, ekspresivne i da njeguju zajedništvo pa one češće osjećaju strah od odbacivanja u svojim intimnim vezama. S druge strane, muškarce se odgaja da budu jaki i neovisni pa je stoga vjerojatnije da će oni strahovati pred nametljivosti partnerice. Drugim riječima, žene svoj identitet ponajviše grade u kontekstu interpersonalnih odnosa, a muškarci u kontekstu nezavisnosti (Gilligan, 1982; Rubin, 1983 prema Christensen i Heavey, 1990). Zbog tih različitih razvojnih iskustava, u intimnim vezama u odrasloj dobi, žene se uglavnom boje odvojenosti, dok muškarce plaši privrženost i intimnost. Christensen (1987, 1988 prema Christensen i Heavey, 1990) navodi da se te razlike jasno vide u braku: žene teže ka većoj povezanosti, a muškarci autonomiji, što često dovodi do sukoba. Žene traže veću povezanost i više interakcije s partnerom te je pokušavaju postići koristeći zahtjeve i pritužbe, dok muškarci žele više autonomije do koje pokušavaju doći povlačenjem iz interakcija.

Gottmann i Levenson (1988 prema Gottman i Driver, 2005) rodne razlike objašnjavaju fiziološkom reaktivnosti na stres. Naime, muškarci jače fiziološki reagiraju na stresne podražaje u usporedbi sa ženama, pa je stoga muškarčevo izbjegavanje sukoba i povlačenje iz njega, kao pokušaj rješavanja sukoba, posljedica veće pobuđenosti, a time i veće neugode koju muškarci osjećaju kada je o sukobu riječ.

Jacobson (1983 Christensen i Heavey, 1990) naglasak pak stavlja na položaj koji muškarci i žene imaju u socijalnoj strukturi, a koji dovodi do rodnih razlika u obrascu zahtijevanje/povlačenje. Čak i kada oba supružnika rade, žene nose veći teret obaveza oko djece i kućanskih poslova. Brak povećava vjerojatnost javljanja depresije kod žena, dok se ta vjerojatnost kod muškaraca smanjuje. Stoga je muškarcima u interesu da održe *status quo* u intimnom odnosu, dok su žene češće agensi promjene. Upravo zbog toga se javlja obrazac zahtijevanja/povlačenja: žene su nezadovoljne *statusom quo* i vrše pritisak na muževe kako bi došlo do promjene, a muškarci se povlače i izbjegavaju sukob jer žele izbjeći promjenu.

Ipak, važan je i povod za raspravu između partnera. Ako je žena ta koja traži neku promjenu, onda ona zahtjeva, a muškarac se povlači. No, ukoliko muškarac želi neku promjenu kod partnerice, onda je uobičajen suprotni obrazac (muškarac zahtjeva/žena se povlači). Eldridge, Sevier, Jones, Atkins i Christensen (2007) utvrdili su da tijekom rasprava o temi koju

je žena odabrala, razina problema u braku predviđa rodnu razliku u ulogama zahtijevanje/povlačenje. No, kod rasprava koje je muž inicirao, interakcija između razine problema u braku i trajanja braka predviđala je zamjenu uloga tijekom rasprave. Bilo da je riječ o problemu koji se odnosi na brak ili je osobne prirode (osoba želi promjenu kod sebe, a ne kod partnera, npr. redovito početi vježbati), obrazac rodne polarizacije jasno se javljao kada je na muškarcu bio teret promjene. Slične rezultate dobili su i Christensen i Heavey (1990) kada su 31 par promatrali u dvije situacije sukoba: u jednoj je muž tražio da se žena promijeni, a u drugoj je žena tražila od muža da se promijeni. Podaci prikupljeni od strane muževa, žena i neovisnih opažača jasno pokazuju značajan glavni efekt roda, odnosno obrazac žena zahtjeva/muškarac se povlači javljao se mnogo češće nego obrnuti obrazac (muškarac zahtjeva/žena se povlači). No, oba supružnika češće su u komunikaciji zahtijevala kada su tražili od partnera da nešto kod sebe promijeni, dok su se češće povlačili kada je partner od njih tražio promjenu. Ipak, na općenitoj razini, muškarci su se više povlačili nego žene, no žene ipak nisu značajno više zahtijevale u usporedbi s muškarcima.

Gottman, Coan, Carrère i Swanson (1998) ustanovili su četiri ponašanja bračnih partnera koja su pogubna za održavanje braka te su ih nazvali jahačima apokalipse u braku, a to su kritičnost, obrambeni stav, prezir i opozicija opstrukcijom (eng. *stonewalling*). Obrazac komunikacije između supružnika koji su identificirali Gottman i suradnici (npr. Carrère i Gottman, 1999, Gottman i Levenson, 1999), a koji je posebno prediktivan za razvod je upravo opozicija opstrukcijom (eng. *stonewalling*) do koje dolazi kada se muževi ne uključuju u sukob s partnericom te se emocionalno potpuno povuku.

Carrère i Gottman (1999) su na temelju analize prve 3 minute rasprave (od ukupno 15 minuta) između supružnika o važnom problemu u njihovom odnosu mogli predvidjeti ishod braka u narednih 6 godina. Kod muževa se točnost predviđanja bračnog ishoda poboljšavala kako se rasprava u sljedećih 12 minuta tijekom opažanja razvijala, dok je kod žena predviđanje ostalo jednako snažno tijekom cijele rasprave kao što je i bilo i u prve tri minute. Parovi koji su se razveli raspravu su započeli s iskazivanjem značajno više negativnih emocija, nego pozitivnih, u usporedbi s parovima koji su i 6 godina nakon istraživanja i dalje bili u braku. Gottman i Levenson (2000) proveli su longitudinalno istraživanje kako bi utvrdili prediktore razvoda. U prvoj točci mjerenja snimljena je i kasnije kodirana interakcija para tijekom rasprave. Dva obrasca interakcije predviđala su kasniji razvod: tzv. *interakcija ″napad-obrana″* koju karakterizira kritičnost, ljutnja, prezir, ratobornost i obrambeni stav, predviđala je razvod nakon 5 godina braka, dok je tzv. *interakcija ″povlačenje″*, odnosno emocionalno distanciranje, koja uključuje tugu, gađenje i povlačenje te opoziciju opstrukcijom, predviđala nešto kasniji

razvod, nakon 16 godina braka. Također je zanimljivo da su istraživači ustanovili da je odsutnost pozitivnih interakcija, a ne izraženost onih negativnih, bila prediktivna za kasniji razvod.

Kako bi provjerili važnost pozitivnih interakcija, kao i sposobnost parova da se oporave od negativnih interakcija tijekom sukoba, Gottman i Levenson (1999) usporedili su parove u tim dvjema vrlo različitim situacijama te na temelju njih pokušali predvidjeti ishod braka. Očekivano, situacija sukoba proizvela je kod oba partnera mnogo više negativnih afekata u usporedbi s pozitivnima. Ipak, iako je razgovor o pozitivnoj temi uslijedio nakon sukoba, rezultirao je s mnogo više pozitivnih te manje negativnih emocija u usporedbi s emocijama koje je izazvala situacija sukoba. Većina parova se, dakle, uspjela oporaviti od negativnosti koju bračni sukob sa sobom nosi. Interakcija parova u oba eksperimentalna uvjeta (razgovor o temi sukoba i onoj pozitivnoj) pokazala se kao prilično točan prediktor kasnijega razvoda, odnosno bračne stabilnosti. U situaciji sukoba kao značajni prediktori istaknuli su se muževo pokazivanje interesa, muževo pokazivanje prezira/gađenja, ženino pokazivanje interesa te ženina tuga. Predviđanje razvoda bilo je čak točnije u situaciji pozitivnog razgovora – 92.7% u usporedbi s 82.6% točno klasificiranih parova. Tijekom razgovora o pozitivnoj temi, kod parova koji su ostali zajedno muževi su pokazivali manje prezira/gađenja, a žene manje ljutnje, no i manje emocija općenito u usporedbi s parovima koji su se kasnije razveli.

Gardner, Busby, Burr i Lyon (2011) kod žena nisu našli povezanost između njihovih prezirnih ili obrambenih stavova tijekom komunikacije i njihove sposobnosti da i u tim uvjetima komuniciraju jasno i empatično. No, žene smatraju da njihovi partneri nisu u stanju komunicirati jasno kada osjećaju prezir ili se osjećaju napadnuto. S druge strane, kod muškaraca je nađena značajna povezanost između njihove vlastite procjene sposobnosti da jasno komuniciraju te prezira ili obrambenoga stava kojega zauzimaju. Ipak, muškarci ne smatraju da njihova partnerica nije u stanju jasno komunicirati kada osjeća prezir ili potrebu da se brani. Osim toga, muškarci procjenjuju da su njihove partnerice bolje u reguliranju negativnih osjećaja kako ne bi omeli jasnu i empatičnu komunikaciju u usporedbi s njima samima.

1.4.2. Atribucije i (dis)inhibiranost prilikom komunikacije s partnerom

Proces komunikacije između partnera pod utjecajem je i različitih odnosnih atribucija, a one se očituju u razmjeni pozitivnih i negativnih ponašanja kao i u neverbalnoj komunikaciji (Manusov, 2002 prema Gardner i sur., 2011). Rezultati brojnih istraživanja utvrdili su da osobe

koje za pozitivna ponašanja odaju priznanje svome partneru te nalaze isprike za njegova negativna ponašanja procjenjuju svoje vezu pozitivnije, u usporedbi s osobama koje svog partnera okrivljuju za negativna ponašanja, dok istovremeno vanjskim faktorima pripisuju partnerova pozitivna ponašanja (npr. Jacobson, McDonald, Follette i Berley, 1985; Thompson i Kelley, 1981 prema McNulty i Karney, 2001). Ljudi koji procjenjuju da se njihov partner često ponaša antagonistički te koji svoju vezu procjenjuju manje kvalitetnom skloniji su partnerova nepoželjna ponašanja smatrati namjernim, motiviranim sebičnim razlozima i krivnju pripisati isključivo svom partner, a ne vanjskim, situacijskim faktorima (Krznarić i Kamenov, 2016).

Tijekom rasprave o problemu objašnjenja partnerovih ponašanja koja ne pridonose kvaliteti odnosa, odnosno neadaptivne atribucije od strane supružnika utječu na njihove obrasce komunikacije što najčešće dovodi do negativnih ishoda. (Ne)adaptivnost atribucija najčešće se ispituje pomoću tri pozitivna i tri negativna hipotetska ponašanja koja se javljaju u gotovo svim vezama, poput ″Vaš supružnik sve manje vremena provodi s Vama, a sve više sam u aktivnosti koja ga zanima″ te se od sudionika traži da procijene u kojoj mjeri je (a) ponašanje partnera bilo namjerno ili nenamjerno; (b) partner snosi neku krivnju ili mu treba odati priznanje za neko ponašanje; (c) ponašanje partnera je bilo motivirano isključivo sebičnim ili nesebičnim porivima (npr. Bradbury i Fincham, 1990). Tako su žene koje imaju neadaptivne atribucije manje ekspresivne, manje pokazuju slaganje i prihvaćanje u odnosu s partnerom, kritičnije su i sklonije recipročno odgovoriti na suprugovo negativno ponašanje (Bradbury i Fincham, 1992; Bradbury, Beach, Fincham i Nelson, 1996). Čak i kada je zadatak bio da jedan od partnera iznese problem koji želi riješiti, dok mu drugi partner pruža podršku, muževi koji su koristili neadaptivne atribucije češće su na neutralno ponašanje svoje žene odgovorili negativnim obrascima ponašanja (Miller i Bradbury, 1995). Nadalje, ovisno u mjeri u kojoj su žene imale neadaptivne atribucije, imale su tendenciju ponašati se na način koji ometa rješavanje problema. Atribucije i ponašanja bili su snažnije povezani kod žena, nego kod muškaraca te kod parova koji su imali određene probleme u braku, u usporedbi s onima koji ih nisu imali.

Osim toga, neverbalna ponašanja, pozitivna i negativna, imaju ulogu i okidača i odgovora na adaptivne i neadaptivne atribucije koje parovi koriste tijekom procesa komunikacije. Kada osoba atribuira pozitivne neverbalne znakove svoga partnera kao internalne ili namjerne, onda ih ″nagrađuje″ te na njih odgovara osmijehom i ugodnim tonom glasa. S druge strane, neadaptivne atribucije povezane su s neverbalnim ponašanjem koje daje

do znanja da se osoba ne osjeća ugodno i ne želi biti u interakciji sa svojim partnerom (Manusov, 2002 prema Gardner i sur., 2011).

No, osim obrazaca komunikacije, partnere je moguće razlikovati i na temelju njihove (dis)inhibiranosti u komunikaciji. Na jednoj strani kontinuuma, postoje verbalno disinhibirane osobe koje svaku svoju misao i osjećaj prevode u riječi brzo i bez oklijevanja. Na drugoj strani kontinuuma su, pak, verbalno inhibirane osobe koje nerado s drugima dijele ono što im je na umu. Neka istraživanja pokazala su da su individualne razlike u verbalnoj inhibiciji stabilna osobina ličnosti s kojom pojedinci ulaze u svoje intimne veze (Swann i Rentfrow, 2001).

Rudman i Glick (2001) pretpostavili su da će verbalno inhibirani muškarci zazirati od verbalno disinhibiranih partnerica jer takvi muškarci budu lako preplavljeni ili uplašeni verbalnom dominacijom kritičnih, disinhibiranih žena. Za očekivati je da će se u takvim vezama javiti efekt više inhibiranog muškarca, odnosno da će muškarci u interakciji biti još i inhibiraniji, nego što bi bili s manje disinhibiranom partnericom. Ipak, ne znači nužno da niti jedna intimna veza u kojoj je muškarac inhibiraniji od žene ne može uspjeti. Poteškoće između partnera se vjerojatno javljaju kada žena posjeduje i neke nepoželjne osobine ličnosti, kao što su kritičnost, koja je dodatno pojačana njenom verbalnom disinhibicijom (Swann i Rentfrow, 2001). Osjećajući da su preplavljeni bujicom kritika, verbalno inhibirani muškarci u većini slučajeva se povlače. To kod disinhibiranih partnerica izaziva strah da ih gube te se trude uvući ih ponovno u interakciju. Takva strategija najčešće dovodi do toga da se muškarci još više povlače, čime se smanjuje zadovoljstvo vezom za oba partnera. Iako taj, tzv. *efekt nesigurnog para* (Swann, Rentfrow i Gosling, 2003) nije neizbježan ishod veze u kojoj se nalaze verbalno inhibirani muškarac i kritična, disinhibirana žena, ipak je prilično čest.

1.5. Dugoročne posljedice iskustava iz primarne obitelji na intimne veze potomaka

Kao što ćemo vidjeti u nastavku, istraživanja pokazuju da obrasci interakcije koji se odvijaju u primarnoj obitelji, poput načina komunikacije i rješavanja problema, imaju dugotrajni učinak na ponašanje potomaka u romantičnim odnosima u odrasloj dobi.

Tako su Koerner i Fitzpatrick (2002) pronašli da jedan od mogućih obrazaca interakcije u primarnoj obitelji ima značajan učinak na ponašanje odrasle djece, sada studenata, u njihovoj intimnoj vezi, a to je orijentacija ka sukladnosti. Ona odnosi na stupanj u kojem primarna obitelj vrednuje homogenost stavova, vrijednosti i mišljenja te je pozitivno povezana s obostranim negativnim ponašanjem partnera u trenutnoj romantičnoj vezi, kao i s odupiranjem

partnerovim agresivnim potezima. Studenti koji dolaze iz primarnih obitelji koje visoko vrednuju sukladnost imaju tendenciju vrlo negativno reagirati, često iskazujući verbalnu agresiju, tijekom sukoba s partnerom jer vide sukob kao značajno i negativno odstupanje od vlastitih normi i očekivanja u intimnom odnosu. Iako svi dobiveni rezultati upućuju na zaključak da postoji sukladnost između vjerovanja koja primarna obitelj ima o sukobu te interakcije s partnernom tijekom sukoba, važnu ulogu igra tip obitelji koju su istraživači definirali pomoću upitnika *Revidiranih obrazaca obiteljske komunikacije* (*Revised Family Communication Patterns* (RFCP); Ritchie i Fitzpatrick, 1990). Posebno se u tom kontekstu ističu, tzv. sporazumne obitelji, čiji potomci imaju najmanje pozitivna iskustva sukoba u svojim romantičnim vezama. Čini se da oni nisu imali iskustvo otvorenog suprotstavljanja svojim roditeljima te stoga ne znaju učinkovito komunicirati u sukobnim situacijama s partnerom kada je on nepristraniji prema njima nego što su to roditelji bili. Vjerojatno očekuju od svoga partnera da im i tijekom svađe pokazuje poštovanje i uvažavanje pa su skloni reagirati s više verbalne agresije i neprijateljstva kada partner ne popusti njihovom zahtjevu lakoćom koju su očekivali ili se nastavi ne slagati s njima. Krznarić, Kamenov i Huić (2015) su na uzorku od 350 mladih odraslih osoba pokazale da atribuiranje partnerovog ponašanja u određenoj mjeri ovisi o iskustvima iz primarne obitelji, točnije o percepciji odnosa između roditelja. Pritom učinak lošijih odnosa između roditelja posebno dolazi do izražaja kada sudionik svoju kvalitetu veze procjenjuje nižom. Osim toga, dobiveni rezultati sugeriraju da pripisivanje krivnje za partnerova negativna ponašanja ponajviše ovisi o kvaliteti roditeljskog odnosa, dok atribuiranje kauzalnosti više ovisi o tome dolazi li sudionik iz cjelovite ili razvedene obitelji.

Velik broj istraživanja uspoređivao je upravo djecu iz cjelovitih obitelji s onima iz razvedenih prema različitim razvojnim ishodima, pri čemu su ranija istraživanja nalazila veće razlike među njima, čak i uz kontrolu metodološkog napretka (Amato, 1994). Stoga se čini da su novije kohorte djece ipak manje pogođene razvodom od onih starijih. Prema Amatu (1994), razloga za to može biti više. Kao prvo, razvod je sve češća pojava, društveno je sve prihvatljiviji te su djeca iz razvedenih obitelji manje stigmatizirana nego što su to bila ranije. Osim toga, zbog rastućeg broja razvoda, ne samo u svijetu, nego i u Hrvatskoj (Državni zavod za statistiku, 2018), djeci je lakše dobiti podršku i razumijevanje drugih koji su i sami bili u sličnoj situaciji. Drugo, zakonske i socijalne barijere za razvod bile su jače u prošlosti pa su stoga parovi koji su se ipak odlučili razvesti prije nekoliko desetljeća, vjerojatno imali ozbiljnije bračne probleme i više sukoba prije razvoda u usporedbi s parovima koji se razvode u današnjem vremenu. Nadalje, prije je bilo nužno odrediti krivca za razvod pa bi tako i djeca bila svjesna

tko je uzrok raspada njihove obitelji, što je unosilo mnogo ogorčenosti u cijeli proces i nimalo nije pogodovalo lakšoj adaptaciji. Danas je postalo uobičajeno da se ljudi razilaze zbog ″nepomirljivih razlika u karakteru″ za koje niti jedan od partnera nije manje ili više kriv. Stoga se čini da su djeca ranije bila izložena disfunkcionalnijoj obiteljskoj okolini i većoj razini sukoba između roditelja nego što je to slučaj u novijim generacijama djece. No, postoji još jedan razlog zašto novija istraživanja dobivaju malu veličinu efekta, kada se uspoređuju djeca iz razvedenih i cjelovitih obitelji na različitim ishodima. Naime, sukob između roditelja, koji ostavlja najpogubnije posljedice za potomke, ne prethodi uvijek razvodu. Prema nekim procjenama, intenzivan sukob bio je prisutan u samo 50% brakova koji su završili razvodom te se javio tek kada je prekid bio neizbježan ili je proces službenog razvoda već bio započet (Hetherington, 2003). Stoga je doživljaj razvoda posebno problematičan samo za dio djece, koja nisu bila izložena intenzivnom roditeljskom sukobu prije njega, no ne i za svu djecu, pa računanje prosječnog rezultata sve djece dovodi do skromn(ij)e procjene efekta razvoda (Amato, Spencer Loomis i Booth, 1995). Hetherington i Kelly (2002 prema Lansford, 2009) zaključili su da 25% pojedinaca čiji su se roditelji razveli osjećaju dugoročne posljedice u području socijalnog, emocionalnog i psihološkog funkcioniranja u odrasloj dobi, u usporedbi s 10% ljudi koji imaju slične poteškoće, iako nisu imali iskustvo razvoda roditelja. Drugim riječima, 75% onih čiji su se roditelji rastali ne osjećaju ozbiljno dugoročno pogoršanje u odrasloj dobi, što daje optimističniju sliku od one koja je postojala ranije.

Ipak, dio istraživanja nešto novijega datuma ukazuje na učinke koje roditeljski razvod ima na funkcioniranje potomaka u odrasloj dobi, pri čemu postoje i određene rodne razlike. Tako neki dobiveni rezultati pokazuju da žene snažnije osjećaju dugoročne posljedice razvoda u usporedbi s muškarcima, u području psihosomatike, pojavnosti depresivnosti i anksioznosti, dok druga istraživanja pokazuju da su muškarci podložniji negativnim posljedicama (Ängarne-Lindberg i Wadsby, 2009). Rezultati o postojanju rodnih razlika kada je riječ o posljedicama odnosa između roditelja u primarnoj obitelji na intimne veze potomaka u odrasloj dobi također nisu jednoznačni. Ipak, budući da su žene najčešće ″emocionalni barometri″ u vezi (Kiecolt-Glaser i Newton, 2001), moguće je da će ženina negativna iskustva iz primarne obitelji biti pogubnija za kvalitetu intimne veze. U usporedbi s mladićima, djevojke su više fokusirane na odnose te se osjećaju mnogo ugroženije kada je taj odnos u opasnosti (Toomey i Nelson, 2001).

Mustonen, Huurre, Kiviruusu, Haukkala i Aro (2011) proveli su 16-godišnje longitudinalno istraživanje kako bi utvrdili povezanost između razvoda roditelja u djetinjstvu i kvalitete intimnih odnosa u odrasloj dobi. Zaključili su da su muškarci i žene iz razvedenih obitelji češće

i sami bili razvedeni ili rastavljeni u mlađoj odrasloj dobi, u usporedbi s onima iz cjelovitih obitelji. No, razvod roditelja bio je povezan s lošijom kvalitetom intimnih odnosa samo kod *žena*. Rezultati koje su dobili Story, Karney, Lawrence i Bradbury (2004) potkrepljuju ranije nalaze da kćeri snažnije osjećaju posljedice roditeljskoga razvoda u usporedbi sa sinovima (npr. Amato, 1996; Feng, Giarusso, Bengston, Frye, 1999), što se očituje i u njihovim romantičim odnosima. Jedno od mogućih objašnjenja tih nalaza kojega nude Sanders i suradnici (1999) je da djeca nakon razvoda uglavnom ostaju živjeti s majkom te su kćeri pod većim utjecajem poteškoća s kojima se majka susreće zbog lakše rodne identifikacije s njom u usporedbi sa sinovima. Drugo moguće objašnjenje je da će sinovi koji su doživjeli razvod roditelja manje vjerojatno stupiti u brak, no ne i kćeri (Keith i Finlay, 1988), pa stoga u brak na kraju uđu mladići na koje je razvod roditelja ostavio manje posljedica.

No, Amato (1994) je u svojoj meta-analizi našao minimalne rodne razlike kod potomaka u odrasloj dobi, s jednom iznimkom: iako i muškarci i žene iz razvedenih obitelji imaju niži stupanj obrazovanja u usporedbi s potomcima iz cjelovitih obitelji, kod žena je ta razlika još veća. Jedno od mogućih objašnjenja ovog nalaza je da su očevi manje spremni financirati studiranje kćerima, u odnosu na sinove jer mogu pretpostaviti da kćerima viši stupanj obrazovanja nije od presudnog značaja. Ipak, moguće je da kćeri iz razvedenih obitelji imaju i manje prilike pohađati fakultet, posebno ako u mlađoj dobi ostanu trudne i/ili se udaju, jer je najveći dio brige o obitelji i dalje ženina odgovornost, zbog čega joj nastavak obrazovanja uglavnom više nije prioritet.

Ipak, kao potencijalne medijatore u kontekstu međugeneracijskog prijenosa bračne disfunkcionalnosti treba uzeti u obzir i socio-demografske faktore, kao i interpersonalne vještine, što su Story i suradnici (2004), u svom istraživanju i učinili. Rezultati pokazuju da žene čiji su se roditelji razveli izvještavaju o više psihološke i fizičke agresivnosti već tijekom prvih mjeseci braka što povećava vjerojatnost za nezadovoljstvo i razvod braka 4 godine kasnije. Retrospektivni izvještaji muževa o negativnosti u njihovoj primarnoj obitelji bili su povezani s većom razinom opažene dijadne ljutnje i prezira tijekom interakcija s partnericom u prvim mjesecima braka, što je onda pak povećalo vjerojatnost negativnih bračnih ishoda 4 godine kasnije. Dobiveni nalazi govore u prilog važnosti negativne interakcije između partnera kao medijatora u prijenosu iskustava iz primarne obitelji na trenutni partnerski odnos, pri čemu demografske varijable nisu dale značajni doprinos. Stoga većina novijih istraživanja naglasak stavlja na različite interpersonalne vještine partnera koje su pod utjecajem iskustava iz primarne obitelji, a jedna od tih vještina o kojoj smo već i ranije govorili je komunikacija.

Tako su, primjerice, Sanders, Halford i Behrens (1999) snimali 93 zaručena para dok su raspravljali o dvije teme koja su u njihovom odnosu aktualne te su predvidjeli da će oni ispitanici koji imaju iskustvo razvoda roditelja imati poteškoća u konstruktivnom rješavanju sukoba. Rezultati su pokazali da je kod parova u kojima žena ima iskustvo razvoda roditelja prisutno više negativne komunikacije i negativnih kognicija tijekom rasprave, u usporedbi s parovima u kojima niti jedan partner nema iskustvo razvoda. No, začuđujuće, parovi u kojima muškarac ima iskustvo razvoda, nisu se značajno razlikovali od parova čiji se roditelji nisu razveli. Autori su sugerirali da negativnost komunikacije parova u kojima žena ima razvedene roditelje možda nije rezultat njenih loših vještina komunikacije, već faktora koji su vezani uz odabir partnera. Primjerice, žene koje su iskusile razvod roditelja, možda su sklonije izabrati partnera koji ima negativniji stil komunikacije ili pak one negativne obrasce komunikacije smatraju uobičajenima i prihvatljivima, po uzoru na komunikaciju kojoj su svjedočile u odnosu svojih roditelja. Na taj način, žene čiji su se roditelji razveli vjerojatnije će biti u predanoj vezi s muškarcem koji ima negativan stil komunikacije, a ta njegova negativnost će komunikaciju u njihovom odnosu odvesti u nepoželjnom smjeru.

Osim roditeljskog razvoda, drugi važan i neovisan faktor kojega u istraživanjima dugoročnih posljedica iskustava iz primarne obitelji treba uzeti u obzir su sukobi, premda ni ovdje rezultati nisu potpuno jednoznačni. Povezanost roditeljskog sukoba i kvalitete roditeljstva dok su djeca još živjela s roditeljima bila je jača za djevojčice. Moguće je da roditelji pokušavaju više kontrolirati sinove jer dječaci češće razvijaju eksternalizirane poteškoće, dok su djevojčice sklonije internalizaciji, pa stoga one potencijalno potiču slabiji nadzor od strane roditelja, iako na njih roditeljski sukob može djelovati čak i snažnije nego na dječake (Krishnakumar i Buehler, 2000). Halford, Sanders i Behrens (2000) ispitivali su prenošenje agresivnih obrazaca ponašanja opaženih u primarnoj obitelji na rješavanje sukoba sa zaručnikom/zaručnicom te su zaključili da je negativnost odraslih muškaraca koji su bili izloženi nasilju između roditelja bila slična onoj kod dječaka izloženih intenzivnom roditeljskom sukobu. S druge strane, žene koje su opažale roditeljsko nasilje u svojoj su romantičnoj vezi izvještavale o više negativnih kognicija usmjerenih na sebe, što odgovara većoj prevalenciji internaliziranih poremećaja, poput depresije i anksioznosti, kod djevojčica izloženih roditeljskim sukobima.

Ipak, jači dugotrajni učinak negativnih obrazaca u primarnoj obitelji na sinove pronašli su Feng i suradnici (1999), a isto su potvrdili i Story, Karney, Lawrence i Bradbury (2004). Sukob između roditelja dosljedno se pokazao povezanim s više problema u ponašanju kod

sinova u usporedbi sa kćerima (Reid i Crisafulli, 1990), potencijalno i zbog toga što roditelji koji imaju probleme u braku iskazuju više međusobnog neprijateljstva i natjecateljstva u interakciji sa sinovima u odnosu na kćeri (McHale, 1995). Još jedno moguće objašnjenje je da roditeljski sukob može dovesti do većih poteškoća s emocionalnom regulacijom kod sinova jer su dječaci uglavnom socijalizirani na način da ne pokazuju otvoreno emocije, posebno one negativne, a koje su zapravo uobičajeni emocionalni odgovor djece na roditeljski sukob (Katz i Gottman, 1995 prema Story i sur., 2004). Kim, Pears, Capaldi i Owen (2009) u svom longitudinalnom istraživanju na uzorku roditelja i sinova utvrdili su da roditeljske poteškoće u emocionalnoj samoregulaciji te slaba disciplina djece djeluju na emocionalnu (de)regulaciju sinova koja se očituje i u sukobima u njihovom intimnom odnosu u odrasloj dobi.

Prema nekim pak autorima, dobivena veza između obiteljskih varijabli mjerenih u adolescenciji i intimnosti s romantičnim partnerom u mlađoj odrasloj dobi bila je jača i sveobuhvatnija kod žena (Feldman, Gowen i Fisher, 1998). Ipak, Gardner, Busby, Burr i Lyon (2011) smatraju da obrasci komunikacije u primarnoj obitelji imaju različit učinak na kćeri i sinove. Muškarci čije partnerice izvještavaju o visokoj razini sukoba u svojoj primarnoj obitelji manje su zadovoljni već i na samom početku veze s tom partnericom. S druge strane, žene koje potječu iz obitelji u kojima je bilo poželjno iskazivati osjećaje i mišljenje vještije su u uspostavljanju zajedničkih pravila s partnerom u trenutnoj romantičnoj vezi. Rezultati longitudinalnoga istraživanja koje su proveli Whitton, Waldinger, Schulz, Allen, Crowell i Hauser (2008), a tijekom kojega je većina podataka prikupljena opažanjem sudionika, također sugeriraju da obrasci obiteljske interakcije tijekom sukoba u razdoblju adolescencije predviđaju obrasce bračne interakcije potomaka tijekom sukoba u mlađoj odrasloj dobi. Iako je dio sudionika u njihovom uzorku iz kliničke populacije, čak i kad su kontrolirali učinak psihopatologije, obrasci obiteljske interakcije i dalje su objašnjavali između 14 i 20% varijance opaženih interakcija tijekom bračnog sukoba potomaka. Neprijateljstvo u primarnoj obitelji bilo je posebno robustan prediktor kasnije bračne interakcije: pokazalo se pozitivno povezanim s neprijateljstvom u braku potomaka te negativno povezano s pozitivnim interakcijama, čak i uz kontrolu psihopatologije te pozitvnih interakcija u primarnoj obitelji. Kod muškaraca, neprijateljstvo u primarnoj obitelji predviđalo je i lošiju prilagodbu na brak, preko neprijateljstva prema trenutnoj bračnoj partnerici kao medijatora. Dobiveni rezultati sugeriraju da su muškarci koji potječu iz primarnih obitelji u kojima su interakcije bile obilježene neprijateljstvom pod većim rizikom od loših bračnih ishoda u odrasloj dobi u usporedbi sa ženama. Primjerice, izloženost agresiji između roditelja kod muškaraca je bila povezana s

negativnom afektivnosti i komunikacijom tijekom rasprave o problemu s trenutnom partnericom, no isti obrazac nije nađen i kod žena (Halford, Sanders i Behrens, 2000).

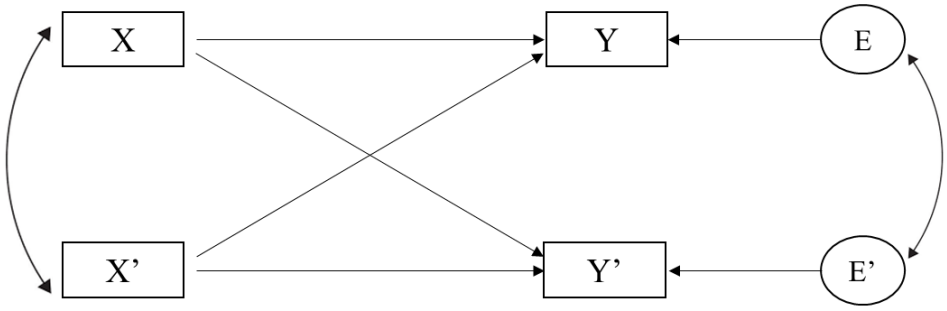
Ipak, Whitton i suradnici (2008) nisu našli rodne razlike kod povezanosti između neprijateljstva u primarnoj obitelji i kasnijeg bračnoga neprijateljstva potomaka. Muškarci i žene koji su imali iskustvo neprijateljskih interakcija u primarnoj obitelji tijekom adolescencije imali su jednaku vjerojatnost kasnijeg neprijateljskog odnosa s partnerom u vlastitom braku, pri čemu se jači učinak kod muškaraca pokazao samo kod predviđanja bračne prilagodbe. Autori navode da nepostojanje rodnih razlika može biti posljedica prikupljanja podataka budući da i neka druga istraživanja (npr. Conger i sur., 2000) koja su koristila metodu opažanja nisu pronašla razlike između muškaraca i žena. No, moguće je i da su stvarna iskustva neprijateljstva u primarnoj obitelji povezana sa sličnim obrascima bračnih interakcija neovisno o spolu potomaka, dok je, s druge strane, trenutna percepcija odnosa u primarnoj obitelji (ispitana na temelju retrospektivnog izvještaja) povezana s bračnim interakcijama samo kod muškaraca.

Iako su se iskustva iz primarne obitelji za kasnije funkcioniranje intimnih veza potomaka u odrasloj dobi pokazala važnima, još uvijek nije u potpunosti objašnjeno kako i preko kojih mehanizama međugeneracijski prijenos iskustava zapravo djeluje. Polazeći od Bandurine teorije socijalnog učenja, kao važne mehanizme u ovome kontekstu, odnosno kao medijatore odnosa između (dis)funkcionalnosti primarne obitelji i kvalitete veze/braka potomaka u mlađoj odrasloj dobi, vidimo samoefikasnost u vezi i komunikaciju s partnerom. No, vrlo je važno imati na umu da vezu čine oba partnera koja u nju ulaze sa svojim osobnim karakteristikama i povijesti ranijih (partnerskih) iskustava. Budući da tako stvaraju novu dijadu, ona je velikim dijelom određena onime što su sa sobom donijeli, no ujedno iz međusobne interakcije partnera nastaje prostor za stvaranje njihove vlastite i specifične dinamike odnosa. Ono što se čini nužnim za bolje razumijevanje složenih partnerskih odnosa je promatranje karakteristika *oba* partnera istovremeno jer oni zajedno tvore dijadu u kojoj međusobno utječu jedno na drugo, svojim karakteristikama i ponašanjem.

1.6. Metodološki izazovi u istraživanju partnerskih odnosa

Pri obradi podataka prikupljenih od parova istraživači obično imaju dva izbora: analizirati podatke odvojeno kao da su prikupljeni od dvoje pojedinaca ili pak na neki način spojiti rezultate partnera (Sabatelli i Bartle-Haring, 2003). Primjerice, ako kao jedinicu analize

uzmemo pojedinca, teško je utvrditi učinak koji ženin stil komunikacije ima na muževo zadovoljstvo brakom bez kontrole i muževog stila komunikacije. S druge strane, ako se odlučimo u analizu uključiti zbroj ili prosjek rezultata partnera, onda razumijevanje njihove međusobne interakcije postaje nemoguće. No, čak i kada se kao jedinica analize uzme par, pomoću tradicionalnijih pristupa obrade podataka, kao što su modeli analize varijance i višerazinski regresijski modeli (npr. Kenny, Kashy i Cook, 2006), iz dobivenih rezultata nije moguće u potpunosti razumjeti kako se stil komunikacije svakoga od partnera prelijeva na onoga drugoga te utječe na partnerovo zadovoljstvo vezom. Članovi dijade dijele ili su s vremenom razvili određene sličnosti u pojedinim psihološkim atributima zbog čega se njihovi rezultati ne mogu smatrati potpuno nezavisnima (Kenny, Kashy i Cook, 2006). Odgovori članova istoga para na istom konstruktu od interesa su povezani, odnosno u određenoj su korelaciji, budući da su partneri u manjoj ili većoj mjeri zavisni jedno o drugome. Iz tog razloga su i rezultati partnera u dijadi ne-nezavisni, a jedan od najvećih izazova u istraživanjima bliskih odnosa upravo je kako uključiti u model tu ne-nezavisnost (Kenny i Cook, 1999). Stoga je bilo potrebno početi razvijati dijadnu metodologiju u čemu Kenny sa svojim suradnicima svakako prednjači (npr. Kenny, Kashy i Cook, 2006). U istraživanju parova, jedan od najprimjerenih modela je model međuzavisnosti aktera i partnera (eng. *actor - partner interdependence model)* (Kashy i Kenny, 1999 prema Kenny i Cook, 1999), koji dopušta istraživaču da procijeni efekt karakteristika pojedinca na njegov ili njezin rezultat na zavisnoj varijabli (*učinak aktera*), kao i na partnerov rezultat na zavisnoj varijabli (*učinak partnera*). U primjeru zadovoljstva brakom kao zavisne varijable, odnosno kriterija, koristeći ranije uobičajene statističke metode nije bilo moguće korelirati pogrešku u jednadžbama za zadovoljstvo brakom svakoga od partnera. Drugim riječima, ono što nedostaje u jednadžbama koje se koriste za objašnjenje varijance zadovoljstva određenog oženjenog pojedinca više je nego vjerojatno slično za svakog pojedinca te više nego vjerojatno uključuje i partnerovo zadovoljstvo brakom (Kenny, 1979 prema Sabatelli i Bartle-Haring, 2003). No, razvojem tehnika strukturalnog modeliranja i to je postalo moguće pa su tako one danas najčešći korišteni alat za utvrđivanje različitih dijadnih odnosa.

Slika 1. Shematski prikaz modela međuzavisnosti aktera i partnera (po uzoru na Kenny i Cook, 1999)

Iz Slike 1 vidljivo je da svaki partner, odnosno svaki član dijade, ima rezultat na prediktorskoj (nezavisnoj) varijabli (X ili X'), kao i na kriterijskoj (zavisnoj) varijabli (Y ili Y'). Prema teorijskim saznanjima, pretpostavljamo da X dovodi do Y (kao i X' do Y'), odnosno da se zadržimo na već navedenom primjeru, da stil komunikacije pojedinca ima učinak na njegovu/njezinu kvalitetu braka. To je ujedno i učinak aktera koji je prikazan horizontalnim strelicama. Zakrivljena strelica između rezultata partnera na prediktorskoj varijabli (X i X') dopušta da njihovi rezultati budu korelirani. No, model pretpostavlja i da stil komunikacije jednoga partnera ima efekt na procjenu zadovoljstva brakom drugog partnera. Učinak partnera prikazan je ukriženim strelicama (od X prema Y' i od X' do Y). Krugovi označeni s E predstavljaju parove pogreški mjerenja. Strelice s dva usmjerena vrha označavaju kovarijancu. Kovarijance između pogrešaka mjerenja kriterijskih varijabli upućuju da rezidualni rezultati kovariraju između članova dijade zbog uzroka koji nije izmjeren provedenim istraživanjem te upućuju upravo na ne-nezavisnost, odnosno međuzavisnost članova dijade.

U dijadnim analizama važno je i utvrditi je li članove dijade moguće razlikovati jer to donekle mijenja pristup obradi podataka, kao i kasniju interpretaciju dobivenih nalaza. Dva uvjeta moraju biti zadovoljena kako bismo utvrdili da je članove dijade moguće razlikovati (Kenny, Kashy i Cook, 2006). Prije svega, mora postojati neka dihotomna varijabla na temelju koje se mogu razlikovati članovi svih dijada u uzorku. Osim toga, ta dihotomna varijabla mora činiti i neku empirijsku razliku (Kenny i Ledermann, 2010), odnosno njenim uključivanjem u analizu pretpostavljeni model bi trebao bolje reprezentirati podatke u odnosu na model u kojem se članovi dijade ne razlikuju po tom bitnom obilježju. Pritom se valja osloniti na teorijska znanja, kao i na praksu koju su dosad imala druga istraživanja u ovom području prillikom odlučivanja o tome mogu li se članovi dijade razlikovati ili ne. Primjer dijada u kojima nije

moguće razlikovati članove su jednojajčani blizanci, dok su heteroseksualni parovi, s druge strane, primjer dijada u kojima je moguće partnere razlikovati i to vrlo jasno - prema spolu.

Zanimljivo je spomenuti da su na temelju Kelleyeve teorije međuzavisnosti Kenny i Cook (1999) razradili četiri glavna obrasca koja je moguće utvrditi dijadnim analizama: samo akter, samo partner, par i socijalna usporedba ili obrazac kontrasta kako su ga kasnije nazvali Kenny i Ledermann (2010). *Obrazac ″samo akter″* javlja se kada postoji značajan učinak aktera, ali ne i partnera ($a \neq 0$, $p = 0$). Drugim riječima, kauzalna varijabla (prediktor) ima učinak samo na rezultat osobe na vlastitoj zavisnoj varijabli (kriteriju), no ne i na partnerov rezultat. Primjerice, ženina i muževa procjena uspješnosti na poslu imat će učinak na njihovo osobno zadovoljstvo poslom, no ženina procjena njene poslovne uspješnosti neće imati značajan učinak na muževo zadovoljstvo poslom i obrnuto. Potpuno suprotni *″samo partner″ obrazac* rijetko se pojavljuje, a označava situaciju u kojoj svaki član dijade ima učinak na ishod svoga partnera, no ne i na vlastiti (Fitzpatrick, Gareau, Lafontaine i Gaudreau, 2016). Drugim riječima, učinak aktera nije statistički značajan, dok učinak partnera jest ($a = 0$, $p \neq 0$). Tako muškarčevo darivanje žene tijekom faze udvaranja može pozitivno pridonijeti njenoj slici o njemu kao poželjnom partneru, dok ne mora imati nikakav učinak na muškarčevu procjenu sebe kao poželjnoga partnera. *Obrazac para* javlja se kada su akter i partner učinci jednaki ($a = p$), odnosno kada na rezultat neke osobe na zavisnoj varijabli podjednaki učinak imaju njena/njegova, kao i partnerova nezavisna (kauzalna) varijabla (Kenny i Ledermann, 2010). Upravo su taj obrazac utvrdili Campbell, Simpson, Boldry i Kashy (2005) kada su našli da na negativna ponašanja osobe u vezi djeluju i vlastiti i partnerov anksiozni stil privrženosti. Socijalna usporedba (Kenny i Ledermann, 2010), odnosno obrazac kontrasta (Kenny i Cook, 1999) javlja se kada su akter i partner učinci jednaki po veličini, no suprotnoga predznaka: $a + p = 0$. U tom slučaju učinak koji muškarac ima na vlastiti rezultat na zavisnoj varijabli suprotan je od učinka koji žena ima na muškarčev rezultat. Primjerice, Klumb, Hoppman i Staats (2006) utvrdili su da veća količina kućanskih poslova koje osoba obavlja povećava njenu razinu kortizola, dok s druge strane, kada supružnik obavlja kućanske poslove, to snižava razinu kortizola kod partnera/partnerice. Ovi različiti obrasci upućuju na vrlo različite procese u dijadnom odnosu, no rijetko kada su eksplicitno i testirani budući da je nedostajalo statističkih alata za to.

Zaključno možemo reći da je u istraživanju dinamike partnerskih odnosa primjena dijadne metodologije svakako neophodna te pruža mogućnost dolaska do vrijednih spoznaja i uvida u obrasce partnerske interakcije koje nije moguće utvrditi primjenom drugih metoda obrade podataka. Upravo zato što u kontekstu međugeneracijskog prijenosa bračne (ne)stabilnosti dijadna metodologija donedavno nije bila često korištena, smatrali smo da upravo pomoću nje možemo doći do vrijednih novih spoznaja kada je riječ o složenoj dinamici djelovanja iskustava iz primarne obitelji na kvalitetu partnerskih odnosa potomaka u odrasloj dobi. Teorijsko uporište pronašli smo u temeljnim konceptima teorije socijalnog učenja koja taj prijenos objašnjava preko (ne)adaptivnih obrazaca ponašanja roditelja, a koji djeci služe kao prvi model za učenje o partnerskim odnosima. Jedan od središnjih konstrukata ove teorije je samoefikasnost, a koja se u velikoj mjeri razvija tijekom odrastanja u primarnoj obitelji i kasnije je važna za pojedinčevo optimalno funkcioniranje u različitim domenama života, pa tako i u intimnim, partnerskim odnosima. Stoga kao jedan od puteva prijenosa obrazaca (dis)funkcionalnosti primarne obitelji na kvalitetu intimne veze potomaka vidimo upravo samoefikasnost u vezi. Kao drugi mogući put vidimo komunikaciju u vezi pri čemu potomci, često bez svjesne namjere, ponavljaju obrasce komunikacije svojih rodtelja. Zbog toga ćemo u ovome radu provjeriti upravo ta dva medijatorska modela koja ćemo detaljnije objasniti u nastavku.

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj ovoga istraživanja je ispitati doprinos iskustava iz primarne obitelji objašnjenju kvalitete intimne veze u mlađoj odrasloj dobi. To ćemo učiniti iz perspektive teorije socijalnog učenja koristeći dijadnu metodologiju. Drugim riječima, zanima nas učinak koji percepcija (dis)funkcionalnosti roditeljskog odnosa ima na kvalitetu intimne veze potomaka, pri čemu samoefikasnost (samoučinkovitost) u vezi i komunikaciju vidimo kao posredujuće varijable (medijatore) čija je uloga ispitana u dva odvojena modela koja su testirala međuzavisnost aktera i partnera.

Specifični postavljeni problemi i hipoteze su sljedeći:

1. Ispitati predviđanje kvalitete intimne veze potomaka na temelju njihove percepcije disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa na razini pojedinca i na razini dijade.

   H1a: Percepcija disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa predviđa značajno kvalitetu intimne veze potomaka.

   H1b: Pojedinčeva percepcija disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa ne predviđa značajno partnerovu procjenu kvalitete njihove intimne veze.

2. Ispitati predviđanje kvalitete intimne veze na temelju percepcije disfunkcionalnosti roditeljskog odnosa preko samoefikasnosti u vezi kao medijatora na razini pojedinca i na razini dijade.

   H2a: Pojedinčeva percepcija veće disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa predviđa manju samoefikasnost u vezi, a manja samoefikasnost predviđa nižu procjenu kvalitete intimne veze.

   H2b: Partnerova samoefikasnost u vezi nije značajan medijator u odnosu između pojedinčeve percepcije disfunkcionalnosti odnosa njegovih roditelja i pojedinčeve procjene kvalitete intimne veze.

3. Ispitati predviđanje kvalitete intimne veze na temelju percepcije disfunkcionalnosti roditeljskog odnosa preko komunikacije u vezi kao medijatora na razini pojedinca i na razini dijade.

   H3a: Pojedinčeva percepcija veće disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa predviđa negativniju komunikaciju u vezi, a negativnija komunikacija predviđa nižu procjenu kvalitete intimne veze.

H3b: Partnerova procjena komunikacije u vezi značajan je medijator u odnosu između pojedinčeve percepcije disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa i pojedinčeve procjene kvalitete intimne veze.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Za potrebe izrade ovoga rada istraživanje je provedeno u nekoliko faza. Predistraživanje je za glavni cilj imalo provjeru smislenosti i metrijskih karakteristika instrumenata koji se planiraju koristiti u glavnome istraživanju. Od četiri upitnika, samo je jedan dosad često primijenjivan kod nas (*Indeks bračne kvalitete*), dok je *Skalu dječje percepcije roditeljskog sukoba* (*Children's Perception of Interparental Conflict* – CPIC), *Skalu samoefikasnosti u vezi* (*Relationship Self-Efficacy Scale* – RSES) i *Upitnik bračne komunikacije (Marital Communication Questionnaire* - MCQ) bilo potrebno prevesti (pri čemu smo koristili dvostruko slijepo prevođenje s engleskoga na hrvatski jezik te potom opet na engleski) te čestice prilagoditi kako bi se odnosile i na bračne parove i na one koji kohabitiraju te im bile razumljive.

Korištenje svih mjernih instrumenata, kao i cijelu proceduru provedbe istraživanja odobrilo je Etičko povjerenstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u veljači 2015. godine.

3.1. Prva faza predistraživanja

3.1.1. Sudionici i postupak

Podaci u sklopu predistraživanja prikupljani su tijekom ožujka i travnja 2015. godine. Kako bi parovi bili uključeni u istraživanje, morali su zadovoljiti unaprijed određene uvjete: (1) oba partnera imaju između 20 i 40 godina; (2) u braku su *ili* kohabitiraju najmanje 2 godine te se samostalno financiraju, odnosno ne ovise o financijskoj pomoći svojih roditelja ili drugih članova obitelji; (3) ukoliko su jednom ili oba partnera roditelji razvedeni, razvod se dogodio nakon njihove 7. godine kako bi ipak mogli procijeniti odnos između roditelja prije njihovog razvoda. Budući da je u posljednje vrijeme kohabitacija u velikoj mjeri zamijenila brak te da i neki drugi istraživači kombiniraju u isti uzorak vjenčane parove i one koji kohabitiraju te među njima nije nađena značajna razlika (primjerice, Amato, Spencer Loomis i Booth, 1995;

Tadinac, Kamenov, Jelić i Hromatko, 2005), smatramo da je opravdano izjednačiti bračne parove i one koji kohabitiraju najmanje 2 godine. Parove koji zadovoljvaju navedene kriterije pronalazili su i konktaktirali studenti Hrvatskog katoličkog sveučilišta te su dogovorili s njima termin popunjavanja upitnika. Na taj način prikupljeni su podaci 446 sudionika, odnosno 223 heteroseksualna para, a deskriptivni podaci o njima prikazani su u tablici 1.

Studenti su za svoj trud i angažman bili nagrađeni određenim brojem bodova u sklopu predmeta kojega su slušali na 3. godine psihologije (*Praktikum iz metodologije*) te na 2. godini studija psihologije i sociologije (*Neeksperimentalna kvantitativna metodologija*). Studenti su dobili vrlo jasne upute o tome kako pristupiti parovima, kao i o uvjetima koji moraju biti zadovoljeni prilikom ispunjavanja upitnika, a jedan od najvažnijih bio je da partneri ne smiju upitnike popunjavati zajedno, odnosno da je svaki oblik njihove međusobne komunikacije tijekom ispunjavanja upitnika strogo zabranjen kako jedno drugome ne bi utjecali na odgovore. Svaki sudionik dobio je vlastitu omotnicu u kojoj se nalazila suglasnost za sudjelovanje u istraživanju koju je bio dužan pročitati prije popunjavanja upitnika, zatim sociodemografski upitnik te već ranije navedeni mjerni instrumenti. Svi upitnici tiskani su u dvije verzije – posebno za žene i muškarce. Studenti su voditeljici istraživanja/doktorandici vraćali zapečaćene omotnice (kuverte) na kojima je pisalo njihovo vlastito ime (zbog evidencije bodova) te su bili dužni predati i kratko izvješće o tome kako su došli do svojih sudionika, kratki opis uvjeta u kojima su parovi popunjavali upitnike te eventualne poteškoće na koje su naišli ili koje su primijetili. Smisao tog izvješća bio je potaknuti studente na što savjesniji angažman prilikom anketiranja, no i dobiti uvid u događanja na terenu kako bi se mogući propusti mogli ispraviti na vrijeme, prije provedbe glavnog istraživanja. Povratne informacije dobivene na taj način uglavnom su se odnosile na zanimljivost same teme istraživanja te praktične poteškoće u regrutiranju sudionika i nisu ukazale na ozbiljnije nedostatke u provedbi samog predistraživanja. Ipak, jedna od čestih sugestija bila je mogućnost on-line ispunjavanja upitnika jer su sudionici istaknuli da bi im to bilo jednostavnije, a s time su se i studenti/anketari složili budući da im dio regrutiranih parova nije bio u blizini pa im je dostavljanje upitnika njima i osiguravanje potrebnih uvjeta za njihovo ispunjavanje predstavljalo priličan izazov.

Tablica 1. Deskriptivni podaci uzorka u 1.fazi predistraživanja (N = 223 para)

	ŽENE					MUŠKARCI				
	M	**N**	**%**	**sd**	**TR**	**M**	**N**	**%**	**sd**	**TR**
Dob	30.2			5.1	20 - 42	32.23			5.3	21 - 48
Obrazovanje										
SŠ		95	42.6				126	56.1		
VŠS/bacc.		41	18.4				30	13.5		
VSS/mag.		77	34.5				63	28.3		
mr/dr		10	4.5				4	1.8		
Prethodni brak										
Ne		216	96.9				213	95.5		
Da		3	1.3				5	2.2		
Nema odgovora		4	1.8				5	2.2		
Djeca										
Da		138	61.9				137	61.4		
Ne		85	38.1				86	38.6		
Bračni status roditelja										
brak		214	96				207	92.8		
izvanbračna zajednica		0	0				6	2.7		
samohrani roditelj		7	3.1				5	2.2		
nešto drugo*		1	0.4				4	1.8		
nema odgovora		1	0.4				1	0.4		
Dob u vrijeme razvoda roditelja	13.53			5.6	7 - 24	14.29			6.9	7 - 27

*jedan roditelj je preminuo

3.1.2. Instrumenti

Sudionici su prvo rješavali sociodemografski upitnik u kojem su se od njih tražile informacije o njihovoj dobi, obrazovanju, bračnom statusu, trajanju veze i/ili braka s trenutnim partnerom/partnericom, iskustvu prethodnoga braka (ukoliko su ga imali), postojanju djece (s trenutnim partnerom/partnericom ili iz ranijih veza), kao i o bračnom statusu roditelja tijekom njihovog odrastanja, a ukoliko su se roditelji razveli, zanimalo nas je s kim su oni ostali živjeti te kakvom procjenjuju kvalitetu odnosa svojih roditelja s njihovim novim partnerima, ukoliko su ih imali nakon razvoda. Nakon toga su rješavali upitnike i to prvo *Skalu dječje percepcije roditeljskog sukoba*, zatim Nortonov *Indeks bračne kvalitete*, *Skalu samoefikasnosti u vezi* te naposljetku *Upitnik bračne komunikacije.*

3.1.3. Rezultati

Za sve primijenjene upitnike provjerili smo postojanje aberatnih rezultata i normalnost distribucija. Nakon detaljnih analiza donijeli smo odluku da nećemo izbacivati rezultate jer bi se dio njih po strogim statističkim kriterijima ($z > 3.29$) mogao smatrati *outlierima*, no kada se promotri sadržaj čestica i odgovori na njima, oni unose značajan i poželjan varijabilitet u analize, a s obzirom na specifičnost mjerenih konstrukata smatramo nerealnim očekivati normalnu raspodjelu odgovora. Više o analizi svakoga pojedinoga instrumenta i dobivenim rezultatima reći ćemo u nastavku.

3.1.3.1. Indeks bračne kvalitete

Sa svrhom ispitivanja kvalitete partnerske veze primijenjen je *Indeks bračne kvalitete* (*Quality of Marriage Index*; Norton, 1983). On predstavlja tzv. objektivan pristup mjerenju kvalitete braka koji se temelji na tome da eksperti definiraju bračnu kvalitetu kao skup odnosa i ponašanja bračnih partnera koji bi morao dovesti do zadovoljstva oba partnera (Obradović i Čudina-Obradović, 1998). Od ispitanika se traži da procjene stupanj slaganja na 5 čestica, koje se tiču njihovog braka, a u našem slučaju čestice su malo modificirane kako bi se odnosile i na vezu. Sudionici su svoje slaganje procjenjivali na Likertovoj skali od 7 stupnjeva (1-*uopće se ne slažem*; 7 – *potpuno se slažem*). Šesta i posljednja čestica se odnosi na procjenu koliko su sretni u svom braku/vezi na skali od 1 (*izrazito nesretan*) do 10 (*izrazito sretan*). Ukupan rezultat formira se kao jednostavna linearna kombinacija odgovora na svih šest čestica. Viši rezultat upućuje na veću bračnu kvalitetu u percepciji partnera.

Ljestvica je jednodimenzionalna i pokazuje visoku pouzdanost (Cronbach $\alpha = .92$; Norton, 1983), a njene vrlo dobre metrijske karakteristike višestruko su potvrđene i na hrvatskim uzorcima bračnih parova (vidi Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Tako, primjerice, Tadinac, Kamenov, Jelić i Hromatko (2005) navode da Cronbachov α za žene iznosi .96, a za muškarce .97 na uzorku od 418 parova sa šireg područja Zagreba, Osijeka i Splita. Osim toga, između brojnih dostupnih instrumenata koji mjere bračnu kvalitetu/kvalitetu partnerskog odnosa, ovaj instrument smatrali smo prikladnim za naše istraživanje jer ne postoji preklapanje u sadržaju čestica između njega i ostalih instrumenata koje smo koristili pa smo na taj način riješili pitanje redundantnosti čestica.

Osjetljivost upitnika se pokazala vrlo zadovoljavajućom jer je raspon odgovora na svim česticama u skladu s teorijskim totalnim rasponom od 1 do 7, uz iznimku posljednje, šeste čestice, na kojoj nitko nije dao najniže procjene 1 i 2 kada je o sreći u vezi riječ.

Pouzdanost ovog instrumenta je izvrsna o čemu svjedoči Cronbachov alpha od .94. Vrijednosti Cronbach α za cijeli upitnik u slučaju da isključimo pojedinu česticu kreću se od .92 do 0.94, odnosno brisanje neke od čestica ne bi nimalo povećalo pouzdanost upitnika. Koeficijenti diskriminativne valjanosti kreću se od .79 do .86, što je također zadovoljavajuće.

Konstruktnu valjanost provjerili smo faktorskom analizom glavnih komponenata pri čemu je matrica podataka bila pogodna za analizu (KMO=.91; Bartlettov test: χ^2=2390.87; *df*=15; *p*<.01). Faktorska analiza dala je jasnu jednodimenzionalnu strukturu, kakva je i teorijski očekivana, pri čemu sve čestice imaju visoke saturacije. Kaiser-Guttmanov kriterij govorio je u prilog zadržavanju jednog faktora čiji karakteristični korijen iznosi 4.674 te je njime objašnjeno 77.90 % varijance.

Tablica 2. Prikaz jednofaktorske strukture *Indeksa bračne kvalitete*

Tvrdnje	Faktorska opterećenja
1. Imamo dobru vezu.	.904
2. Moj odnos s partnerom je vrlo stabilan.	.907
3. Naša veza je čvrsta.	.887
4. Moj odnos s partnerom me čini sretnom.	.863
5. Zaista osjećam da smo moj partner i ja tim.	.881
6. Uzevši sve u obzir, koliko ste sretni u svojoj vezi/braku?	.852

3.1.3.2. Upitnik bračne komunikacije

Primijenili smo *Upitnik bračne komunikacije* (*Marital Communication Questionnaire*) koji je konstruirao Bodenmann (2000 prema Ledermann, Bodenmann, Rudaz i Bradbury, 2010), a čestice smo preformulirali kako bi odgovarale i parovima koji nisu u braku, već kohabitiraju. Ovaj upitnik ispituje različita pozitivna i negativna ponašanja partnera u sukobnim situacijama. Sastoji se od 19 čestica, kao što su *"Vrijeđam i psujem svog partnera tijekom svađa"* ili pak *"Jasno objasnim svoje stajalište"*, a zadatak sudionika je procijeniti koliko često se ponašaju na opisani način prema svom partneru tijekom sukoba na skali od 5 stupnjeva (1 = *nikad;* 5 = *vrlo često*). Autor spominje postojanje 9 subskala u ovom upitniku (prijezir, opozicija opstrukcijom (eng. s*tonewalling)*, konstruktivna komunikacija, dominacija, prijetnje, zanovijetanje, defenzivnost, prekidanje partnera dok govori i nasilje) te dvije ″nadređene″ subskale koje je nazvao pozitivna i negativna komunikacija. Ukupan rezultat formira se tako da se čestice koje opisuju negativnu komunikaciju rekodiraju te se onda zbroje sa česticama koje se odnose na pozitivnu komunikaciju. Na taj način veći ukupni rezultat ukazuje na veću kvalitetu komunikacije između partnera.

Upitnik sadrži još dvije čestice (20. *Kako biste procijenili svoju komunikaciju u odnosu s partnerom?* i 21. *Kako biste procijenili zajedničko rješavanje problema u vašoj vezi?*) koje sudionici procjenjuju na skali od 6 stupnjeva (1 = *izrazito loše*; 6 = *izrazito dobro*). Njihovi odgovori se ne boduju pri formiranju ukupnog rezultata, nego više služe za provjeru dobivenog rezultata. Ukupan rezultat koji su naši sudionici postigli na skali je u umjerenim, pozitivnim korelacijama s obje tvrdnje ($r_{20\text{-}uk}$ = .52; $r_{21\text{-}uk}$ = .50), što je u skladu s našim očekivanjima.

Osjetljivost čestica u upitniku provjerili smo pomoću totalnog raspona odgovora, koji se na svim česticama kreće od 1 do 5 te je u skladu s teorijski mogućim rasponom odgovora. Izuzetak je samo 4. tvrdnja u upitniku (*Trudim se objasniti partneru svoje stajalište)* na kojoj niti jedan sudionik nije dao odgovor 1 (*nikad*).

Promatrajući povezanost pojedinih čestica s ukupnim rezultatom, primijetili smo da druga čestica (*Povučem se dok se situacija ne smiri)* zapravo nije povezana s ukupnim rezultatom na skali (r=.02), a njeno izbacivanje dovelo bi do određenog, iako vrlo malog, povećanja koeficijenta pouzdanosti s .825 na .829 na razini cijele skale. Stoga smo tu česticu odlučili izbaciti iz daljnjih analiza.

Dobiveni Cronbachov alpha za cijelu skalu iznosi .83. Ledermann i suradnici (2010) navode koeficijente pouzdanosti posebno za ženski (Cronbachov α = .85) i muški (Cronbachov α = .83) uzorak. Na našem uzorku Cronbachov alpha za žene iznosi .82, a za muškarce .85.

Prema sugestijama autora skale kako bismo provjerili konstruktnu valjanost ovoga instrumenta, proveli smo faktorsku analizu (na 18 čestica) koristeći metodu glavnih komponenata uz Varimax rotaciju, a naša matrica pokazala se pogodnom za faktorizaciju (KMO=0.853; Bartlettov test sfericiteta - χ^2=2434.867; *df*=153; *p*<.01). S obzirom da su neki od potencijalnih 9 faktora koje autor skale navodi operacionalizirali samo preko jedne tvrdnje, nije nam se činilo opravdanim proglasiti ih faktorima u pravom smislu te riječi pa smo odlučili potražiti faktorsko rješenje koje upućuje na samo dvije latentne varijable. Prva dva karakteristična korijena značajno su veća od druga dva koja su veća od 1 te bismo ih prema Kaiser-Guttmanovom kriteriju mogli zadržati, a zadržavanjem dva faktora objasnili bismo 41.87% varijance. Gledajući sadržaj čestica, dobivena faktorska struktura odgovara dvjema nadređenim subskalama, kako ih Bodenmann naziva, a odnosi se na pozitivnu (6 čestica) i negativnu (12 čestica) komunikaciju između partnera zbog čega ovo rješenje smatramo najprimjerenijim (Tablica 3). Na našem uzorku Cronbachov alpha za dobivenu subskalu negativne komunikacije iznosi .84, dok za subskalu pozitivne komunikacije iznosi .81.

Tablica 3. Prikaz dvofaktorskog rješenja nakon analize 18 tvrdnji iz *Upitnika bračne komunikacije*

Tvrdnje	Negativna komunikacija	Pozitivna komunikacija
9. Ratoboran sam prema svojoj partnerici/svom partneru.	.724	
7. Omalovažavam svoju partnericu/svog partnera, nanosim joj/mu bol te se često ponašam na preziran način prema njoj/njemu.	.706	
13. Iskorištavam slabosti svoje partnerice/svog partnera protiv nje/njega.	.700	
16. Prekidam svoju partnericu/svog partnera dok govori.	.681	
1. Vrijeđam partnericu/partnera i nazivam ju/ga pogrdnim imenima.	.656	
15. Branim sebe tako da napadam svoju partnericu/svog partnera.	.633	
8. Dominiram u komunikaciji, prekidam svoju partnericu/svog partnera dok govori i pokušavam joj/mu objasniti svoje mišljenje, potrebe i želje.	.630	
5. Kritiziram partnericu/partnera, često generalizirajući ono što joj/mu u tom trenutku zamjeram.	.600	
11. Fizički prijetim svojoj partnerici/svom partneru.	.554	
12. Plačem i negodujem tijekom svađe.	.524	
18. Postajem fizički nasilan/nasilna.	.445	
10. Ignoriram svoju partnericu/svog partnera i povlačim se.	.415	
17. Trudim se bolje razumjeti svoju partnericu/svog partnera te joj/mu postavljam otvorena pitanja tijekom rasprave.		.762
4. Trudim se objasniti partnerici/partneru svoje stajalište.		.739
6. Izražavam svoje osjećaje, potrebe i želje.		.716
3. Dajem do znanja partnerici/partneru što sam razumio/razumjela od onoga što je rekla/rekao tijekom svađe.		.695
14. Tražim konstruktivna rješenja i trudim se riješiti našu svađu u pozitivnom tonu.		.681
19. Pažljivo slušam svoju partnericu/svog partnera i trudim se razumjeti ju/ga.		.620

3.1.3.3. Skala samoefikasnosti u vezi

S obzirom na naš istraživački interes te istraživačke probleme bila nam je potrebna specifična mjera samoučinkovitosti - one u vezi koja se odnosi na vjerovanje osobe da ima sposobnost riješiti sukob sa svojim partnerom (Fincham, Harold i Gano-Philips, 2000). Lopez, Morúa i Rice (2007) konstruirali su *Skalu samoefikasnosti u vezi (Relationship Self-Efficacy Scale)* od 25 čestica mjerenih na skali od 9 stupnjeva na kojoj sudionici procjenjuju trenutni stupanj sigurnosti da su sposobni ponašati se na navedeni način u svojoj aktualnoj romantičnoj vezi, pri čemu 1 znači *uopće nisam siguran*, a 9 u *potpunosti sam siguran (da se mogu ponašati na način opisan u pojedinoj tvrdnji)*. Rezultati ispitanika grupiraju se na tri faktora: **uzajamnost**, koja se definira kao uvjerenje u vlastitu sposobnost da osoba očekuje te recipročno prima i daje brigu i podršku u partnerskom odnosu (npr. *"Dopustiti partneru da brine o Vama kada ste bolesni"),* **emocionalna kontrola**, odnosno vjerovanje osobe da je sposobna konstruktivno se nositi s neugodnim osjećajima koji proizlaze iz frustrirajućeg ponašanja partnera ili događaja u vezi (npr. *"Naći načina da rješavate svakodnevne probleme s partnerom"*) i **diferencijacija,** koja je zapravo vjerovanje osobe da može otvoreno izraziti svoje potrebe i održavati jasne interpersonalne granice sa svojim partnerom (npr. *"Moći reći partneru kada želite malo vremena za sebe")*. Ukupan rezultat formira se kao jednostavna linearna kombinacija odgovora na svih 25 čestica upitnika. Veći rezultat na skali upućuje na veći doživljaj samoefikasnost u vezi. Cronbachov alpha za rezultate na skali uzajamnosti, emocionalne kontrole i diferencijacije koje su dobili Lopez, Morúa i Rice (2007) .93, .85 i .79.

Kako bismo izračunali pouzdanost ovoga upitnika koristili smo također metodu unutarnje konzistencije. Dobiveni koeficijent pouzdanosti vrlo je visok (Cronbachov alpha = .94), što nam ukazuje na dosljednost, odnosno stabilnost mjerenja te upućuje na zaključak da sve čestice mjere isti konstrukt. Vrijednosti Cronbach α za cijeli upitnik u slučaju da isključimo pojedinu česticu kreću se od .937 do .942, odnosno isključivanjem neke od čestica ne bismo poboljšali pouzdanost ovoga instrumenta.

Također smo izračunali i koeficijente diskriminativne valjanosti, odnosno korelaciju svake pojedine čestice s ukupnim rezultatom na upitniku, koje se kreću od .45 do .77 , što su umjerene do visoke te vrlo zadovoljavajuće povezanosti te možemo zaključiti da svaka od čestica pridonosi formiranju ukupnog rezultata na skali.

Osjetljivost čestica u upitniku provjerili smo pomoću totalnog raspona odgovora, a koji se na svim česticama kreće od 1 do 9 te je u skladu s teorijski mogućim rasponom odgovora.

Izuzetak je čestica br.16. *Koliko ste sigurni da možete biti dostupni partneru kada Vas treba?* na kojoj se raspon odgovora ispitanika kreće od 4 do 9.

Kada je riječ o konstruktnoj valjanosti, po uzoru na postupak validacije ove skale od strane njenih autora (Lopez, Morúa i Rice, 2007), proveli smo faktorsku analizu koristeći metodu zajedničkih faktora uz kosokutnu Promax rotaciju. Kayser-Meyer-Olkin test (KMO=.94), kao i Bartlettov test sfericiteta (χ^2=5941.718; *df*=300; *p*<.01) pokazali su da je naša matrica pogodna za faktorizaciju. Prema Kaiser-Guttmanovom kriteriju zadržali bismo 4 faktora čiji su karakteristični korijeni veći od 1 i time objasnili 60.65% varijance. No, budući da se time ne dobiva jasna faktorska struktura, a i teorijski su očekivana 3 faktora, odlučili smo ih unaprijed odrediti te smo tako njima objasnili 56.12% ukupne varijance. Međutim, dobivena faktorska struktura i dalje se razlikuje od originalne, odnosno strukture koje su dobili Lopez, Morúa i Rice (2007). Pojedine čestice imaju visoke saturacije na dva faktora, no zbog njihove visoke pouzdanosti, kao i zadovoljavajućih komunaliteta s kojima su ušle u analizu, odlučili smo ih zadržati te ih ″smjestiti¨ na pojedini faktor u skladu s teorijom (Tablica 4).

Stoga smo prvi faktor nazvali ***uzajamnost*** u skladu s originalnom strukturom skale, iako uključuje nešto manje čestica nego što smo očekivali. Na drugom faktoru našle su se tvrdnje koje se poglavito odnose na pružanje i traženje praktične podrške pa smo ga stoga nazvali ***praktična podrška***. Treći faktor se zapravo preklapa s drugim faktorom kojeg su u svojoj analizi dobili Lopez, Morúa i Rice (2007) i nazvali ga ***emocionalna kontrola*** pa smo i mi prihvatili taj naziv. Cronbachovi alpha koeficijenti koje smo dobili na našem uzorku za subskalu uzajamnost, praktične podrške i emocionalne kontrole redom iznose .92, .85 i .83.

Dobivene razlike u faktorskoj strukutri potencijalno možemo pripisati uzorku sudionika, budući da su u već spomenutom istraživanju, koje su proveli autori skale, sudjelovali studenti (prosječne dobi 21.6 godina) koji nisu svi bili u monogamnim predanim vezama, dok je naša analiza provedena na parovima u mlađoj odrasloj dobi (20-40 godina) koji su u braku ili dovoljno dugo kohabitiraju (minimalno 2 godine) da se njihova veza može smatrati usporedivom s bračnom zajednicom koja je po svojoj definiciji (u našoj kulturi) monogamna te uključuje međusobnu predanost partnera. Usporedba faktorske strukture i saturacija čestica na pojedinom faktoru koju su dobili Lopez, Morúa i Rice (2007) s rezultatima koje smo mi dobili u ovoj fazi predistraživanja nalazi se u Prilogu 1.

Kako bismo dodatno provjerili konstruktnu valjanost ove skale, provjerili smo povezanost naših rezultata s dimenzijama privrženosti (anksioznost i izbjegavanje) o kojima smo također prikupili podatke u ovoj fazi istraživanja te s kvalitetom partnerskog odnosa (*Indeks bračne kvalitete*). Sve dobivene korelacije su značajne ($p<.01$) te idu u očekivanom smjeru, odnosno dobivene subskale samoefikasnosti negativno su povezane s dimenzijama privrženosti, a pozitivno s kvalitetom veze (Tablica 5).

Tablica 4. Prikaz trofaktorskog rješenja nakon analize 25 tvrdnji iz *Skale samoefikasnosti u vezi*

Tvrdnje *(Koliko ste sigurni da se možete ponašati na niže opisane načine u svojoj trenutnoj vezi/svom braku?)*	**Uzajamnost**	**Praktična podrška**	**Emocionalna kontrola**
3. Otvoreno iznijeti partneru/partnerici svoje želje za zajedničku budućnost?	.885		
1. Otvoreno i izravno se suočiti s neslaganjem s partnerom/partnericom?	.763		
2. Ravnopravno sudjelovati u planiranju zajedničkih aktivnosti?	.727		
13. Moći reći partneru/partnerici kada Vam odgovara da vrijeme provedete s prijateljima?	.678		
7. Moći reći partneru/partnerici kada želite biti malo sami i kada Vam samoća odgovara?	.575		
15. Uložiti vrijeme u stvaranje zajedničkih interesa i aktivnosti s partnerom/partnericom?	.535		
8. Otvoreno izraziti osjećaje prema partneru/partnerici i pritom se osjećati ugodno?	.516		
6. Utješiti partnera/partnericu kada je ljut/a ili uzrujan/a zbog situacije s nekom trećom osobom?	.511		
5. Znati se nositi sa svojim patnerom/partnericom kada je on/ona ljut na Vas ili uzrujan/a zbog nečega što ste učinili?	.481		
14. Utješiti partnera/partnericu kad je tužan ili depresivan?	.474		
11. Moći dati kritiku partneru/partnerici bez da se on/ona osjeti povrijeđeno?	.440		
16. Biti dostupan partneru/partnerici kad Vas treba?	.429		
10. Izraziti partneru/partnerici svoje želje i potrebe vezane uz seksualne aktivnosti u vezi?	.428		
4. Dopustiti partneru/partnerici da brine o Vama kada ste bolesni?	.428		
9. Prihvaćati partnerovo/partneričino iskazivanje osjećaja Vama otvoreno i pritom se osjećati ugodno?	.414		
18. Naći načina da rješavate svakodnevne probleme s partnerom/partnericom?	.333		
20. Prihvatiti partnerovu/partneričinu podršku kad ste tužni ili depresivni?		.911	
22. Reći svom partneru/partnerici kad se osjećate nemoćno riješiti neki osobni problem?		.807	
21. Dopustiti partneru/partnerici da preuzme kontrolu kad se Vi osjećate previše uzrujano ili zbunjeno?		.807	
25. Dopustiti partneru/partnerici da Vas smiri kad ste pod stresom?		.538	
19. Znati predvidjeti kad bi partner/partnerica mogao trebati Vašu podršku?		.423	
17. Moći se kontrolirati kad ste jako ljuti na svog partnera/partnericu ili frustrirani njime/njome?			.858
23. Ostati smiren kad Vi i partner/partnerica raspravljate o vrlo važnim i ozbiljnim problemima u Vašem odnosu?			.743
24. Pokazivati poštovanje prema partneru/partnerici, čak i kad se uopće ne slažete s njegovim/njezinim mišljenjem ili stavom?			.738
12. Prihvaćati kritike od partnera/partnerice bez da odgovorite ¨protunapadom¨ na nju/njega i uzvratite kritikom?			.707

Tablica 5. Povezanost tri dobivena faktora na *Skali samoefikasnosti u vezi* s dimenzijama privrženosti i kvalitetom veze

Varijable	Izbjegavanje	Anksioznost	Uzajamnost	Praktična podrška	Emocionalna kontrola	Kvaliteta veze
Izbjegavanje	1	.357**	-.634**	-.520**	-.315**	-.615**
Anksioznost		1	-.398**	-.273**	-.345**	-.397**
Uzajamnost			1	.727**	.609**	.715**
Praktična podrška				1	.579**	.560**
Emocionalna kontrola					1	.426**
Kvaliteta veze						1

3.1.3.4. Skala dječje percepcije roditeljskog sukoba

Roditeljski sukob u primarnoj obitelji istraživači nerijetko procjenjuju pomoću *Skale dječje percepcije roditeljskog sukoba* (*Children's Perceptions of Interparental Conflict scale - CPIC)* (Grych, Seid i Fincham, 1992; Cui i Fincham, 2010; Cui, Finchman i Pasley, 2008; Harold, Shelton, Goeke-Morey i Cummings, 2004; Platt, Nalbone, Casanova i Wetchler, 2008). Od sudionika se traži da procjene različite karakteristike sukoba između svojih roditelja, a od onih ispitanika čiji su se roditelji razveli, traži se da procjene roditeljski sukob *prije* razvoda. Cijela skala sadrži 48 čestica pomoću kojih je moguće procijeniti čak 8 dimenzija sukoba između roditelja: učestalost, intenzitet, rješavanje sukoba, sadržaj, percipiranu prijetnju, mogućnost suočavanja, samookrivljavanje i triangulaciju. Primjeri čestica su *"Moji roditelji se gotovo nikada nisu svađali"* (učestalost), *"Moji roditelji su uglavnom bili jako ljutiti kada su se svađali"* (intenzitet), *"Kada bi se moji roditelji posvađali, uvijek bi našli načina da riješe nesuglasice"* (rješavanje sukoba).

Budući da je ova skala dosad uglavnom primijenjivana na djeci i adolescentima, za svaku česticu u originalu postoje 3 moguća odgovora: 1 = točno, 2 = donekle točno, 3 = netočno. Budući da je tako varijabilitet značajno smanjen, a i naši sudionici su odrasle osobe koje nemaju poteškoća s razumijevanjem širih skala za odgovore, ponudili smo im mogućnost odgovaranja na skali s 5 uporišnih točaka pri čemu brojevi znače sljedeće: 1 = *u potpunosti netočno*; 2 = *djelomično netočno*; 3 = *ni točno ni netočno*; 4 = *djelomično točno*; 5 = *u potpunosti točno*. Ukupan rezultat formira se kao jednostavna linearna kombinacija odgovora na svim česticama upitnika, a nakon što se određene čestice rekodiraju, veći rezultat ukazuje na veću razinu roditeljskoga sukoba govoreći iz perspektive potomaka.

Grych, Raynor i Fosco (2004) navode Cronbachov α od .72 za cijelu skalu, dok na našem uzorku iznosi čak .94. Koeficijenti pouzdanosti za svaku subskalu koje su dobili Grych, Seid i Fincham (1992), kao i koeficijenti koje smo mi dobili navedeni su u Tablici 6.

Tablica 6. Prikaz koeficijenata pouzdanosti (Cronbachov α) za originalne subskale u *Skali dječje percepcije roditeljskog sukoba*

Subskala	Grych, Seid i Fincham (1992)	Rezultati 1. faze predistraživanja (2015)
Učestalost	.70	.82
Intenzitet	.82	.85
Pomirba	.83	.87
Sadržaj	.82	.75
Percipirana prijetnja	.83	.85
Suočavanje	.69	.64
Samookrivljavanje	.69	.68
Triangulacija	.71	.80

Kako bismo izračunali pouzdanost ovoga upitnika koristili smo metodu unutarnje konzistencije. Dobiveni koeficijent pouzdanosti vrlo je visok (Cronbachov alpha = .94), što nam ukazuje na dosljednost, odnosno stabilnost mjerenja te upućuje na zaključak da sve čestice mjere isti konstrukt. Vrijednosti Cronbach α za cijeli upitnik u slučaju da isključimo pojedinu česticu kreću se od .942 do .946, odnosno isključivanje neke od čestica ne bi značajno poboljšalo pouzdanost ovoga instrumenta.

Također smo izračunali i koeficijente diskriminativne valjanosti, odnosno korelaciju svake pojedine čestice s ukupnim rezultatom na upitniku, koje se kreću od .02 do .70. Pet čestica je vrlo slabo povezano s ukupnim rezultatom na upitniku, a to su: 23. *Kad se moji roditelji oko nečega nisu slagali ili su se svađali, ja sam uglavnom mogla popraviti situaciju* (r=.22); 47. *Svađe mojih roditelja uglavnom nisu bile moja krivnja* (r=.01); 32. *Kada su se moji roditelji svađali, ja nisam mogla učiniti ništa da to spriječim* (r=.12); 6. *Dok su se moji roditelji svađali, znala sam što mi je činiti kako bih se osjećala bolje* (r=.16); te 9. *Znala sam da nije moja krivnja kada su se moji roditelji svađali* (r=.19). No, budući da navedene čestice ne

narušavaju pouzdanost cijelog instrumenta, odlučili smo ih zadržati. Moguće je da je niska povezanost ovih čestica posljedica promjene perspektive ispitanika koji su sada u odrasloj dobi, a od njih se traži da se prisjete vrlo specifičnih razmišljanja tijekom roditeljskih svađa koje su se odvijale dok su bili djeca.

Osjetljivost čestica u upitniku provjerili smo pomoću totalnog raspona odgovora, a koji se na svim česticama kreće od 1 do 5, što ukazuje na njihovu dobru osjetljivost.

U skladu sa sugestijama autora skale o postojanju 3 nadređene dimenzije u upitniku te po uzoru na analizu Bickham-ove i Fiese-ove (1997) koje su provele faktorsku analizu na 8 subskala upitnika, najprije smo proveli istu eksploratornu faktorsku analizu. Kayser-Meyer-Olkinov test (KMO = .84) i Bartlettov test sfericiteta (χ^2=1781.41; *df*=28; *p*<.01) pokazali su da je naša matrica pogodna za faktorizaciju. Prema Kaiser-Guttmanovom kriteriju, nakon provedene analize glavnih komponenata, zadržali bismo dva faktora čiji je karakteristični korijen veći od 1. No, s obzirom na na teorijski očekivana 3 faktora te izgled *scree-plota,* kao i gotovo 10% više objašnjene varijance uključivanjem trećeg faktora, odlučili smo prihvatiti trofaktorsku strukturu kojom smo objasnili 81.10% ukupne varijance. Osim zbog ranije provedenih analiza koje su uključivale kosokutnu rotaciju (npr. Bickham i Fiese, 1997), kao i očekivane povezanosti faktora, njihove međusobne korelacije koje se kreću od .33 do .43 pokazuju nam da je takva odluka bila opravdana. Faktorska struktura koju sugeriraju autori te koju su potvrdile i Bickhamova i Fieseova vrlo je slična onoj kojoj smo mi dobili, uz jedan izuzetak. Naime, subskala percipirane prijetnje u našim podacima se našla na prvom faktoru koji se odnosi na ***obilježja sukoba*** zajedno sa subskalama ***intenziteta***, ***učestalosti***, ***rješavanja sukoba*** i ***triangulacije***, a ne na faktoru ***prijetnje*** koji u originalu uključuje tu subskalu i subskalu ***mogućnosti suočavanja***. S obzirom da su ranije validacije provedene na djeci i adolescentima, dok je naša provedena na odraslim sudionicima, moguće je da s tolikim vremenskim odmakom (od sudionika u mlađoj odrasloj dobi smo tražili da se prisjete roditeljskih svađa dok su živjeli s njima, a za neke je to bilo prilično davno) roditeljska svađa više nema težinu prijetnje kakvu ima u dječjoj i adolescentskoj dobi. Stoga smo mi prvi faktor nazvali **obilježja roditeljskog sukoba**, drugi **samookrivljavanje** (koji je identičan originalu), a treći **suočavanje** (Tablica 7).

Kako bismo utvrdili konstruktnu valjanost ovog upitnika, proveli smo eksploratornu faktorsku analizu na svim česticama upitnika (njih 48). Podobnost korelacijske matrice za faktorizaciju provjerili smo Kaiser-Meyer-Olkin i Bartlettovim testom. Vrijednost od .94 ukazuje na visoku parcijalnu korelaciju, a što je ta korelacija veća, matrica je pogodnija za analizu. Bartlettov test sfericiteta (χ^2=9797.67; *df*=1128; *p*<.01) pokazao se značajnim na razini od 1% pa zaključujemo da ne postoji kolinearnost među varijablama te je matrica primjerena za daljnje analize.

Tablica 7. Tri dobivena faktora nakon faktorske analize ukupnih rezultata na originalnim subskalama *Skale dječje percepcije roditeljskog sukoba*

Subskale	1. Obilježja sukoba	2. Samookrivljavanje	3. Suočavanje
Učestalost	.956		
Intenzitet	.936		
Pomirba	.886		
Triangulacija	.626		
Percipirana prijetnja	.579		
Samookrivljavanje		.930	
Sadržaj		.889	
Suočavanje			.986

Koristili smo metodu glavnih komponenata te bismo se prema Kaiser-Guttmanovom kriteriju odlučili na zadržavanje 8 faktora čiji je karakteristični korijen veći od 1 i koji zajedno objašnjavaju 60.16% varijance, što je u skladu s teorijskim očekivanjima budući da autori sugeriraju postojanje 8 subskala. Istu odluku o zadržavanju 8 faktora donijeli bismo i na temelju *scree-plota*. U skladu s ranije provedenim analizama (npr. Bickham i Fiese, 1997), odlučili smo se za kosokutnu rotaciju budući da je broj zadržanih faktora relativno velik te da postoji očekivana povezanost između njih koja se kreće od -.02 (šesti faktor gotovo da ni nije povezan s ostalima) pa do .41. Ipak, sve dobivene korelacije su manje od .50 te time nije narušena dimenzionalnost zadržanih faktora.

Međutim, u teorijskom smislu dobivena faktorska struktura značajno se razlikuje od originalne (Tablica 8). Na prvom faktoru nalaze se čestice koje u potpunosti odgovaraju subskali **pomirba,** uz dodatnu česticu broj 15. *Moji roditelji su često bili zlobni jedno prema drugome, čak i u mojoj prisutnosti* koja u originalu pripada subskali učestalosti.

Drugi faktor odnosi se na **sadržaj sukoba** te se na njemu nalaze 4 originalne čestice te tri dodatne čestice koje se tiču uloge pojedinca (djeteta) u sukobu te koje se u originalu odnose na samookrivljavanje (18. *Uglavnom su roditeljske svađe bile moja krivnja*; 26. *Iako to nisu rekli otvoreno, znam da sam ja bila uzrok svađa svojih roditelja;* 41. *Moji roditelji su krivili mene za svoje svađe*.)

Na trećem faktoru našle su se 4 čestice koje autori svrstavaju u subskalu percipirane prijetnje, uz 4 dodatne čestice: 6. *Dok su se moji roditelji svađali, znala sam što mi je činiti kako bih se osjećala bolje*; 8. *Često sam se osjećala kao da sam ″između dvije vatre″ dok su se moji roditelji svađali;* 14. *Nisam znala što mi je činiti tijekom svađa mojih roditelja*; 44. *Kad su se moji roditelji svađali, nisam mogla ništa učiniti da se osjećam bolje.* Budući da je ovaj faktor proširen u odnosu na originalnu subskalu, nazvali bismo ga **percipirana prijetnja i suočavanje sa sukobom.**

Na četvrtom faktoru našle su se 4 tvrdnje koje se u originalu odnose na intenzitet (5, 13, 31 i 36), 3 tvrdnje koje se odnose na učestalost (1, 19 i 27) i jedna tvrdnja (4) koja je dio subskale triangulacije. S obzirom da je ovaj faktor tako šarolik, čini nam se da se općenito odnosi na **karakteristike sukoba**.

Peti faktor uključuje dvije čestice koje se u originalu odnose na samookrivljavanje (9 i 47), jednu česticu iz subskale triangulacije (30. *Nisam se uključivala u svađe svojih roditelja)* te jednu česticu iz subskale efikasnosti suočavanja koja je u našoj analizi dobila negativan predznak (32. *Kada su se moji roditelji svađali, ja nisam mogla učiniti ništa da to spriječim*). Ovaj faktor mogli bismo nazvati **samopercepcijom**, a odnosi se na to kako ispitanik (dijete) doživljava sebe tijekom svađe svojih roditelja.

Šesti faktor saturiran je sa samo dvije čestice: 12. *Kada su se moji roditelji svađali, pokušavala sam nešto učiniti da prekinem svađu*; 23. *Kad se moji roditelji oko nečega nisu slagali ili su se svađali, ja sam uglavnom mogla popraviti situaciju;* te se zapravo odnosi na **dijete kao medijator** u roditeljskoj svađi.

Sedmi faktor uključuje 4 čestice iz subskale triangulacije te česticu 35. *Moji roditelji su se često žalili jedno na drugo pred ostalim članovima obitelji,* koja incijalno pripada subskali učestalosti. Budući da je ovaj faktor širi od trijade (majka-otac-dijete), mogli bismo ga nazvati **prelijevanje**.

Na posljednjem, osmom faktoru nalaze se tri čestice koje se odnose na intenzitet (22, 38 i 43), jedna koja se odnosi na učestalost (10), dvije koje se odnosi na percipiranu prijetnju (33 i 40), te jedna koja u originalu govori o efikasnosti suočavanja (48). No, sve čestice govore u prilog visokoj razini sukoba između roditelja te značajno narušenim odnosima pa bismo zato ovaj faktor mogli jednostavno nazvati **disfunkcionalnost**.

Usporedbom dobivene faktorske strukture s onom originalnom postalo je jasno da se percepcija roditeljskog sukoba u dječjoj i odrasloj dobi uvelike razlikuje te da se ovom skalom mjere zapravo vrlo različite dimenzije roditeljskoga sukoba. Budući da osnovne hipoteze ovoga rada proizlaze iz teorije socijalnog učenja, odlučili smo ″pročistiti″ čestice na *Skali percepcije roditeljskog sukoba* i odabrati samo one koje se odnose na opažljivo ponašanje, bez uplitanja osjećaja potomaka da će se roditeljski sukob ″preliti″ i na njih, odnosno isključili smo trijadni model u kojem uloga djeteta u roditeljskom sukobu igra važnu ulogu. Drugim riječima, odlučili smo ispitati opažanje dijadnoga odnosa između roditelja jer je to model za koji očekujemo da će ga potomci prenijeti i na svoj odnos s partnerom. Stoga se pokazalo potrebnim upustiti se u drugu fazu predistraživanja.

Tablica 8. Prikaz čestica iz ***Skale dječje percepcije roditeljskog sukoba*** s pripadajućim saturacijama na 8 zadržanih faktora nakon kosokutne rotacije

1. rješavanje sukoba		**2. sadržaj sukoba**		**3. percipirana prijetnja i suočavanje sa sukobom**		**4. karakteristike sukoba**	
2. Kad su se moji roditelji posvađali, uglavnom su izgladili svoje nesporazume.	.708	3. Moji su se roditelji često svađali oko nečega što sam ja učinio/učinila u školi.	.653	6. Dok su se moji roditelji svađali, znao/znala sam što mi je činiti kako bih se osjećao/la bolje.	.452	1. Nisam nikada vidio/vidjela svađu svojih roditelja.	.742
11. Nakon svađe, moji bi roditelji i dalje bili ljutiti jedno na drugo.	.619	18. Uglavnom su roditeljske svađe bile moja krivnja.	.785	7. Dok sam bila mlađa, bilo me je strah kada su se moji roditelji svađali.	.664	4. Kada su se moji roditelji svađali, nekako sam i ja završila upetljana u njihovu svađu.	.506
15. Moji roditelji su često bili zlobni jedno prema drugome, čak i u mojoj prisutnosti.	.593	21. Povod za svađe mojih roditelja sam uglavnom bila ja.	.801	8. Često sam se osjećala kao da sam ″između dvije vatre″ dok su se moji roditelji svađali.	.516	5. Moji roditelji su se tijekom svojih svađa znali prilično razljutiti.	.798
20. Kada se moji roditelji oko nečega nisu slagali, uglavnom su nalazili kompromise.	.767	26. Iako to nisu rekli otvoreno, znam da sam ja bila uzrok svađa svojih roditelja.	.790	14. Nisam znala što mi je činiti tijekom svađa mojih roditelja.	.716	13. Kada se moji roditelji oko nečega nisu slagali, to su tiho i smireno raspravili.	.713
28. Moji su roditelji svoje nesporazume i svađe uglavnom odmah rješavali.	.738	29. Moji roditelji su se uglavnom svađali oko stvari koje se tiču mene.	.717	16. Kad su se moji roditelji svađali, često sam brinula što će biti sa mnom.	.560	19. Često sam vidjela ili čula svađu svojih roditelja.	.741
39. Nakon svađe, moji roditelji su se prijateljski ponašali jedno prema drugome.	.702	37. Kad sam učinila nešto loše, to je često bio povod za svađu mojih roditelja.	.727	24. Kad su se moji roditelji svađali, pribojavala sam se da će se dogoditi nešto loše.	.635	27. Moji roditelji se gotovo nikada nisu svađali.	.776
46. Moji roditelji su se nakon svađe i dalje zlobno ponašali.	.690	41. Moji roditelji su krivili mene za svoje svađe.	.599	44. Kad su se moji roditelji svađali, nisam mogla ništa učiniti da se osjećam bolje.	.671	31. Za vrijeme svojih svađa, moji roditelji su uglavnom vikali jedno na drugo.	.757
				45. Tijekom svađa mojih roditelja, mislila sam da će se razvesti.	.540	36. Moji roditelji uglavnom nisu vikali za vrijeme svojih svađa.	.743

5. samopercepcija		6. dijete kao medijator		7. prelijevanje		8. disfunkcionalnost	
9. Znao/la sam da nije moja krivnja kada su se moji roditelji svađali.	.670	12. Kada su se moji roditelji svađali, pokušavala sam nešto učiniti da prekinem svađu.	-.749	17. Nisam osjećao/la da moram ″birati stranu″ tijekom svađa svojih roditelja.	.545	10. Možda su mislili da ja to ne znam, ali moji su se roditelji mnogo svađali.	.631
30. Nisam se uključivao/la u svađe svojih roditelja.	.594	23. Kad se moji roditelji oko nečega nisu slagali ili su se svađali, ja sam uglavnom mogao/la popraviti situaciju.	.620	25. Mama je željela da budem na njenoj strani kada su se ona i tata svađali.	.824	22.Za vrijeme svojih svađa, moji roditelji su govorili zlobne stvari jedno drugome.	.626
32. Kada su se moji roditelji svađali, ja nisam mogla učiniti ništa da to spriječim.	-.553			34. Osjećala sam da moram ″birati stranu″ tijekom svađa svojih roditelja.	.817	33. Tijekom svađa svojih roditelja, bojala sam se da će jedno od njih biti povrijeđeno.	.555
47. Svađe mojih roditelja uglavnom nisu bile moja krivnja.	.557			35. Moji roditelji su se često žalili jedno na drugo pred ostalim članovima obitelji.	.652	38. Moji roditelji su znali bacati ili slomiti neke stvari tijekom svojih svađa.	.796
				42. Tata je želio da budem na njegovoj strani dok se svađao s mamom.	.787	40. Kada su se moji roditelji svađali, bojala sam se da će vikati i na mene.	.555
						43. Tijekom svađa mojih roditelja, znalo je doći do fizičkog obračuna (npr. guranja ili šamaranja).	.808
						48. Kad su se moji roditelji svađali, uopće nisu slušali što ja imam za reći.	.424

3.2. Druga faza predistraživanja

Druga faza predistraživanja provedena je s ciljem psihometrijske validacije skraćene verzije *Skale dječje percepcije roditeljskog sukoba* te su podaci prikupljeni pomoću aplikacije Hrvatskog katoličkog sveučilišta za on-line ankete (survey.unicath.hr), a cijeli postupak odobrilo je Etičko povjerenstvo Hrvatskog katoličkog sveučilišta. U istraživanju su sudjelovali studenti Hrvatskoga katoličkoga sveučilišta tijekom ožujka i travnja 2017. godine, a deskriptivni podaci uzorka prikazani su u Tablici 9. Po preporuci Etičkoga povjerenstva HKS-a, kako bi se u najvećoj mogućoj zaštitio identitet sudionika, studente se nije tražio podatak o konkretnom studiju na koji su upisani, no u tom trenu je na Hrvatskom katoličkom sveučilištu bilo moguće studirati povijest, psihologiju, sociologiju, komunikologiju i sestrinstvo. Iz analize je isključeno četvero sudionika koji su razvod roditelja doživjeli prije svoje 7. godine života jer smo smatrali da ne mogu adekvatno procijeniti odnos između roditelja kojem su svjedočili dok su im roditelji bili u braku, dok je petero sudionika izuzeto zbog toga što su odrasli sa samohranim roditeljem. Od ukupno 237 sudionika, njih 9 (3.80%) imalo je razvedene roditelje, a prosječna dob u kojoj su doživjeli razvod roditelja bila je 12.57 godina (*sd*=4.43). Sudionici su imali od 18 do 30 godina u trenutku rješavanja upitnika, a njihova prosječna dob bila je 21.59 godina (*sd*=2.02).

Upitnici su primijenjeni sljedećim redoslijedom: skraćena verzija *Skale dječje percepcije roditeljskog sukoba*, *Upitnik obrazaca komunikacije* (*Communication Pattern Questionnaire* – CPQ; Christensen i Sullaway, 1984), *Skala taktika tijekom sukoba* (*Conflict Tactics Scale –CTS;* Straus, Hamby, Boney-McCoy i Sugarman, 1996) te Indeks kvalitete i Indeks teškoća u roditeljskom braku (Delač, 2007). Budući da je riječ o on-line istraživanju, od sudionika nije bilo moguće dobiti potpisani informirani pristanak, već su u skladu s praksom u psihologijskim istraživanjima, kao i Etičkim kodeksom Hrvatske psihološke komore, u uputu prije samih upitnika uključene sve bitne informacije koje informirani pristanak za sudionike inače sadržava. Pritiskom na tipku ″Dalje″ sudionik potvrđuje da je pročitao i razumio sve navedeno te da pristaje sudjelovati u istraživanju te time zapravo daje svoj informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju.

Kako bismo skratili *Skalu dječje percepcije roditeljskog sukoba* tri neovisna suca (kolege psiholozi) zamoljeni su da od 48 čestica koje su bile dio skale u prvoj fazi predistraživanja označe one koje se odnose na opažljivo ponašanje roditelja tijekom sukoba. Nedoumice su se javile samo oko prve čestice (*″Nisam nikada vidio svađu svojih roditelja.″*) koju su dva suca označila, dok jedan nije. Nakon kratke rasprave, dogovoreno je da se ta čestica

uključi u kraću verziju upitnika te je tako konačna verzija sadržavala 19 čestica iz izvornog upitnika. Sve čestice rekodirane su kako bi viši rezultat na pojedinoj čestici upućivao na veću razinu roditeljskog neslaganja (stoga smo rekodirali čestice 1, 2, 6, 9, 11, 12, 15 i 17 prije provedbe analiza).

Tablica 9. Deskriptivni podaci uzorka u drugoj fazi predistraživanja

		N	%
Spol	Ženski	176	74.3
	Muški	61	25.7
Godina studija	Prva	40	16.9
	Druga	38	16
	Treća	55	23.2
	Četvrta	52	21.9
	Nema odgovora	52	21.9
Trenutno žive s roditeljima	Da	145	61.2
	Ne	92	38.8
Bračni status roditelja	U braku	224	94.5
	Izvanbračna zajednica	4	1.7
	Razvedeni	9	3.8

Cronbachov α za cijelu skalu iznosi .95. Koeficijenti diskriminativne valjanosti za 13 čestica su veći od .70 (kreću se od .70 do .84), što upućuje na visoku povezanost rezultata na tim česticama i ukupnog rezultata na upitniku. Preostalih šest čestica umjereno je povezano s ukupnim rezultatom te se njihovi koeficijenti diskriminativne valjanosti kreću u rasponu od .42 do .69. Najniža povezanost s ukupnim rezultatom nađena je upravo kod prve tvrdnje (*Nisam nikada vidio/vidjela svađu svojih roditelja*), no općenito govoreći, smatramo da dobiveni koeficijenti govore u prilog homogenosti ove skraćene verzije skale. Odgovori sudionika na svim tvrdnjama kreću se u maksimalno mogućem rasponu od 1 do 5, što govori u prilog osjetljivosti skale.

Kod provedbe faktorske analize, kao metodu ekstrakcije faktora odabrali smo analizu zajedničkih faktora jer smo, u skladu s preporukama pri odabiru analiza koje je dao Fulgosi (1979), primarno zainteresirani za odnose između tvrdnji (varijabli) i za njihovu međusobnu povezanost, a ne za točnu reprodukciju totalne varijance svake promatrane varijable. Kaiser-Mayer-Olkin statistik (KMO=.951), kao i Bartlettov test sfericiteta (χ^2= 3388.997; *df* =171; *p*<.01) pokazali su da je naša matrica podataka pogodna za faktorsku analizu. Prema Kaiser-Guttmanovom kriteriju tri faktora imaju karakteristični korijen veći od 1, međutim karakteristični korijen prvog faktora je gotovo deseterostruko veći od preostala dva (redom iznose 10.55, 1.45, 1.06) te je prvim faktorom objašnjeno čak 55.50% ukupne varijance. Nadalje, izgled *scree-plota* također upućuje na opravdanost zadržavanja samo prvog faktora, kao i saturacije svih varijabli koje su najveće upravo na prvom faktoru (samo 3 čestice imaju saturacije veće od .30 na drugom faktoru, a samo jedna čestica na trećem faktoru, no njihove saturacije su najveće na prvom faktoru te bi ih tamo bilo jedino opravdano svrstati). Stoga smo se odlučili za jednofaktorsko rješenje (Tablica 10).

Daljnji korak u provjeri konstruktne valjanosti ove skale bio je ispitati povezanost naše skraćene verzije s drugim skalama koje također mjere (ne)kvalitetu roditeljskog odnosa i koje su već korištene na hrvatskim uzorcima. Sudionici su tako, osim skraćene verzije *Skale dječje percepcije roditeljskog sukoba*, procjenjivali ponašanje svojih roditelja i pomoću *Upitnika obrazaca komunikacije (CPQ)* gdje su rezultati formirani na 4 subskale (konstruktivna komunikacija, muškarac zahtjeva/žena se povlači, žena zahtjeva/muškarac se povlači i međusobno izbjegavanje), kao i *Skale taktika tijekom sukoba (CTS)* gdje se od njih tražilo da zasebno procijene majčino i očevo ponašanje pa je tako izračunat rezultat na subskalama pregovaranja, psihičke te fizičke agresije odvojeno za majku i za oca. Na svim navedenim subskalama veći rezultat ukazuje na veću prisutnost mjerenog ponašanja, bilo pozitivnog ili negativnog. Dobivene korelacije prikazane su u Tablici 11. Sve povezanosti su značajne i u očekivanom smjeru – naša skraćena verzija *Skale percepcije roditeljskog sukoba* pozitivno je povezana s neadaptivnim ponašanjem roditelja prilikom sukoba, kao što su obrasci jedan partner zahtjeva/drugi se povlači, međusobno izbjegavanje, fizička i psihička agresija, a nađena je i visoka pozitivna povezanost s Indeksom teškoća u braku roditelja. S druge strane, negativna povezanost postoji s mjerama uspješnog rješavanja sukoba, kao što su konstruktivna komunikacija i pregovaranje te s indeksima bračne kvalitete.

Tablica 10. Prikaz jednofaktorske strukture skraćene verzije *Skale percepcije roditeljskog sukoba*

Tvrdnje	Faktorska zasićenja
8.Često sam vidio ili čuo svađu svojih roditelja.	.858
10.Za vrijeme svojih svađa, moji roditelji su govorili zlobne stvari jedno drugome.	.835
7.Moji roditelji su često bili zlobni jedno prema drugome, čak i u mojoj prisutnosti.	.802
19. Moji roditelji su se nakon svađe i dalje zlobno ponašali jedno prema drugome.	.800
6. Kada se moji roditelji oko nečega nisu slagali, to su tiho i smireno raspravili.	.799
2. Kada su se moji roditelji posvađali, uglavnom su izgladili svoje nesporazume.	.797
12. Moji su roditelji svoje nesporazume i svađe uglavnom odmah rješavali.	.789
9. Kada se moji roditelji oko nečega nisu slagali, uglavnom su nalazili kompromise.	.776
5.Nakon svađe, moji bi roditelji i dalje bili ljutiti jedno na drugo.	.762
3.Moji roditelji su se tijekom svojih svađa znali prilično razljutiti.	.757
13.Za vrijeme svojih svađa, moji roditelji su uglavnom vikali jedno na drugo.	.753
4.Možda su mislili da ja to ne znam, ali moji su se roditelji mnogo svađali.	.744
11. Moji roditelji se gotovo nikada nisu svađali.	.710
15. Moji roditelji uglavnom nisu vikali za vrijeme svojih svađa.	.704
17. Nakon svađe, moji roditelji su se prijateljski ponašali jedno prema drugome.	.683
14.Moji roditelji su se često žalili jedno na drugo pred ostalim članovima obitelji.	.626
16.Moji roditelji su znali bacati ili slomiti neke stvari tijekom svojih svađa.	.564
18.Tijekom svađa mojih roditelja, znalo je doći do fizičkog obračuna (npr. guranja ili šamaranja).	.520
1. Nisam nikada vidio svađu svojih roditelja.	.427

Tablica 11. Prikaz povezanosti rezultata skraćene verzije *Skale percepcije roditeljskog sukoba* s različitim mjerama kvalitete roditeljskog odnosa

Skala percepcije rodit.sukoba (skraćena)	Korelacija
konstruktivna komunikacija[1]	-.862**
muškarac zahtjeva / žena se povlači[1]	.368**
žena zahtjeva / muškarac se povlači[1]	.346**
međusobno izbjegavanje[1]	.721**
pregovaranje - majka[2]	-.411**
pregovaranje - otac[2]	-.582**
psihička agresija - majka[2]	.686**
psihička agresija - otac[2]	.789**
fizička agresija - majka[2]	.386**
fizička agresija - otac[2]	.489**
Indeks bračne kvalitete	-.626**
Indeks teškoća u braku roditelja	.828**
Indeks kvalitete braka roditelja	-.702**

[1] subskala iz *Upitnika obrazaca komunikacije* (CPQ)
[2] subskala iz *Skale taktika tijekom sukoba* (CTS)

Na temelju svega navedenoga, zaključili smo da naša skraćena verzija *Skale dječje perpcepcije roditeljskog sukoba* ima vrlo dobre metrijske karakteristike te ju je opravdano koristiti kao mjeru (dis)funkcionalnosti odnosa između roditelja kojega su potomci opažali tijekom odrastanja. Budući da sada mjeri opaženo ponašanje roditelja preimenovali smo je u *Skalu opaženog roditeljskog rješavanja sukoba* te smo je pod tim imenom i u skraćenom obliku koristili u glavnome istraživanju.

3.3. Glavno istraživanje

3.3.1. Sudionici i postupak

Podaci za glavno istraživanje prikupljani su od svibnja do srpnja 2017. godine. U prikupljanju parova koji zadovoljavaju potrebne uvjete ponovno su pomogli studenti psihologije Hrvatskoga katoličkoga sveučilišta. Uvjeti koje su parovi morali zadovoljiti bili su isti kao i u prvoj fazi predistraživanja: (1) oba partnera imaju između 20 i 40 godina; (2) u braku su *ili* kohabitiraju najmanje 2 godine te se samostalno financiraju, odnosno ne ovise o financijskoj pomoći svojih roditelja ili drugih članova obitelji; (3) ukoliko su jednom ili oba partnera roditelji razvedeni, razvod se dogodio nakon njihove 7. godine kako bi ipak mogli procijeniti odnos između roditelja prije njihovog razvoda. Studenti 2. i 3. godine studija psihologije za svoj su trud i angažman mogli dobiti maksimalno 10 bodova u sklopu predmeta *Učenje* i *Praktikum iz metodologije*. S predmetnim nastavnicima dogovoren je termin nastave na kojem su studenti dobili upute. Kako bi zaslužili maksimalnih 10 bodova studenti su trebali pronaći i motivirati za sudjelovanje u istraživanju 5 parova. U skladu s povratnim informacijama s terena koje smo dobili u prvoj fazi predistraživanja, ovoga puta smo odlučili omogućiti parovima da upitnike rješavaju on-line (pomoću programa *LimeSurvey software*). Studentima je detaljno pojašnjeno koje uvjete parovi moraju zadovoljavati kako bi sudjelovali u istraživanju te su im dane upute kako da pristupe parovima. Također su dobili šifre za svoje parove pri čemu su žena i muškarac koji su činili par dobili jednaku šifru koja se razlikovala samo u prvom slovu – Z za žene, te M za muškarce, kako bismo mogli razlikovati spol sudionika unutar svakoga para. S tom šifrom sudionici su pristupali ispunjavanju on-line upitnika, a poveznicu na upitnik poslali su im studenti koji su ih kontaktirali. Studentima je poslan tekst maila u kojem su trebali promijeniti samo unaprijed im dodijeljenu šifru za svakog pojedinog sudionika, a ovisno o njihovom spolu, postojale su dvije verzije upitnika za rješavanje kojima se pristupalo preko dvije različite poveznice.

Ukupno 801 sudionik je preko poveznice pristupio rješavanju upitnika. No, budući da su sudionici morali zadovoljiti određene uvjete kako bismo njihove rezultate uključili u glavno istraživanje, konačna veličina uzorka na kojem su provedene (dijadne) analize bitno je manja. Također je važno napomenuti da ukoliko sudionik nije zadovoljio neki od uvjeta, iz daljnje analize je zapravo eliminiran i njegov/a partner/partnerica, odnosno cijeli par. Tako je kod 14 sudionika nedostajao velik broj odgovora te smo ih na temelju toga eliminirali; za njih 43 nije bilo moguće naći rezultate partnera/partnerice ili zato što oni nisu riješili upitnike ili pak zbog šifre koju su krivo upisali te je time onemogućeno jednoznačno ″uparivanje″ partnera, dok 104

sudionika nisu zadovoljili jedan ili više kriterija nužnih za uključivanje. Tako je njih 14 bilo značajno starije od 40 godina te više formalno ne pripadaju populaciji mlađe odrasle dobi (20 – 40 godina); njih 44 živjelo je s partnerom/partnericom u izvanbračnoj zajednici manje od 2 godine, a kod njih 12 roditelji su se razveli prije njihove 7. godine zbog čega je njihova procjena odnosa roditelja dok su živjeli s njima u značanoj mjeri upitna. Također je i 12 sudionika bilo ranije u braku te smo ih odlučili isključiti iz daljnjih analiza jer smatramo da kod njih postoji učinak ranijih partnerskih iskustava za koji ne možemo znati u kojem smjeru djeluje na njihovu trenutni odnos. S cilljem da nam parovi u analizi budu što homogeniji po bitnim karakteristikama kako bi ispitivani učinci bilo što jasniji, odlučili smo da je analize bolje provesti bez njih.

Na kraju je u početne analize uključeno 640 sudionika, odnosno 320 heteroseksualnih parova, čije se deskriptivni podaci nalaze u Tablici 12 i 13. Pritom je 60 parova (18.7%) kohabitiralo najmanje 2 godine, a njih 260 (81.3%) bilo je građanski i/ili crkveno vjenčano, dok istovremeno njih 145 (45.3%) nije imalo djecu, a 175 parova (54.7%) je imalo barem jedno zajedničko dijete. Prosječno ukupno trajanje veze s partnerom bilo je 8.81 godinu (sd = 4.49).

Tablica 12. Deskriptivni podaci uzorka iz glavnoga istraživanja (N = 320 parova)

	ŽENE					MUŠKARCI				
	M	**f**	**%**	**sd**	**TR**	**M**	**f**	**%**	**sd**	**TR**
Dob	29.7			4.7	20 - 42	31.6			4.7	20 - 41
Obrazovanje										
OŠ		2	0.6				1	0.3		
SŠ		75	23.4				131	40.9		
VŠS/bacc.		57	17.8				53	16.6		
VSS/mag.		175	54.7				126	39.4		
mr/dr		11	3.4				9	2.8		
Bračni status roditelja										
brak		296	92.5				291	90.9		
izvanbračna zajednica		1	0.3				1	0.3		
razvedeni		11	3.4				17	5.3		
jedan roditelj je preminuo		11	3.4				10	3.1		
samohrani roditelj		1	0.3				1	0.3		
Dob u vrijeme razvoda roditelja	16.8			6.2	7 - 28	17.3			6.7	7 -32

Najveći udio žena u ovom istraživanju ima visoku stručnu spremu (njih 54.70%), dok gotovo podjednaki udio muškaraca ima srednju (40.90%) i visoku (39.40%) stručnu spremu. Više od 90% sudionika reklo je da su tijekom svoga odrastanja i dok su živjeli s roditeljima

njihovi roditelji bili u braku. Ukoliko je došlo do razvoda roditelja, to se dogodilo kada su oni imali oko 17 godina (Tablica 12). Najveći broj parova koji su sudjelovali u istraživanju živi na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije (65.30%), a zanimljivo je da 13 parova ne živi u Hrvatskoj (Tablica 13), iako su porijeklom Hrvati, budući da su morali znati hrvatski jezik kako bi mogli riješiti upitnike. Pritom po jedan par živi u Sloveniji, Francuskoj i Italiji, dva para u Austriji, a osam u Njemačkoj.

Tablica 13. Mjesto stanovanja parova u uzorku

Mjesto stanovanja	**f**	**%**
Bjelovarsko-bilogorska županija	5	1.6
Brodsko-posavska županija	5	1.6
Dubrovačko-neretvanska županija	17	5.3
Karlovačka županija	4	1.3
Koprivničko-križevačka županija	16	5.0
Krapinsko-zagorska županija	2	0.6
Međimurska županija	5	1.6
Osječko-baranjska županija	9	2.8
Požeško-slavonska županija	2	0.6
Primorsko-goranska županija	1	0.3
Šibensko-kninska županija	3	0.9
Sisačko-moslavačka županija	11	3.4
Splitsko-dalmatinska županija	9	2.8
Varaždinska županija	5	1.6
Virovitičko-podravska županija	3	0.9
Zadarska županija	1	0.3
Zagreb i Zagrebačka županija	209	65.3
Druge europske zemlje	13	4.1
Ukupno	**320**	**100.0**

3.3.2. Pristup obradi podataka

Prije provedbe dijadnih analiza koje su u središtu ovoga rada, bilo je potrebno provjeriti uobičajene metrijske karakteristike korištenih instrumenata (pouzdanost, postojanje ekstremnih rezultata, normalnost raspodjele). Prilikom utvrđivanja ekstremnih rezultata, osim vizualne inspekcije, koristili smo i tzv. pravilo označavanja ekstremnih rezultata (eng. *outlier labeling rule*). Naime, Hoaglin, Iglewicz i Tukey (1986) predložili su koeficijent od 1.5 kojim se množi razlika rezultata prvog i trećeg kvartila, a za određivanje granica raspodjele umnožak se oduzima, odnosno dodaje rezultatima prvog i trećeg kvartila. Na temelju simulacija raspodjela, Hoaglin i Iglewicz (1987) sugeriraju da vrijednost faktora (koeficijenta s kojim će se množiti razlika između kvartila) ipak bude 2.2 te ga nazivaju *g*, a tom preporukom vodili smo se i ovdje. Rezultate koji su se nalazili izvan tako dobivenih granica, a koji su i vizualno očito odstupali od ostataka raspodjele, smatrali smo ekstremnima te smo ih isključili iz daljnjih analiza. Za utvrđivanje normalnosti raspodjela rezultata na pojedinoj mjeri uzimali smo u obzir rezultat Shapiro-Wilks testa kao i pokazatelje asimetričnosti i spljoštenosti raspodjela, no s obzirom na prirodu varijabli koje su uključivale (samo)procjenu doživljaja, vještina i konkretnih ponašanja, očekivali smo da će raspodjele odstupati od normalne (kao i u predistraživanju, uostalom). Field (2009) sugerira da je kod velikih uzoraka, kao što je naš, adekvatnije vizualno promotriti distribuciju te veličinu statistika asimetričnost i spljoštenosti, a ne značajnost z-vrijednosti (koja se računa tako da se vrijednost statistika asimetričnosti/spljoštenosti podijeli sa standardnom devijacijom distribucije), jer se u velikim uzorcima veća težina daje standardnim pogreškama, pa se i mala odstupanja od normalnosti pokazuju značajnima. Ako je raspodjela normalna, vrijednosti statistika asimetričnosti i spljoštenosti bit će 0, a što su njihove vrijednosti dalje od 0, vjerojatnije je da distribucija odstupa od normalne. No, kao što ćemo vidjeti u nastavku, naše distribucije na univarijatnoj razini odstupaju od normalne, pa stoga ne može biti zadovoljen niti uvjet multivarijatne normalnosti. No, treba imati na umu da je multivarijatna normalna raspodjela prilično zahtjevan kriterij jer podrazumijeva da su sve pojedinačne univarijatne distribucije normalne, da je zajednička distribucija bilo kojeg para varijabli bivarijatno normalna te da se svaka varijabla normalno raspodjeljuje za svaku vrijednost bilo koje druge varijable, da su svi bivarijatni scatter-prikazi linearni, kao i da distribucije reziduala ukazuju na homoscedascitet (Kline, 2011). Upravo zbog toga razloga prilikom modeliranja ćemo koristiti metodu procjene parametara maksimalne vjerojatnosti (eng. *maximum likelihood method*) uz MLR korekciju koja na temelju robusnih standardnih pogrešaka računa robusne vrijednosti indeksa pristajanja modela podacima te je otporna na odstupanja distribucija od normalnih (Li i Bentler, 2006).

Ipak, zbog specifičnosti dijadne analize koja prije svega proizlazi iz ne-nezavisnosti rezultata unutar dijade, trebalo je obratiti pažnju na povezanost paralelnih čestica članova dijade. Kako bismo rezultate okarakterizirali kao ne-nezavisne, potrebno je da su rezultati članova iste dijade sličniji (ili različitiji) jedan od drugoga u usporedbi s rezultatima neka druga dva sudionika koji ne pripadaju istoj dijadi (Kenny, Kashy i Cook, 2006). Na intervalnim varijablama i s članovima dijade koje je moguće jasno razlikovati na nekoj varijabli (u našem slučaju, po spolu, budući da su sudionici heteroseksualni parovi), ne-nezavisnost se računa pomoću Pearsonovog koeficijenta korelacije te njegovog dvosmjernog testiranja značajnosti. Ta ne-nezavisnost dosad je bila često izostavljena iz analiza parova, a jedan od najvećih doprinosa dijadnog pristupa obradi podataka je upravo taj što uzima u obzir da su partneri u neprestanoj interakciji te da tako utječu jedno na drugo, što se onda pak očituje i u njihovim konkretnim rezultatima na pojedinim mjerama. Veličina povezanosti između rezultata partnera ovisi ponajprije o mjerenom konstruktu: ukoliko se radi o individualnim konstruktima, u smislu da ne proizlaze iz konkretnog partnerskog odnosa, kao što su osobine ličnosti, individualno psihološko funkcioniranje ili percepcija vlastite primarne obitelji, onda se ne očekuje velika i značajna korelacija između rezultata partnera, no ukoliko je riječ o odnosnim konstruktima, kao što je komunikacija s partnerom ili kvaliteta veze, onda je korelacija očekivano veća. Jedan od pokazatelja koji se također navodi je iznos kanoničke korelacije i Wilksovog lambde čija značajnost daje informaciju je li set varijabli nezavisan kod članova iste dijade, a mi smo ih računali na način da rezultati žena predviđaju rezultate muškaraca.

Ne-nezavisnost rezultata usko je vezana uz drugi važan faktor koji treba uzeti u obzir, a to je metrijska invarijatnost (ili ekvivalentnost) korištenih instrumenata. Može se smatrati da neka skala posjeduje metrijsku invarijatnost između grupa (u našem slučaju, žena i muškaraca), ako sudionici s istovjetnim razinama izraženosti latentnog konstrukta imaju isti očekivani bruto-rezultat na skali (Drasgow i Kanfer, 1985). Drugim riječima, ukoliko neka mjera ima metrijsku invarijatnost, opažene razlike mogu se pripisati (stvarnoj) razlici između grupa na ispitivanom konstruktu. U suprotnome, nije opravdano pretpostaviti stabilan odnos između latentne varijable i rezultata na skali jer opažene razlike mogu proizlaziti iz stvarne razlike u mjerenom konstruktu ili pak iz različitih odnosa između latentnih varijabli i prikupljenih rezultata (Hirschfeld i Von Brachel, 2014). Kada je riječ o dijadnim podacima, osim što je važno da korišteni instrumenti imaju dobre psihometrijske karakteristike te funkcioniraju na razini pojedinca, te karakteristike trebale bi biti slične i za članove dijade (Claxton, DeLuca i van Dulmen, 2015). Konfirmatorna faktorska analiza pruža nam mogućnost da saznamo

funkcioniraju li instrumenti isto kod članova dijade, pri čemu u model uključujemo i ne-nezavisnost rezultata koja je nerazdvojan segment dijadnih analiza. Ukoliko se ne-nezavisnost ne uzme u obzir prilikom utvrđivanja invarijatnosti instrumenata to može dovesti do netočne procjene standardnih pogrešaka, a osim toga, tretiranje dijadnih podataka kao da je riječ o odvojenim uzorcima (npr. kod heteroseksualnih parova raditi odvojene analize za žene i muškarce), dovodi do gubitka statističke snage (Claxton i sur., 2015).

Utvrđivanje mjerne invarijatnosti uključuje testiranje i usporedbu različitih konfirmatornih modela u koje se postepeno dodaje sve više ograničenja s ciljem izjednačavanja različitih parametara između grupa (npr. Vandenberg i Lance, 2000). Indikatori pristajanja modela podacima su mnogobrojni, no moguće ih je načelno podijeliti u 3 grupe (Milas, 2009): *apsolutne indekse* prikladnosti koji procjenjuju koliko dobro neki model reproducira prikupljene podatke; *indekse prirasta* koji mjere poboljšanje prikladnosti usporedbom ciljnog modela s nekim drugim osnovnim modelom, uglavnom onim koji pretpostavlja nekoreliranost opaženih varijabli; te indekse koji su osjetljivi na *parsimoničnost* modela. Mi smo odlučili iz svake grupe promatrati vrijednost jednoga indeksa, uz uobičajeno navođenje hi-kvadrata koji je vrlo osjetljiv na veličinu uzorka, kao i na odstupanje od multivarijatne normalne distribucije podataka, pa se stoga trenutno veća važnost daje drugim indeksima pristajanja. Od apsolutnih indeksa referirat ćemo se na SRMR (eng. *Standardised Root Mean Square Residual*) koji se kreće u rasponu od 0 do 1, a njegova vrijednost do .08 smatra se prihvatljivom (Hu i Bentler, 1999). Indeks koji uzima u obzir parsimoničnost modela je RMSEA (eng. *Root Mean Square Error of Approximation*) te se općenito može reći da njegova vrijednost manja od .06 ukazuje na dobro pristajanje modela, no za prihvatljivo pristajanje bitno je da je manji od .08 (Kenny i sur., 2006). Od indeksa prirasta pratit ćemo CFI (eng. *Comparative Fit Index*) te je za njega poželjno da bude veći od .90 (Hu i Bentler, 1999), a on je ujedno i najčešće korišteni te empirijski najviše potvrđen kriterij za definiranje invarijatnosti (Chen, 2007). Prilikom testiranja invarijatnosti, kako se u model postepeno dodaju ograničenja, tako se pristajanje modela podacima očekivano smanjuje, budući da se smanjuje i broj stupnjeva slobode. Stoga se postavlja pitanje kako odlučiti je li to pogoršanje u pristajanju modela značajno ili ne te se pritom promatra razlika u vrijednosti CFI indeksa između dvaju modela koji se razlikuju u broju ograničenih parametara, pa ako je $\Delta CFI < .01$, smatra se da ne postoji razlika u pristajanju modela (Hirschfeld i von Brachel, 2014). No, ukoliko je ta razlika veća od .01, kriterij za invarijatnost nije zadovoljen pa je stoga potrebno otpustiti neke parametre kako bi se poboljšalo pristajanje modela.

Postoji određena razlika u terminologiji kod imenovanja koraka prilikom testiranja invarijatnosti ovisno o tome je li u fokusu stupanj invarijatnosti ili pak hipoteze koje se u pojedinom koraku testiraju, iako je logika u pozadini ista. Na temelju pregleda dostupne literature (vidi Beaujean, 2014; Brown, 2015; Claxton i sur., 2015), mi smo provjerili sljedeće modele:

1. **Konfiguralna invarijatnost** – temeljni model u kojem se ne postavljaju nikakva ograničenja te se pretpostavlja ista faktorska struktura kod žena i muškaraca.
2. **Metrijska (slaba) invarijatnost** – ograničavanje faktorskih zasićenja na paralelnim česticama kako bi bila jednaka kod žena i muškaraca.
3. **Skalarna (jaka) invarijatnost** – u model je dodano i ograničenje intercepata manifestnih varijabli na paralelnim česticama kod žena i muškaraca kako bi se testirala pretpostavka da su prosječni odgovori na pojedinoj čestici isti (ekvivalentni).
4. **Stroga faktorska invarijatnost (faktorska jedinstvenost)** – uz sva prethodna ograničenja, fiksiranje i varijanci pogrešaka na svakom indikatoru manifestne varijable. Odnosno, ovime se želi utvrditi je li objašnjena varijanca ista na svakoj čestici kod muškaraca i žena te je stoga latentni konstrukt jednako izmjeren kod muškaraca i žena (Claxton i sur., 2015).
5. **Invarijatnost srednjih vrijednosti faktora** – fiksiranje srednjih vrijednosti latentnih faktora kod oba spola kako bi se utvrdilo ima li razlike u prosječnoj razini izraženosti konstrukta kojega latentna varijabla predstavlja (Beaujean, 2014).

Kod dijadnih podataka njihova ne-nezavisnost uključuje se u analizu na način da su podaci strukturirani dijadno te se pretpostavi isti mjerni model za žene i muškarce, kao i korelacija latentnih faktora među partnerima, no također i njihovih rezultata na manifestnim varijablama. Postepeno se u model uvode ograničenja u smislu izjednačavanja regresijskih koeficijenata partnera na paralelnim česticama, zatim njihovih intercepata (prosječnih odgovara na česticama), varijanci pogreške i na kraju srednjih vrijednosti latentnih faktora. Tako smo kod provjere konfiguralne invarijatnosti uključili i kovarijancu između faktora kod žena i muškaraca. No, budući da je korelacija između rezultata partnera posljedica zajedničkih latentnih faktora, kao i faktora koji su specifični za pojedinu česticu u upitniku, kovarijanca između faktora uglavnom je precijenjena (Jorgensen, 2019), te smo stoga u drugu verziju modela dodali i rezidualne kovarijance paralelnih čestica na koje su odgovarali članovi dijade.

Prilikom testiranja različitih modela potrebno je odrediti mjernu skalu za latentne varijable jer ona ne postoji ″prirodno″, kao što je slučaj kod manifestnih varijabi. To je moguće ograničavanjem varijance latentne varijable na 1 ili pak fiksiranjem zasićenja jedne čestice na konstantnu vrijednost, najčešće 1 (Raykov i Marcoulides, 2006), što smo mi i učinili s prvom manifestnom varijablom na pojedinom faktoru.

Ukoliko se u pojedinom koraku pretpostavljeni model ″raspao″, odnosno nije pokazao dobro pristajanje podacima te je razlika u CFI bila veća od .01, postepeno smo otpuštali parametre kako bi se utvrdilo kojima nedostaje invarijatnosti te smo na taj način testirali parcijalnu invarijatnost. Odluka o tome koliko parametara otpustiti i dalje je vrlo subjektivna jer ne postoje jasne smjernice, iako je, jasno, poželjno otpustiti što manje parametara (Vandenberg i Lance, 2000), pri čemu treba uzeti i obzir ukupni broj čestica na pojedinoj manifestnoj varijabli (Buchanan, 2016). Primjerice, ako je potrebno otpustiti pojedine parametre na 50% indikatora (čestica) neke manifestne varijable, onda baš i nije opravdano govoriti o invarijatnosti instrumenta između testiranih grupa.

Budući da se glavna analiza podataka, kojom se želi dati odgovor na postavljene istraživačke probleme, temelji na strukturalnom modeliranju, bilo je potrebno testirati još neke preduvjete. Naime, provest ćemo analizu traga koja nema mjerni (konfirmatorni) dio jer ispitujemo odnose među manifestnim varijablama, pa je stoga bilo važno utvrditi i multikolienarnost među varijablama. Zato smo za svaku manifestnu varijablu izračunali prosječni ***faktor inflacije varijance*** (VIF – *variance inflation factor*) koji pokazuje omjer ukupne standardizirane varijance i jedinstvene varijance, neobjašnjene svim drugim varijablama i na taj način ukazuje na linearnu povezanost. Iako nema strogog pravila o tumačenju ovog statistika, odnosno značenju njegove veličine, autori se slažu (npr. Klein, 2011; Myers, 1990; prema Field, 2000) da vrijednost 10 i više ovog koeficijenta ukazuje na izraženu multivarijatnu kolinearnost i redundatnost određenih varijabli. Iako ni teorijski nismo očekivali da će se multikolinearnost pojaviti kao potencijalni problem, to smo sada i emprijski potvrdili (Tablica 14).

Tablica 14. Prikaz prosječnog faktora inflacije varijance za manifestne varijable

Varijabla	Prosječni VIF
Disfunkcionalnost primarne obitelji	1.039
Samoefikasnost	2.012
Komunikacija u vezi	1.486
Kvaliteta veze	1.763

Osim toga, važno je napomenuti da se kod dijadnih analiza prikazuju nestandardizirani rezultati. Naime, kao što smo već objasnili, jedinica analize ovdje je par, ne pojedinac, a programski paketi rezultate automatski standardiziraju odvojeno (posebno na uzorku žena i na uzorku muškaraca), zbog čega su dobiveni rezultati zapravo neusporedivi (Kenny i sur, 2016). Stoga će rezultati predanaliza biti prikazani kao nestandardizirani, dok će se rezultati (glavne) analize traga prethodno standardizirati na zajedničkom uzorku žena i muškaraca, pa će tako biti prikazani i standardizirani rezultati.

3.3.3. Instrumenti

Sudionici su prvo rješavali sociodemografski upitnik pomoću kojega su prikupljeni podaci o njihovoj dobi, obrazovanju, mjestu stanovanja, ukupnom trajanju veze i/ili braka s trenutnim partnerom/trenutnom partnericom, obliku životne zajednice (kohabitacija ili brak), jesu li ikada bili u braku prije trenutne veze/braka (te ako jesu, s koliko su godina stupili u taj brak, koliko je trajao i što bi izdvojili kao glavni razlog za razvod), imaju li djecu (iz prethodnih intimnih veza i iz ove trenutne). Zanimao nas je i bračni status njihovih roditelja tijekom njihova odrastanja, odnosno dok su živjeli s njima; ako su roditelji razvedeni, koliko su sudionici imali godina kada je došlo do razvoda, s kim su ostali živjeti nakon razvoda te njihova procjena kvalitete odnosa između njihove majke/njihova oca ako su nakon razvoda živjeli u (izvan)bračnoj zajednici s nekim drugim. Za odgovaranje na sociodemografska pitanja sudionicima je u prosjeku trebalo 2 minute i 6 sekundi.

Zatim su rješavali upitnike sljedećim redoslijedom:

Skala opaženog roditeljskoga rješavanja sukoba sastoji se od 19 čestica, a zadatak sudionika je za svaku tvrdnju procijeniti je li za njih: 1 = *u potpunosti netočna*; 2 =*djelomično netočna*; 3 = *ni točna ni netočna*; 4 = *djelomično točna*; 5 = *u potpunosti točna*. Čestice 1, 2, 6, 9, 11, 12, 15 i 17 rekodirane su kako bi veći ukupni rezultat ukazivao na više neadaptivnog

rješavanja sukoba između roditelja, odnosno na disfunkcionalniji roditeljski odnos, prema percepciji njihove djece. Prosječno vrijeme rješavanja bilo je 2 minute i 54 sekunde.

Cronbachov α za cijelu skalu iznosi .95. Shapiro-Wilkov test upućuje da distribucija rezultata ponešto odstupa od normalne i kod žena (.96; p<.01; asimetričnost = 0.51; spljoštenost = -0.52) i kod muškaraca (.96; p<.01; asimetričnost = 0.643; spljoštenost = 0.274). Ipak, budući da se dobiveni pokazatelji kreću oko vrijednosti 0 (što je poželjno) te da vizualna inspekcija rezultata, kao i ranije opisano pravilo označavanja ekstremnih rezultata, ne govore u prilog postojanju ekstremnih rezultata, odlučili smo sve rezultate zadržati u analizi.

Indeks bračne kvalitete (Norton, 1983) čini 5 čestica s kojima su sudionici procijenjivali svoj stupanj slaganja na Likertovoj skali od 7 stupnjeva (1 = *uopće se ne slažem*; 7 = *u potpunosti se slažem*), dok se 6. čestica odnosi na općenitu procjenu koliko su sretni u svojoj vezi/braku na skali od 1 (*jako nesretan/nesretna*) do 10 (*jako sretan/sretna*). Ukupni rezultat formira se kao jednostavna linearna kombinacija odgovora na svih 6 čestica. Sudionicima je u prosjeku trebalo 46 sekundi za odgovaranje na svih 6 čestica.

Cronbachov α na našem uzorku iznosi .96. Kod utvrđivanja ekstremnih rezultata, Shapiro-Wilkov test ukazao je na odstupanje distribucije od normalne i kod muškaraca (.733; p<.01; asimetričnost = -1.856; spljoštenost = 3.483) i kod žena (.703; p<.01; asimetričnost = -2.324; spljoštenost = 6.274). Isto su potvrdile i vizualna inspekcija rezultata, kao i pravilo označavanja ekstremnih rezultata. Stoga je odlučeno da se isključi 5 rezultata muških sudionika koji su bili ispod donje granice izračunate koristeći pravilo označavanja ekstremnih rezultata (Hoaglin i Iglewicz, 1987), kao i 4 ženska rezultata koja su također bila ispod donje granice, te su na taj način zapravo isključeni rezultati 9 dijada.

Skala samoefikasnosti u vezi (Fincham, Harold i Gano-Philips, 2000) sadrži 25 čestica za koje na skali od 9 stupnjeva (1 = *uopće nisam siguran/sigurna*; 9 = *u potpunosti sam siguran/sigurna*) sudionici procjenjuju trenutni stupanj sigurnosti da su sposobni ponašati se na opisani način u svojoj aktualnoj vezi/braku. Ukupni rezultat formira se kao jednostavna linearna kombinacija odgovora na svih 25 čestica te Cronbachov α na našem uzorku iznosi .94. U prosjeku je sudionicima trebalo 4 minute i 3 sekunde za ispunjavanje ovoga upitnika.

Značajnost Shapiro-Wilkovog statistika upućuje na odstupanje distribucije rezultata od normalne i kod muškaraca (.933; p<.01; asimetričnost = -1.138; spljoštenost = 1.531) i kod žena (.940; p<.01; asimetričnost = -1.750; spljoštenost = 4.783). Stoga smo na temelju vizualne inspekcije i pravila označavanja ekstremnih rezultata odlučili iz daljnjih analiza isključiti 3

muška i 6 ženskih sudionika koji su imali rezultat ispod donje granice izračunate u skladu s preporukama Hoaglina i Iglewicza (1987). No, kako su se kod jednog para oba partnera pokazala ekstremnima u svojim odgovorima, iz dijadnih analiza na kraju je isključeno 8, a ne 9 parova.

Upitnik bračne komunikacije (Bodenmann, 2000 prema Ledermann, Bodenmann, Rudaz i Bradbury, 2010) traži od sudionika da procjene koliko često se ponašaju na opisani način prema svom partneru tijekom sukoba (1 = *nikad;* 5 = *vrlo često*). Čestice 1, 2, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16 i 18 potrebno je rekodirati kako bi veći rezultat ukazivao na veću kvalitetu komunikacije između partnera. Ukupni rezultat zatim se formira kao jednostavna linearna kombinacija odgovora na prvih 19 čestica upitnika. Prosječno vrijeme rješavanja ovoga upitnika bilo je 2 minute i 40 sekundi.

Iako je ovaj upitnik na našem uzorku pokazao zadovoljavajuću pouzdanost (Cronbachov $\alpha = .83$), čestica broj 2 (*Povučem se dok se situacija ne smiri*) izrazito je slabo povezana s ukupnim rezultatom na skali ($r = .117$), a osim toga, ima i vrlo nisku saturaciju na latentnom faktoru ($r = .189$; $p = .072$). Teorijski bi ona trebala biti jedan od pokazatelja negativne komunikacije, no očito naši sudionici povlačenje dok se situacija ne smiri ne smatraju uobičajenim oblikom komunikacije ili pak takvo ponašanje potencijalno smatraju konstruktivnim u vrlo intenzivnim situacijama sukoba s partnerom. Stoga smo je, zbog nezadovoljavajućih metrijskih karakteristika, kao i potencijalnih sadržajnih poteškoća, odlučili isključiti iz daljnjih analiza i formiranja ukupnog rezultata na ovoj skali.

Značajnost Shapiro-Wilkovog statistika upućuje na odstupanje distribucije rezultata od normalne i kod muškaraca (.971; $p<.01$; asimetričnost = -0.679; spljoštenost = 0.651) i kod žena (.966; $p<.01$; asimetričnost = -0.749; spljoštenost = 0.935). Vizualnom inspekcijom i pravilom označavanja ekstremnih rezultata pronašli smo 2 muška i 1 ženski rezultat koji su ekstremni te smo ih izbacili iz daljnjih analiza (u dijadnim analizama, isključili smo ukupno 6 sudionika, odnosno 3 para).

3.3.4. Mjerna invarijatnost instrumenata

Nakon iznesenih podataka o metrijskim karakteristikama instrumenata koje se uobičajeno navode u svim analizama, u nastavku ćemo detaljnije pojasniti provjeru mjerne invarijatnosti za svaki korišteni instrument koja je specifična upravo za dijadne analize. Za svaki instrument prvo ćemo izvijestiti o povezanosti ukupnoga rezultata između žena i muškaraca (što je dio utvrđivanja, već ranije pojašnjene, ne-nezavisnosti rezultata), a zatim ćemo reći nešto više o pokazateljima pristajanja različitih konfirmatornih modela podacima.

3.3.4.1. Skala opaženog roditeljskog rješavanja sukoba

Povezanost ukupnog rezultata na *Skali opaženog roditeljskog rješavanja sukoba* između muškaraca i žena zapravo ne postoji (r = -.01; p>.05), a iz tablice korelacija (Prilog 2) vidljivo je da niska, no ipak značajna povezanost (r = -.13; p<.05) postoji jedino kod 15. tvrdnje (*Moji roditelji uglavnom nisu vikali za vrijeme svojih svađa*). Povezanost rezultata partnera na svim ostalim česticama se kreće oko nule i neznačajna je, a neznačajan je i Wilksov lambda (.739; p > .05), zbog čega zaključujemo da rezultati na ovoj skali nisu ne-nezavisni. To je u potpunosti u skladu s našim teorijskim očekivanjima budući da je percepcija roditeljskog sukoba zapravo individualni faktor s kojim partneri započinju vezu, kao što su i primjerice, osobine ličnosti. Stoga smo kod analize mjerne invarijatnosti proveli zapravo klasičnu multigrupnu konfirmatornu faktorsku analizu (pri čemu su postojale dvije grupe formirane na osnovi spola sudionika). Logika te analize je ista kao što je već ranije opisano (postepeno se u model uvodi sve više ograničenja parametara između uzorka muškaraca i žena), osim što se ne radi na dijadnim uređenim podacima budući da se ne mora voditi računa o ne-nezavisnosti rezultata.

Očekivana jednofaktorska struktura nije pokazala najbolje pristajanje podacima ($\chi^2(df)$ =1030.89(152); p<.001; CFI =.86, RMSEA=.11; SRMR=.06) te smo stoga odlučili konfirmatornom analizom provjeriti kako dvofaktorska struktura pristaje podacima. Iz Tablice 15. vidljivo je kako je takav konfiguralni model (koristeći MLR metodu procjene) pokazao bolje pristajanje podacima ($\chi^2(df)$=801.04(319); p<.001; CFI =.90; RMSEA=.08; SRMR=.05), iako su indeksi CFI i RMSEA na granici prihvatljivosti. Takav dvofaktorski model potvrdio je mjernu invarijatnost (tablica 15) te smo ga zadržali kao najbolje rješenje kada je o provjeri invarijatnosti riječ. Ipak, korelacija između ova dva dobivena faktora koja opisuju *načine ponašanja* te *uočljivost sukoba* iznosi .86. Budući da Kenny, Kashy i Cook (2006) savjetuju da u slučaju kada je korelacija između latentnih varijabli veća od .85 opravdanije govoriti o jednom faktoru, u analize traga ipak smo odlučili uključiti ukupan rezultat na ovoj skali. U tablici 16

prikazani su nestandardizirani robusni koeficijenti zasićenja za pojedine čestice na faktoru *načina ponašanja*, a u tablici 17 na faktoru *uočljivosti sukoba.*

Tablica 15. Provjera metrijske invarijatnosti *Skale opaženog roditeljskog rješavanja sukoba*

Invarijatnost (model)	CFI	Δ CFI	RMSEA	SRMR	χ^2(df)	Δ χ^2(Δ df)
1. Konfiguralna	0.898	N/A	0.082	0.050	801.039 (151)	N/A
2. Metrijska	0.894	0.004	0.083	0.060	1016.468 (319)	215.429(168)***
3. Skalarna	0.889	0.005	0.083	0.062	1071.783 (336)	55.315 (17)*
4. Stroga	0.885	0.004	0.080	0.062	1077.218 (355)	5.435 (19)
5. Srednje vrijednosti faktora	0.884	0.001	0.080	0.063	1085.517 (357)	8.299 (2)

***p<.001; *p<.05

Tablica 16. Nestandardizirani koeficijenti zasićenja za pojedine čestice na faktoru ***Načini ponašanja*** na *Skali opaženog roditeljskog rješavanja sukoba* i njihovi intervali pouzdanosti

Čestica	b	SE	Donja granica int.pouzd.	Gornja granica int.pouzd.
2. Kad su se moji roditelji posvađali, uglavnom su izgladili svoje nesporazume. (r)	1	0	1	1
4. Možda su mislili da ja to ne znam, ali moji su se roditelji mnogo svađali.	1.076***	0.072	0.934	1.218
5. Nakon svađe, moji bi roditelji i dalje bili ljutiti jedno na drugo.	1.071***	0.055	0.963	1.179
7. Moji roditelji su često bili zlobni jedno prema drugome, čak i u mojoj prisutnosti.	1.087***	0.057	0.975	1.199
9. Kada se moji roditelji oko nečega nisu slagali, uglavnom su nalazili kompromise. (r)	0.969***	0.050	0.871	1.066
10. Za vrijeme svojih svađa, moji roditelji su govorili zlobne stvari jedno drugome.	1.243***	0.062	1.121	1.364
12. Moji su roditelji svoje nesporazume i svađe uglavnom odmah rješavali. (r)	0.949***	0.055	0.842	1.056
14. Moji roditelji su se često žalili jedno na drugo pred ostalim članovima obitelji.	1.006***	0.058	0.892	1.120
16. Moji roditelji su znali bacati ili slomiti neke stvari tijekom svojih svađa.	0.882***	0.066	0.753	1.010
17. Nakon svađe, moji roditelji su se prijateljski ponašali jedno prema drugome. (r)	0.876***	0.047	0.783	0.969
18. Tijekom svađa mojih roditelja, znalo je doći do fizičkog obračuna (npr. guranja ili šamaranja).	0.781***	0.066	0.653	0.910
19. Moji roditelji su se nakon svađe i dalje zlobno ponašali jedno prema drugome.	1.039***	0.052	0.937	1.140

r – rekodirana čestica; ***p<.001

Tablica 17. Nestandardizirani koeficijenti zasićenja za pojedine čestice na faktoru ***Uočljivost sukoba*** na *Skali opaženog roditeljskog rješavanja sukoba* i njihovi intervali pouzdanosti

Čestica	b	SE	Donja granica int.pouzd.	Gornja granica int.pouzd.
1. Nisam nikada vidio svađu svojih roditelja. (r)	1	0	1	1
3. Moji roditelji su se tijekom svojih svađa znali prilično razljutiti.	1.271***	0.084	1.106	1.435
6. Kada se moji roditelji oko nečega nisu slagali, to su tiho i smireno raspravili. (r)	1.408***	0.090	1.233	1.583
8. Često sam vidio ili čuo svađu svojih roditelja.	1.713***	0.123	1.473	1.954
11. Moji roditelji se gotovo nikada nisu svađali. (r)	1.309***	0.079	1.154	1.464
13. Za vrijeme svojih svađa, moji roditelji su uglavnom vikali jedno na drugo.	1.475***	0.102	1.274	1.675
15. Moji roditelji uglavnom nisu vikali za vrijeme svojih svađa. (r)	1.383***	0.103	1.181	1.585

r – rekodirana čestica; ***p<.001

3.3.4.2. Indeks bračne kvalitete

Konfirmatorna faktorska analiza potvrdila je jasnu jednofaktorsku strukturu (χ^2 = 36.17; *df* = 9; *p*<.001; RMSEA = 0.07; SRMR = 0.02; CFI = 0.98) Nortonovog (1983) *Indeksa bračne kvalitete* te je takav model prema svim pokazateljima (osim vrijednosti hi-kvadrata čije smo nedostatke već naveli) vrlo dobro pristajao podacima. Iako smo ekstremne rezultate izbacili, zbog prirode mjerenog konstrukta, raspodjela je i dalje odstupala od normalne, zbog čega smo koristili MLR metodu procjene te su u tablicama 18 i 19 (u nastavku) navedeni i uspoređivani takvi robusni rezultati.

Prije dijadnog strukturiranja podataka za daljnje analize, morali smo utvrditi postoji li ne-nezavisnost podataka koja se mora uzeti u obzir. Povezanost ukupnog rezultata žena i muškaraca na *Indeksu bračne kvalitete* iznosi .49 (p < .01), a i sve paralelne čestice upitnika su u pozitivnoj umjerenoj i značajnoj korelaciji, a Wilksov lambda upućuje da postoji i multivarijatna razlika između muškaraca i žena (Prilog 3). Stoga možemo zaključiti da rezultati zaista jesu ne-nezavisni te se ta činjenica mora uzeti u obzir prilikom utvrđivanja metrijske invarijatnosti, što smo i učinili slijedeći ranije opisani postupak (Tablica 18). Prilikom testiranja konfiguralne invarijatnosti (model 1a) nismo postavili nikakva ograničenja, osim što smo zatražili procjenu kovarijance između latentnog faktora kvalitete kod žena i muškaraca. U

modelu 1b uveli smo i povezanost pogrešaka mjerenja između paralelnih manifestnih čestica kod žena i muškaraca te je takav konfiguralni model pristajao podacima još i bolje od prethodnoga. To upućuje na zaključak da postoji potreba za kontrolom ne-nezavisnosti rezultata na razini manifestnih varijabli i na razini faktora (Claxton, DeLuca i van Dulmen, 2015). Pokazalo se da *Indeks bračne kvalitete* u potpunosti posjeduje metrijsku invarijatnost, budući da uvođenje novih ograničenja u model, nije dovelo do značajnog pogoršanja pristajanja modela, što je vidljivo u razlici CFI indeksa koja niti u jednom koraku nije veća od 0.01, kao i u razlici hi-kvadrata, koja se nije pokazala značajnom niti u jednom koraku (Tablica 18). Stoga možemo zaključiti da se rezultati žena i muškaraca ne razlikuju na latentnom faktoru, odnosno podjednako dobrom procjenjuju kvalitetu svoje veze. Prikaz dobivenih nestandardiziranih faktorskih zasićenja na jednom faktoru (kvaliteti veze) nalazi se u Tablici 19.

Tablica 18. Provjera metrijske invarijatnosti *Indeksa bračne kvalitete*

Invarijatnost (model)	**CFI**	**Δ CFI**	**RMSEA**	**SRMR**	**χ^2(df)**	**Δ χ^2(Δ df)**
1a. Konfiguralna	0.977	N/A	0.070	0.025	102.136 (53)	N/A
1b. Konfig. – varijance pogreške	0.979	0.002	0.071	0.022	92.620 (47)	9.516 (6)
2. Metrijska	0.980	0.001	0.067	0.029	95.086 (52)	2.466 (5)
3. Skalarna	0.979	0.001	0.064	0.030	101.395 (57)	6.309 (5)
4. Stroga	0.978	0.001	0.062	0.032	104.082 (63)	2.687 (6)
5. Srednje vrijednosti faktora	0.978	0	0.061	0.032	104.830 (64)	0.748 (1)

***p<.001

Tablica 19. Nestandardizirani koeficijenti zasićenja za pojedine čestice na faktoru kvalitete veze i njihovi intervali pouzdanosti

Čestica	**b**	**SE**	**Donja granica int.pouzd.**	**Gornja granica int.pouzd.**
1. Imamo dobru vezu.	1	0	1	1
2. Moj odnos s partnericom je vrlo stabilan.	1.092***	0.042	1.010	1.174
3. Naša veza je čvrsta.	0.965***	0.046	0.875	1.055
4. Moj odnos s partnericom me čini sretnim.	0.960***	0.048	0.867	1.053
5. Zaista osjećam da smo moja partnerica i ja tim.	1.049***	0.049	0.952	1.146
6.Uzevši sve u obzir, koliko ste sretni u svojoj vezi/braku?	1.447***	0.068	1.314	1.580

***p<.001

3.3.4.3.Upitnik bračne komunikacije

Povezanost ukupnih rezultata žena i muškaraca na ovom upitniku iznosi .36 ($p < .01$) te iako nisu sve paralelne čestice međusobno značajno povezane (Prilog 4), Wilksov lambda (.77; $p < .01$) ukazuje da se rezultati žena i muškaraca na multivarijatnoj razini značajno razlikuju. Stoga smo ne-nezavisnost rezultata uzeli u obzir prilikom provjere mjerne invarijatnosti ovoga instrumenta.

Tablica 20. Provjera metrijske invarijatnosti *Upitnika bračne komunikacije*

Invarijatnost (model)	**CFI**	**Δ CFI**	**RMSEA**	**SRMR**	**χ^2(df)**	**Δ χ^2(Δ df)**
1a. Konfiguralna	0.784	N/A	0.062	0.069	1215.623 (588)	N/A
1b. Konfig. – varijance pogreške	0.794	0.01	0.061	0.068	1171.481 (570)	44.142 (18)***
2a. Metrijska	0.778	0.016	0.063	0.078	1228.111 (586)	56.630 (16)***
2b. Parcijalna metrijska	0.789	0.005	0.061	0.073	1193.822 (585)	22.341 (15)
3a. Skalarna	0.697	0.092	0.073	0.102	1478.609 (601)	284.787 (16)***
3b. Parcijalna skalarna	0.781	0.008	0.062	0.074	1231.416 (597)	40.594 (12)***
4a. Stroga	0.749	0.032	0.065	0.087	1294.080 (615)	62.664 (18)***
4b. Parcijalna stroga	0.781	0	0.061	0.077	1211.555 (614)	19.861 (17)
5. Srednje vrijednosti faktora	0.773	0.008	0.062	0.079	1236.464 (616)	24.909 (2)***

*** p<.001

U prvom koraku pri utvrđivanju konfiguralne invarijatnosti (Tablica 20) u model 1a nismo uključili nikakva ograničenja, već smo samo zatražili procjenu kovarijance između zajedničkih faktora kod žena i muškaraca. Osim vrijednosti indeksa CFI koji je niži od idealnoga, ostali indeksi pristajanja ukazuju na dobro pristajanje modela podacima. U konfiguralni model 1b uključili smo korelacije varijanci pogrešaka između paralelnih manifestnih čestica kod žena i muškaraca i takav model je pokazao nešto bolje pristajanje podacima, što govori u prilog potrebi za kontrolom ne-nezavisnosti podataka pa je to ograničenje uključeno i u sve naredne modele. Razlika između tog modela i metrijskog modela u kojem smo izjednačili zasićenja paralelnih čestica muškaraca i žena na latentnim faktorima granična je, odnosno razlika u CFI iznosi 0.016 (″dozvoljeno″ je 0.01), dok hi-kvadrat upućuje na značajno odstupanje modela ($\Delta \chi^2 = 56.63$; Δdf=16). Stoga smo odlučili otpustiti zasićenje na čestici 12 (*Plačem i negodujem tijekom svađe.*) za koju se pokazalo da ima značajno veće zasićenje kod žena te se takav model koji ukazuje na parcijalnu metrijsku invarijatnost nije pokazao statistički značajno različitim od Modela 1b. Zasićenje na čestici 12 otpušteno je i pri provjeri skalarne invarijatnosti pri čemu smo u modelu izjednačili intercepte paralelnih manifestnih varijabli kod žena i muškaraca. Međutim, pokazalo se da takav model (Model 3a) ne pristaje dobro podacima te je bilo potrebno otpustiti intercepte na čestici 12 (*Plačem i*

negodujem tijekom svađe.) i 9 *(Ratoboran sam prema svojoj partnerici.)* jer je intercept kod muškaraca tu bio veći, za razliku od čestica 6 (*Izražavam svoje osjećaje, potrebe i želje*.) i 14 (*Tražim konstruktivna rješenja i trudim se riješiti našu svađu u pozitivnom tonu*.) gdje su žene imale veći intercept. Nakon otpuštanja intercepata na te 4 čestice, model 3b (parcijalna skalarna invarijatnost) prema razlici u CFI, koja je manja od 0.01, nije se statistički razlikovao u pristajanju podacima od modela 2b (parcijalna metrijska invarijatnost). Ipak, razlika u hi-kvadratu i dalje se pokazala značajnom ($\Delta\chi^2$ = 40.59; Δdf = 12), no zbog već pojašnjenih nedostataka, smatrali smo ΔCFI vjerodostojnijim pokazateljem te smo nastavili s procjenom stroge invarijatnosti izjednačivši i varijance paralelnih manifestnih varijabli (Model 4a). No, takav model značajno je odstupao od prethodnoga što je potvrdila i značajna razlika u hi-kvadratu ($\Delta\chi^2$ = 62.66; Δdf = 18) i razlika u CFI koja je iznosila 0.032. Stoga smo otpustili varijancu na čestici 12 koja je očito problematična, odnosno svi indikatori su kod žena značajno veći nego kod muškaraca, pa tako i varijanca. Pristajanje modela se značajno popravilo te više nije postajala statistički značajna razlika između parcijalne stroge invarijatnosti (Model 4b) i parcijalne skalarne invarijatnosti instrumenta (Model 3b). Posljednji model (5) u kojem smo izjednačili srednje vrijednosti faktora, pokazuje odstupanje od modela 4b u kojem smo testirali parcijalnu strogu invarijatnost na temelju usporedbe hi-kvadrata ($\Delta\chi^2$ = 24.91; Δdf = 2), no razlika u CFI iznosi 0.008 (odnosno, manja je od dozvoljenih 0.01) te stoga zaključujemo da ne postoji razlika u srednjim vrijednostima latentnih faktora kod žena i muškaraca. Iako se *Upitnik bračne komunikacije* pokazao parcijalno, a ne potpuno, invarijatnim, budući da je na samo 4 čestice od ukupno 18 u upitniku nađeno značajno odstupanje u rezultatima žena i muškaraca, smatramo da ovaj instrument ipak posjeduje zadovoljavajući stupanj invarijatnosti za planirane dijadne analize.

Konfirmatornom faktorskom analizom potvrdili smo postojanje 2 faktora (pozitivna i negativna komunikacija). Iako robusni indikatori pristajanja modela, dobiveni pomoću MLR metode, nisu idealni, ovaj dvofaktorski model pokazao je najbolje pristajanje podacima (χ^2 = 591.11; df = 134; p < .001; RMSEA = 0.07; SRMR = 0.08; CFI = 0.81). Nestandardizirana robusna faktorska zasićenja na faktoru negativne i faktoru pozitivne komunikacije prikazana su u tablicama 21 i 22, a povezanost između dobivenih faktora iznosi .41 (p <. 001), pri čemu su negativne tvrdnje rekodirane.

Tablica 21. Nestandardizirani koeficijenti zasićenja za pojedine čestice na faktoru ***Negativna komunikacija*** na *Skali bračne komunikacije* i njihovi intervali pouzdanosti

Čestica	b	SE	Donja granica int.pouzd.	Gornja granica int.pouzd.
1. Vrijeđam partnericu i nazivam ju pogrdnim imenima. (r)	1	0	1	1
5. Kritiziram partnericu, često generalizirajući ono što joj u tom trenutku zamjeram.(r)	1.193***	0.114	0.969	1.417
7. Omalovažavam svoju partnericu, nanosim joj bol te se često ponašam na preziran način prema njoj. (r)	0.840***	0.065	0.712	0.968
8. Dominiram u komunikaciji, prekidam svoju partnericu dok govori i pokušavam joj objasniti svoje mišljenje,	1.222***	0.124	0.979	1.465
9. Ratoboran sam prema svojoj partnerici. (r)	1.158***	0.104	0.954	1.362
10. Ignoriram svoju partnericu i povlačim se. (r)	0.861***	0.115	0.636	1.087
11. Fizički prijetim svojoj partnerici. (r)	0.296***	0.056	0.187	0.405
12. Plačem i negodujem tijekom svađe. (r)	0.866***	0.117	0.636	1.096
13. Iskorištavam slabosti svoje partnerice protiv nje. (r)	1.004***	0.092	0.824	1.184
15. Branim sebe tako da napadam svoju partnericu. (r)	1.260***	0.121	1.023	1.497
16. Prekidam svoju partnericu dok govori. (r)	1.078***	0.124	0.834	1.322
18. Postajem fizički nasilan. (r)	0.382***	0.058	0.267	0.496

(r) – rekodirana čestica
***p<.001

Tablica 22. Nestandardizirani koeficijenti zasićenja za pojedine čestice na faktoru ***Pozitivna komunikacija*** na *Skali bračne komunikacije* i njihovi intervali pouzdanosti

Čestica	b	SE	Donja granica int.pouzd.	Gornja granica int.pouzd.
3. Dajem do znanja partnerici što sam razumio od onoga što je rekla tijekom svađe.	1	0	1	1
4. Trudim se objasniti partnerici svoje stajalište.	0.736***	0.064	0.611	0.862
6. Izražavam svoje osjećaje, potrebe i želje.	0.770***	0.078	0.618	0.922
14. Tražim konstruktivna rješenja i trudim se riješiti našu svađu u pozitivnom tonu.	1.045***	0.103	0.842	1.247
17. Trudim se bolje razumjeti svoju partnericu te joj	1.124***	0.089	0.949	1.300
19. Pažljivo slušam svoju partnericu i trudim se razumjeti .	0.952***	0.109	0.738	1.166

***p<.001

3.3.4.4. Skala samoefikasnosti u vezi

Pri provedbi konfirmatorne faktorske analize, uz MLR metodu procjene parametara, originalna trofaktorska struktura pokazala je najbolje (iako ne idealno) pristajanje podacima (χ^2 = 910.85; *df* = 272; $p < .001$; RMSEA = 0.06; SRMR = 0.06; CFI = 0.84). Nestandardizirana robusna faktorska zasićenja na pojedinim latentnim faktorima ove skale prikazana su u tablicama 24, 25 i 26. Latentni faktor *uzajamnost* i faktor *emocionalna kontrola* imaju korelaciju od .72, dok *uzajamnost* s *diferencijacijom* ima povezanost od .86, što je nešto više od granice koju preporučuju Kenny i suradnici (2006), a koja iznosi .85, no s obzirom da takav model najbolje pristaje podacima i da je u skladu s originalnom strukturom instrumenta te da su saturacije gotovo svih čestica na pojedinim faktorima potpuno zadovoljavajuće (izuzetak je jedino čestica 4 – *Dopustiti partnerici da brine o Vama kada ste bolesni?* – koja na faktoru *uzajamnosti* ima saturaciju od .29, no zadovoljavajuće je povezana s ukupnim rezultatom (r = .42) te se njenim izbacivanjem ništa značajno ne mijenja), odlučili smo ostati pri ovome modelu. Korelacija između *emocionalne kontrole* i *diferencijacije* iznosi .74 te je očekivana i prihvatljiva.

Značajna povezanost između paralelnih čestica nije nađena kod njih 6 (Prilog 5), dok je korelacija ukupnog rezultata žena i muškaraca na ovoj skali značajna i pozitivna te iznosi .36 ($p < .01$), a vrijednost kanoničke korelacije (.60; $p < .01$) i značajnog Wilksovog lambde (.64; $p < .01$) ukazuju na ne-nezavisnost rezultata koju smo onda uključili u modele pri testiranju mjerne invarijatnosti.

Kao što se može vidjeti iz tablice 23, konfiguralni model 1b u koji je uključena povezanost između varijanci pogrešaka i latentnih faktora pokazala je bolje pristajanje podacima od modela 1a, što potvrđuje postojanje ne-nezavisnosti u rezultatima partnera te je model s tim ograničenjima provjeravan dalje. Do ″pucanja″ modela došlo je kod ograničavanja intercepata, odnosno kod provjere skalarne invarijatnosti (model 3a) gdje je i razlika u indeksu CFI koja je bila značajno veća od .01 (iznosila je .028), kao i usporedba hi-kvadrata pokazala da je određene intercepte potrebno otpustiti. To smo učinili redom na česticama 17 (*Moći se kontrolirati kada ste jako ljuti na svoju partnericu ili frustrirani njome?*), 5 (*Znati se nositi sa svojom partnericom kada je ljuta na Vas ili uzrujana zbog nečega što ste učinili?*), 22 (*Reći svojoj partnerici kada se osjećate nemoćno riješiti neki osobni problem?*), 2 (*Jednako kao i patnerica sudjelovati u planiranju zajedničkih aktivnosti?*), 8 (*Otvoreno izraziti osjećaje svojoj partnerici i pritom se osjećati ugodno?*) i 18 (*Naći načina da rješavate svakodnevne probleme s partnericom?*). Jedino je na čestici 17 intercept muškaraca veći nego kod žena, dok je na svim

ostalim česticama čije smo intercepte otpustili situacija obrnuta. Takav parcijalni skalarni model (3b) pokazao se prihvatljivim u usporedbi s metrijski invarijatnim modelom kada se promatra razlika u indeksu CFI, no kod provjere stroge invarijatnosti ponovno smo morali otpuštati parametre. Tako je kod parcijalnog strogog modela (4b) otpuštena varijanca na česticama 16 (*Biti dostupan partnerici kada Vas treba?*), 13 (*Moći reći partnerici kada Vam odgovara da vrijeme provedete s prijateljima?*), 7 (*Moći reći partnerici kada želite biti malo sami i kada Vam samoća odgovara?*) te već opisanoj čestici 22. Na svim tim česticama postoji veće raspršenje rezultata kod muškaraca u usporedbi sa ženama te je model s tim otpuštenim varijancama pokazao da se ne razlikuje bitno od parcijalnog skalarnog modela. Na kraju, kada smo izjednačili i srednje vrijednosti faktora (Model 5), takav model se nije značajno razlikovao od prethodnog (4b) pa stoga možemo zaključiti da neke razlike u parametrima kod žena i muškaraca ipak postoje te je stoga ovaj instrument postigao parcijalnu invarijatnost. U daljnjim korištenjima ovoga instrumenta bilo bi poželjno ponovno provjeriti njegovu invarijatnost te detaljnije razmotriti čestice na kojima se rezultati partnera razlikuju, no budući da će u naše planirane dijadne analize biti uključen samo ukupan rezultat na *Skali samoefikasnosti u vezi*, smatramo ga opravdanim koristiti usprkos nađenim odstupanjima.

Tablica 23. Provjera metrijske invarijatnosti *Skale samoefikasnosti u vezi*

Invarijatnost (model)	**CFI**	**Δ CFI**	**RMSEA**	**SRMR**	**χ^2(df)**	**Δ χ^2(Δ df)**
1a. Konfiguralna	0.799	N/A	0.061	0.069	2172.466 (1160)	N/A
1b. Konfig. – varijance pogreške	0.802	0.003	0.061	0.065	2131.144 (1135)	41.322 (25)*
2. Metrijska	0.793	0.009	0.062	0.074	2192.367 (1157)	61.223 (22)***
3a. Skalarna	0.764	0.029	0.065	0.085	2365.518 (1178)	173.151 (21)***
3b. Parcijalna skalarna	0.779	0.014	0.063	0.083	2281.608 (1172)	89.241 (15)***
4a. Stroga	0.741	0.038	0.068	0.095	2455.640 (1197)	174.032 (25)***
4b. Parcijalna stroga	0.767	0.012	0.064	0.087	2334.868 (1193)	53.260 (21)*
5. Srednje vrijednosti faktora	0.760	0.007	0.065	0.092	2376.107 (1197)	41.239 (4)*

***p<.001; **p<.01; *p<.05

Tablica 24. Nestandardizirani koeficijenti zasićenja za pojedine čestice na faktoru ***Uzajamnost*** na *Skali samoefikasnosti u vezi* i njihovi intervali pouzdanosti

Čestica *(Koliko ste sigurni da možete...?)*	**b**	**SE**	**Donja granica int.pouzd.**	**Gornja granica int.pouzd.**
2. Jednako kao i partnerica sudjelovati u planiranju zajedničkih aktivnosti?	1	0	1	1
3. Otvoreno izraziti partnerici svoje želje za zajedničku budućnost?	0.744***	0.082	0.583	0.904
4. Dopustiti partnerici da brine o Vama kada ste bolesni?	0.293***	0.061	0.173	0.414
6. Utješiti partnericu kada je ljuta ili uzrujana zbog situacije s nekom trećom osobom?	1.046***	0.116	0.819	1.273
8. Otvoreno izraziti osjećaje svojoj partnerici i pritom se osjećati ugodno?	1.239***	0.135	0.975	1.504
9. Prihvaćati partneričino iskazivanje osjećaja Vama otvoreno i pritom se osjećati ugodno?	0.956***	0.106	0.748	1.164
10. Izraziti partnerici svoje želje i potrebe vezane uz seksualne aktivnosti?	0.815***	0.121	0.577	1.052
14. Utješiti partnericu kada je tužna ili depresivna?	1.070***	0.111	0.853	1.287
15. Uložiti vrijeme u stvaranje zajedničkih interesa i aktivnosti s partnericom?	1.124***	0.095	0.937	1.311
16. Biti dostupan partnerici kada Vas treba?	0.694***	0.071	0.556	0.832
18. Naći načina da rješavate svakodnevne probleme s partnericom?	1.398***	0.120	1.162	1.634
19. Znati predvidjeti kada bi partnerica mogla trebati Vašu podršku?	1.189***	0.111	0.972	1.406
20. Prihvatiti partneričinu podršku kada ste tužni ili depresivni?	1.054***	0.107	0.844	1.264
21. Dopustiti partnerici da preuzme kontrolu kada se Vi osjećate previše uzrujano ili zbunjeno?	1.265***	0.139	0.993	1.538
22. Reći svojoj partnerici kada se osjećate nemoćno riješiti neki osobni problem?	1.369***	0.139	1.097	1.641
25. Dopustiti partnerici da Vas smiri kada ste uzrujani?	1.260***	0.144	0.978	1.542

***p<.001

Tablica 25. Nestandardizirani koeficijenti zasićenja za pojedine čestice na faktoru ***Diferencijacija*** na *Skali samoefikasnosti u vezi* i njihovi intervali pouzdanosti

Čestica *(Koliko ste sigurni da možete...?)*	**b**	**SE**	**Donja granica int.pouzd.**	**Gornja granica int.pouzd.**
1. Suočiti se s neslaganjem s partnericom otvoreno i direktno?	1	0	1	1
5. Znati se nositi sa svojom partnericom kada je ljuta na Vas ili uzrujana zbog nečega što ste učinili?	1.596***	0.207	1.190	2.003
7. Moći reći partnerici kada želite biti malo sami i kada Vam samoća odgovara?	1.752***	0.220	1.322	2.183
11. Moći dati kritiku partnerici bez da se ona osjeti povrijeđeno?	2.132***	0.234	1.673	2.592
13. Moći reći partnerici kada Vam odgovara da vrijeme provedete s prijateljima?	1.487***	0.185	1.125	1.849

***p<.001

Tablica 26. Nestandardizirani koeficijenti zasićenja za pojedine čestice na faktoru ***Emocionalna kontrola*** na *Skali samoefikasnosti u vezi* i njihovi intervali pouzdanosti

Čestica *(Koliko ste sigurni da možete...?)*	**b**	**SE**	**Donja granica int.pouzd.**	**Gornja granica int.pouzd.**
12. Prihvaćati kritike od strane partnerice bez da odgovorite ¨protunapadom¨ na nju i uzvratite kritikom?	1	0	1	1
17. Moći se kontrolirati kada ste jako ljuti na svoju partnericu ili frustrirani njome?	0.972***	0.062	0.851	1.093
23. Ostati smiren kada Vi i partnerica raspravljate o vrlo važnim i ozbiljnim problemima u svom odnosu?	0.906***	0.057	0.794	1.018
24. Pokazivati poštovanje prema partnerici, čak i kada se uopće ne slažete s njezinim mišljenjem ili stavom?	0.707***	0.062	0.585	0.829

***p<.001

4. REZULTATI

Kako bismo odgovorili na postavljene istraživačke probleme, izračunat je ukupni rezultat na svim korištenim instrumentima nakon što su isključeni *outlieri*, odnosno u dijadne analize uključene su samo manifestne varijable (Tablica 27) te je provedena analiza traga na uzorku od 309 parova. Korelacija između svih varijabli uključenih u analizu u kojoj je samoefikasnost medijator nalazi se u prilogu 6, dok su korelacije u modelu kojem je komunikacija u vezi medijator u prilogu 8.

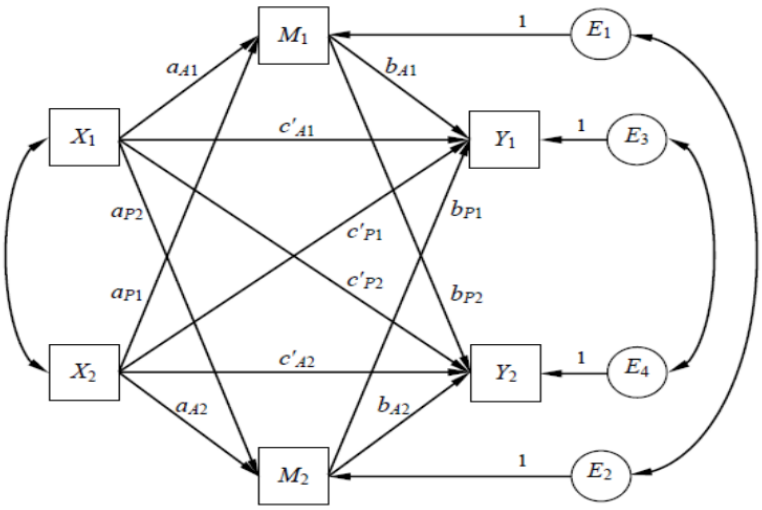
Tablica 27. Deskriptivna statistika prosječnih rezultata na manifestnim varijablama koje će biti uključene u analizu traga i korelacije između članova para (N=309 parova)

Varijabla	Spol	M	SD	min	max	r
Disfunkcionalnost primarne obitelji	M	2.56	0.83	1.00	5.00	.003
	Ž	2.62	0.92	1.05	4.95	
Kvaliteta veze	M	6.96	0.77	4.17	7.50	.474**
	Ž	6.95	0.76	3.67	7.50	
Komunikacija u vezi	M	4.24	0.38	3.00	5.00	.373**
	Ž	4.16	0.40	2.94	5.00	
Samoefikasnost u vezi	M	7.78	0.93	4.28	9.00	.367**
	Ž	8.06	0.67	5.48	9.00	

**p<.01

Proveli smo dvije odvojene analize traga koristeći APIMeM model (proširenu verziju modela međuzavisnosti aktera i partnera) gdje se efekti aktera tipično označavaju slovom *A* (horizontalne linije), a efekti partnera slovom *P* (dijagnonalne linije) (Slika 2). X_1 i X_2 predstavljaju nezavisne varijable/prediktore (u našem slučaju, procjenu disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa u primarnoj obitelji), a zakrivljena strelica između rezultata partnera na X varijabli dopušta da njihovi rezultati budu korelirani; M_1 i M_2 su medijatori (u jednoj analizi to je bila samoefikasnost u vezi, a u drugoj analizi medijator je bila komunikacija u vezi), a Y_1 i Y_2 su zavisne varijable/kriteriji (kvaliteta veze). Krugovi označeni s E predstavljaju parove pogreški mjerenja, dok strelice s dva usmjerena vrha prikazuju kovarijancu. Kovarijance između pogrešaka mjerenja medijatorskih i kriterijskih varijabli upućuju da rezidualni rezultati kovariraju između članova dijade zbog uzroka koji nije izmjeren provedenim istraživanjem te upućuju na međuzavisnost članova dijade.

Put *a* označava odnos između prediktora i medijatora, put *b* predstavlja odnos između medijatora i kriterija, dok put *c'* predstavlja direktan odnos između prediktora i kriterija. Pritom oznaka 1 predstavlja muškog člana dijade, a oznaka 2 ženskog te smo prvo promatrali moguće odnose među varijablama koje su imale učinak na konačni ishod kod muškaraca, odnosno njihov doživljaj kvalitete veze, a zatim smo to isto učinili i za žene. Na temelju puteva prikazanih na slici 2, matematički je moguće izračunati učinke koji su prikazani u tablicama 28 i 30. U oba modela koja smo provjeravali, ukupno trajanje intimne veze s trenutnim partnerom (u godinama) i postojanje djece uzeli smo u obzir kao kontrolne varijable budući da ih brojna ranija istraživanja sustavno potvrđuju kao faktore koji su povezani s kvalitetom veze. Tako longitudinalna istraživanja pokazaju stalan pad kvalitete braka koji započinje već nakon nekoliko godina braka, osobito niska kvaliteta javlja se nakon 10 godina, a iako je kasniji pad kvalitete polaganiji, nikad ponovno ne dosegne početnu visinu (Glenn, 1998). Shapiro, Gottman i Carrère (2000) u svom su longitudinalnom istraživanju bračnih parova tijekom 6 godina utvrdili da se nakon rođenja djeteta smanjuje doživljaj bračne kvalitete prvo kod žena, a zatim i kod muževa koji se osjećaju zapostavljeno zbog dolaska novoga člana obitelji. Slične rezultate dobili su i Obradović i Čudina-Obradović (2001) na uzorku parova s područja Zagreba i Zagrebačke županije. Jelić, Kamenov i Huić (2014) također su našle da roditeljstvo ima negativan učinak na emocionalnu klimu u braku jer smanjuje iskazivanje topline, a povećava antagonističko ponašanje prema partneru.

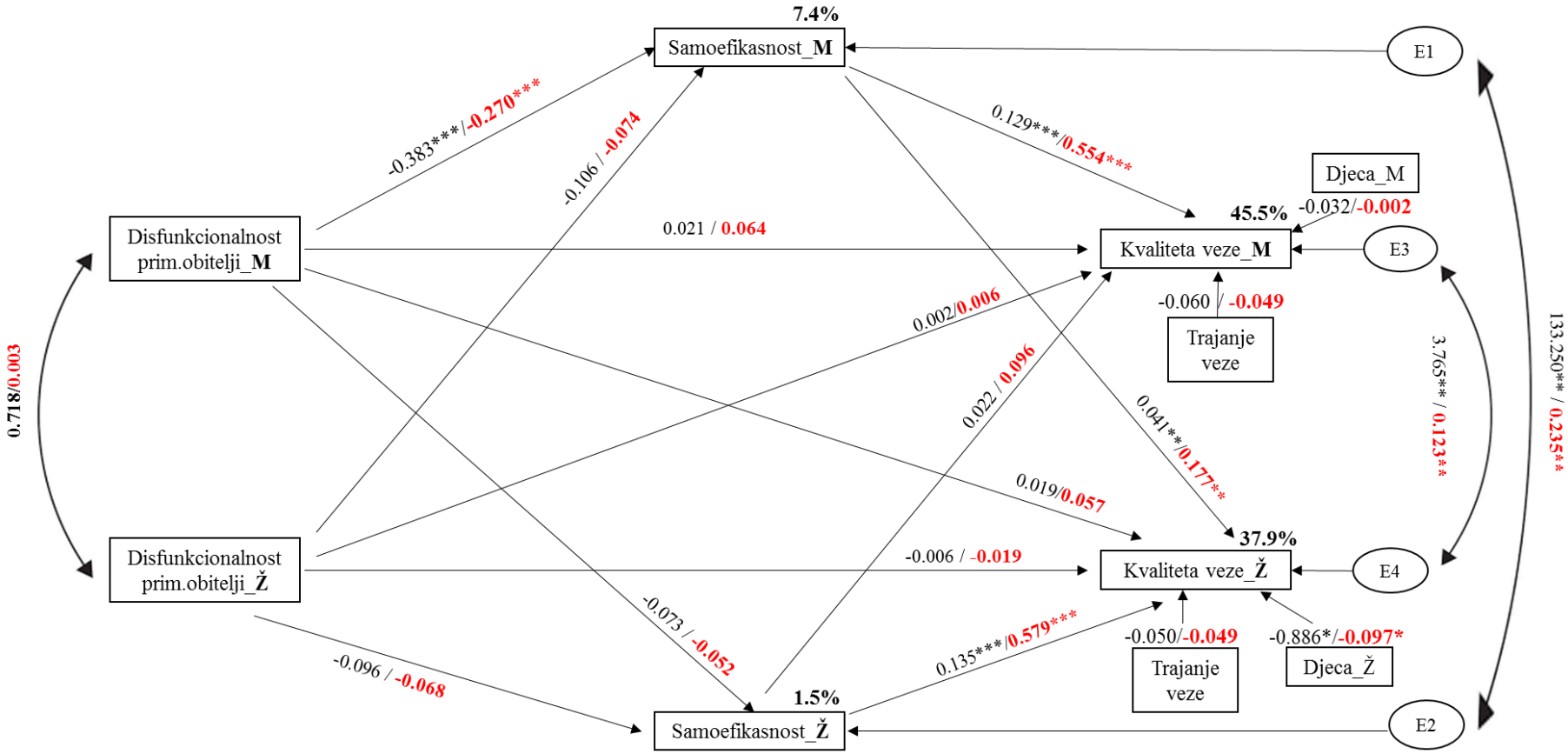
Slika 2. Medijacijski model međuzavisnosti aktera i partnera (Ledermann, Macho i Kenny, 2011)

4.1. APIMeM: samoefikasnost u vezi kao medijator

Tablica 28. Prikaz neizravnih i izravnih učinaka u APIMeM modelu u kojem je *samoefikasnost u vezi* medijator

Učinak	Način izračuna učinka	Procjena učinka	SE	Donja granica intervala pouzd.	Gornja granica intervala pouzd.	Standardizirana procjena učinka	SE
Učinak muškarca aktera							
Akter-Akter NU	*aA1bA1*	-0.049***	0.011	-0.072	-0.029	-0.170***	0.038
Partner-Partner NU	*aP2bP1*	-0.002	0.002	-0.006	0.001	-0.006	0.006
Ukupni NU	*aA1bA1 + aP2bP1*	-0.051***	0.012	-0.075	-0.030	-0.176***	0.040
Izravni učinak c′	*c'A1*	0.021	0.011	-0.001	0.042	0.073	0.038
Ukupni učinak	*aA1bA1 + aP2bP1 + c'A1*	-0.030*	0.014	-0.059	-0.003	-0.103*	0.047
Učinak žene aktera							
Akter-Akter NU	*aA2bA2*	-0.013	0.008	-0.030	0.001	-0.049	0.030
Partner-Partner NU	*aP1bP2*	-0.004	0.004	-0.013	0.002	-0.017	0.014
Ukupni NU	*aA2bA2 + aP1bP2*	-0.017	0.010	-0.038	0.000	-0.066	0.037
Izravni učinak c′	*c'A2*	-0.006	0.011	-0.029	0.016	-0.024	0.043
Ukupni učinak	*aA2bA2 + aP1bP2 + c'A2*	-0.023	0.016	-0.056	0.007	-0.090	0.060
Učinak partnerice na muškarca							
Akter-Partner NU	*aA2bP1*	-0.002	0.002	-0.007	0.001	-0.008	0.007
Partner-Akter NU	*aP1bA1*	-0.014	0.010	-0.034	0.005	-0.052	0.037
Ukupni NU	*aA2bP1 + aP1bA1*	-0.016	0.010	-0.037	0.004	-0.060	0.040
Izravni učinak c′	*c'P1*	0.002	0.011	-0.019	0.024	0.008	0.042
Ukupni učinak	*aA2bP1 + aP1bA1 + c'P1*	-0.014	0.015	-0.044	0.016	-0.051	0.057
Učinak partnera na ženu							
Akter-Partner NU	*aA1bP2*	-0.016*	0.006	-0.030	-0.005	-0.055*	0.022
Partner-Akter NU	*aP2bA2*	-0.010	0.008	-0.025	0.006	-0.034	0.027
Ukupni NU	*aA1bP2 + aP2bA2*	-0.026*	0.011	-0.047	-0.005	-0.089*	0.037
Izravni učinak c′	*c'P2*	0.019	0.012	-0.005	0.043	0.065	0.041
Ukupni učinak	*aA1bP2 + aP2bA2 + c'P2*	-0.007	0.013	-0.034	0.019	-0.024	0.045

NU= nezavisni učinak
***p<.001; *p<.05

Slika 3. APIMeM model sa ***samoefikasnosti u vezi*** kao medijatorom (N=309)

Napomena: Nestandardizirani parametri prikazani su crnim slovima, dok su standardizirani označeni crveno i bold.
Postotci označavaju količinu objašnjene varijance.
***p<.001; **p<.01; *p<.05

Tablica 29. Utvrđivanje dijadnih obrazaca pomoću parametra *k* u modelu u kojem je ***samoefikasnost u vezi*** medijator

Parametar k	Iznos k	Način izračuna *k*	Donja granica intervala pouzdanosti (95%)	Gornja granica intervala pouzdanosti (95%)
kA1	0.275	aP1/aA1	-0.111	0.736
kB1	0.174	bP1/bA1	-0.047	0.416
kA2	0.763	aP2/aA2	-2.555	6.410
kB2	0.305	bP2/bA2	0.089	0.657

1 – muškarac; 2 – žena
a – akter; p - partner
put A: disfunkcionalnost primarne obitelji → samoefikasnost u vezi
put B: samoefikasnost u vezi → kvaliteta veze

Na temelju slike 3 (tablični prikaz nalazi se u Prilogu 7) i tablice 28, pokušat ćemo ovdje dati odgovore na postavljene istraživačke probleme. Dobiveni rezultati upućuju na zaključak da percepcija disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa ne predviđa značajno kvalitetu trenutne intimne veze niti kod muškaraca niti kod žena. Drugim riječima, nije dobiven značajan izravan učinak disfunkcionalnosti primarne obitelji na kvalitetu intimne veze. Također nisu dobiveni niti značajni učinci partnera pa možemo zaključiti, kao što smo i očekivali, da percepcija disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa koju pojedinac ima nije izravna odrednica partnerove procjene kvalitete veze.

Kod muškaraca je moguće predvidjeti njihovu samoefikasnost u vezi na temelju njihove percepcije disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa ($aA1_{stand.}$=-.38; p < .001), odnosno što disfunkcionalnijim percipiraju odnos između svojih roditelja, to se manje samoučinkovitima osjećaju u svojoj vlastitoj intimnoj vezi, odnosno braku. Kod žena takva povezanost nije pronađena, kao što nije pronađen niti učinak partnerove percepcije disfunkcionalnosti njegove/njezine primarne obitelji na pojedinčevu samoefikasnost u vezi. No, s druge strane, samoefikasnost i muškaraca ($bA1_{stand.}$=.55; p <. 001) i žena ($bA2_{stand.}$ = .58; p < .001) ima značajan pozitivan učinak na njihovu vlastitu procjenu kvalitete veze – što se oni osjećaju samoefikasnijima, to kvalitetu svoje veze procjenjuju većom. Učinak partnera nađen je, međutim, samo kod žena ($bP2_{stand.}$ = .18; p < .01) te ukazuje da partnerova samoefikasnost ima značajan pozitivan učinak na ženinu procjenu kvalitete veze.

Kada je riječ o provjeri medijatorskoga odnosa koji je zapravo u središtu interesa ovoga rada, kod muškaraca je dobivena potpuna medijacija ($aA1bA1_{stand.}$ = -.17; p < .001), pri čemu njihova veća razina percepcije disfunkcionalnosti odnosa vlastitih roditelja smanjuje njihovu samoefikasnost u vezi, što ima učinak i na njihovu nižu procjenu kvalitete veze. No, također se značajnim pokazao i neizravni učinak muškarca na ženu ($aA1bP2_{stand.}$ = -.06; p < .05), na način da veća razina muškarčeve percepcije disfunkcionalnosti odnosa njegovih roditelja smanjuje njegovu samoefikasnost u trenutnoj vezi, što ima učinak i na ženinu (nižu) procjenu kvalitete njihove veze. Zanimljivo da kod žena nije

utvrđen neizravni, medijatorski učinak, odnosno ženina percepcija disfunkcionalnosti primarne obitelji nema učinak na njenu samoefikasnost u vezi. Također nije nađen niti neizravni učinak ženinog iskustva iz primarne obitelji na muškarčevu samoefikasnost i njegov doživljaj kvalitete veze.

S ciljem statističkoga utvrđivanja dijadnih obrazaca, Kenny i Ledermann (2010) predložili su računanje parametra *k* koji je zapravo omjer efekta partnera i efekta aktera, a nazvali su ga po Larryu Kurdeku – pioniru u dijadnim istraživanjima. Tako se o*brazac ″samo akter″* javlja kada postoji značajan učinak aktera, ali ne i partnera ($a \neq 0$, $p = 0$); *obrazac para* javlja se kada su akter i partner učinci jednaki ($a = p$); a *obrazac kontrasta* javlja se kada su akter i partner učinci jednaki po veličini, no suprotnoga predznaka ($a + p = 0$). U iznimno rijetkim situacijama zna se javiti *obrazac ″samo partner″* kada postoji samo značajan učinak partnera, no ne i aktera ($a = 0$, $p \neq 0$), pa se onda parametar k izračunava obrnuto, kao omjer učinka aktera i partnera te ga možemo shvatiti kao k^{-1} (u našim rezultatima to nije bio slučaj).

Parametar *k* se teoretski može kretati u intervalu od negativne do pozitivne beskonačnosti, no tri vrijednosti su istraživačima osobito zanimljive. Dakle, ako postoji obrazac para, onda će *k* iznositi 1; ukoliko je prisutan obrazac kontrasta, *k* je -1, a ako dominira obrazac aktera, onda je *k* 0 (Fitzpatrick, Gareau, Lafontaine i Gaudreau, 2016). U iznimno rijetkim situacijama kada se pojavljuje *obrazac ″samo partner″* parametar *k* izračunava se obrnuto, kao omjer učinka aktera i partnera te ga možemo shvatiti kao k^{-1}.

Kenny i Ledermann (2010) navode šest važnih prednosti koje procjena parametra *k* može imati te zbog čega je važno i taj podatak uključiti u dijadne analize. Kao prvo, *k* je zapravo kvantitativni indeks koji ukazuje na relativnu veličinu učinka partnera. Nadalje, pri njegovoj interpretaciji važan je interaval pouzdanosti koji nam daje informaciju u kojem rasponu se kreću moguće vrijednosti *k*. Osim toga, možemo statistički provjeriti hipotezu o konkretnoj vrijednosti *k* (npr. 1) te pristajanje modela podacima s tako postavljenim parametrom koji ukazuje na određeni dijadni obrazac (u ovom konkretnom slučaju, ako je *k* 1, onda želimo potvrditi obrazac para). Četvrto, kod dijada koje je moguće razlikovati, kao što su heteroseksualni parovi, možemo usporediti parametar *k* kod, primjerice, žena i muškaraca, te ustanoviti da se razlikuju. Peto, *k* može ukazati na postojanje zanimljivih obrazaca (npr. obrazac para ili pak kontrasta) koje je lako previdjeti promatrajući odvojeno samo značajne učinke aktera i partnera. Naposljetku, *k* je kao kvantitativni pokazatelj moguće usporediti u različitim istraživanjima.

Mi smo također odlučili izračunati parametar *k* polazeći od toga da Kenny i Ledermann (2010) kažu kako je prvi korak utvrđivanje značajnosti i veličine dobivenih učinaka jer bi trebalo odustati od izračuna ukoliko su standardizirani učinci aktera (pri čemu je standardizacija provedena prije same analize na zajedničkom uzorku članova dijade) manji od .10. Osim toga, druga važna informacija je

i veličina 95%-intervala pouzdanosti izračunatog pomoću metode *bootstrapping*, a ne veličina standardne pogreške budući da je parametar *k* omjer dviju vrijednosti te je stoga njegova distribucija zakrivljena i time se narušuje pretpostavka normalnosti zbog čega procjene standardnih pogrešaka mogu biti pogrešne. Pritom nas zanima uključuje li taj interval pouzdanosti vrijednost 1, 0 ili -1. Ako uključuje 0, a ne uključuje 1 i -1, opravdano je pretpostaviti postojanje obrasca ″samo akter″; ako uključuje 1, a ne uključuje 0 i -1, trebalo bi statistički provjeriti obrazac para, a ako pak uključuje -1, ali ne uključuje 0 i 1, treba provjeriti obrazac kontrasta (Fitzpatrick i sur., 2016).

Model u kojem je moguće procijeniti sve *k* parametre pokazao je izvrsno pristajanje podacima na temelju svih indeksa od interesa (χ^2 = 4.21; df = 14; p >.05; RMSEA = 0; SRMR = .03; CFI = 1). Dobiveni rezultati upućuju na zaključak da ne postoji značajan učinak aktera, kao ni partnera kod žena u odnosu između disfunkcionalnosti primarne obitelji i samoučinkovitosti te je standardizirani učinak aktera manji od .10 (Prilog 7). U prilog tome da taj parametar *kA2* nema smisla računati govori i velik interval pouzdanosti (Tablica 29) koji uključuje i -1 i 0 i 1. Stoga smo taj parametar izbacili iz daljnjih provjera modela. Intervali pouzdanosti parametara *kA1* i *kB1* uključuju 0 te iz toga možemo zaključiti da su ovdje prisutni obrasci aktera, no interval pouzdanosti za *kB2* ne uključuje ni 0 ni 1 (Tablica 29), iako bismo na temelju značajnosti učinka aktera i partnera očekivali da se ovdje radi o obrascu para. Odnosno, kod žena se pokazao značajnim učinak njihove samoefikasnost na njihovu procjenu kvalitete veze, no isto tako i muževa samoefikasnost ima značajan učinak na njihovu procjenu kvalitete veze. Stoga smo malo modificirali naš model tako da smo pretpostavili postojanje samo značajnih učinaka aktera kod muškaraca i u odnosu disfunkcionalnosti primarne obitelji i njihove samoefikasnosti, kao i u odnosu između samoefikasnosti i njihove procjene kvalitete veze. Drugim riječima, ovdje smo specificirali obrazac *″samo akter″* pri čemu smo učinke partnera izjednačili s 0, a odlučili smo u ovoj verziji modela pretpostaviti isti obrazac i kod žena kada je riječ o njihovoj samoefikasnosti i procjeni kvalitete veze budući da nam veličina *kB2* (0.31) koji je bliže 0, nego 1, kao i njegov interval pouzdanosti, sugeriraju da je vjerojatnije da je ovdje također prisutan obrazac samo akter, a ne obrazac para. Takav model nije pokazao dobro pristajanje podacima u usporedbi s inicijalnim modelom (χ^2 = 28.63; df = 17; p < .05; RMSEA = .047; SRMR = .045; CFI = .971). No, zbog dobivenoga značajnoga učinka partnerove samofikasnosti na procjenu ženine kvalitete odnosa odlučili smo provjeriti i model u kojem smo, uz postojanje dva ″samo akter″ obrasca, pretpostavili i postojanje *obrasca para,* no taj model je također lošije pristajao podacima (χ^2 = 29.97; df = 17; p < .05; RMSEA = .050; SRMR = .038; CFI = .968) u usporedbi s inicijalnim modelom. Stoga smo odlučili odustati od utvrđivanja dijadnog obrasca pomoću parametra *kB2* te smo postavili model u kojem postoje dva obrasca ″samo akter″ i koji nije pokazao bitno lošije pristajanje podacima na temelju veličine promatranih indeksa (χ^2 = 9.56; df = 16; p > .05; RMSEA = 0; SRMR = .028; CFI = 1) u usporedbi s inicijalnim modelom.

Iako je iz tablice 28 vidljivo da je i ukupan nezavisan učinak muškarca aktera statistički značajan, odnosno da na muškarčev doživljaj kvalitete veze djeluje njegova percepcija primarne obitelji preko njegove samoefikasnosti, kao i da ženina percepcija njezine primarne obitelji djeluje preko muškarčeve samoefikasnosti na njegovu procjenu kvalitete veze (put *aA1bA1+ aP2bP1*), to je posljedica matematičkog izračuna. Naime, time se u vezu dovodi značajan medijatorski put u kojem je medijator samoefikasnost muškarca *(aA1bA1*$_{\text{stand.}}$ = -.17; p < .001) te neizravni put preko ženine samoefikasnosti kao medijatora pri čemu je taj put, kada se promatra sam za sebe, statistički neznačajan (*aP2bP1*$_{\text{stand.}}$ = -.01; p > .05). Stoga taj ukupan nezavisni učinak koji je statistički značajan samo zato jer se zbraja jedan prilično velik (uzimajući u obzir prirodu promatranih konstrukata) učinak s jednim vrlo malenim i gotovo nepostojećim učinkom, nema zapravo praktičnog, a niti teorijskoga smisla komentirati. U prilog zaključku da na doživljaj kvalitete intimne veze muškaraca djeluju samo njihova vlastita iskustva i osobine, a ne i ženine, govori i statistički značajan obrazac ″samo akter″ izračunat pomoću parametra *k* (Tablica 29).

Kod žena, značajnim se pokazao samo pozitivan učinak kojega ženina samoučinkovitost ima na njen doživljaj kvalitete veze, uz kontrolu trajanja veze i djece čije je postojanje značajno negativno povezano sa kvalitetom veze kod žena, no ne i kod muškaraca (slika 3). Međutim, ovdje se pokazao značajnim učinak partnera na ženinu procjenu kvalitetu veze što smatramo vrlo važnim nalazom (Tablica 28). Tako muškarčeva percepcija veće disfunkcionalnosti primarne obitelji smanjuje njegovu samoučinkovitost u vezi što zatim dovodi do toga da žena njihovu vezu doživljava manje kvalitetnom (*aA1bP2* $_{\text{stand.}}$ = -.055; p < .05). Ipak, kada smo pomoću statističke provjere parametra *k* željeli utvrditi postojanje obrasca para koji pretpostavlja značajan i učinak aktera i učinak partnera, takav model pokazao je lošije pristajanje podacima (χ^2 = 29.965; df = 17; p < .05; RMSEA = .050; SRMR = .038; CFI = .968), u usporedbi s inicijalnim modelom bez fiksiranih parametara (χ^2 = 4.206; df = 14; p>.05; RMSEA = 0; SRMR = .029; CFI = 1). No, obrazac para ne samo da pretpostavlja značajan akter i partner učinak, već i da su oni podjednaki: a = p (Kenny i Ledermann, 2010). Budući da je ovdje učinak koji ženina samoučinkovitost ima na njen doživljaj kvalitete veze (*bA2* $_{\text{stand.}}$ = .579; p <.001; prilog 6) trostruko veći od učinka koji partnerova samoefikasnost ima na njenu procjenu kvalitete veze (*bP2* $_{\text{stand.}}$ = .177; p < .01; prilog 6), jasno je da kada se stavi u omjer učinak partnera i aktera, *k* nije blizu 1 (što bi upućivalo na jasan obrazac para) jer veličine učinaka nisu podjednake. Ipak, to ne znači da ne postoji obrazac para te je izgledno da bi se on pokazao i statističkim značajnim na većem uzorku parova.

Napominjemo da je i ovdje iz tablice 28 primjetan statistički značajan ukupni nezavisni učinak partnera na ženu (*aA1bP2 + aP2bA2).* Prema tome, na ženin doživljaj kvalitete veze djeluje muškarčeva percepcija disfunkcionalnosti njegove primarne obitelji preko njegove samoefikasnosti,

kao i što muškarčev doživljaj odnosa u primarnoj obitelji djeluje na ženinu samoefikasnost u vezi pa preko nje na ženinu procjenu kvalitete veze. No, značajnost toga puta smatramo posljedicom zbrajanja značajnoga i većega ($aA1bP2_{stand.}$ = -0.047; p<.05) te manjega i neznačajnoga učinka ($aP2bA2_{stand.}$ = -.022; p>.05), no taj zbroj nema teorijsku i praktičnu vrijednost.

Iste pretpostavljene odnose između varijabli provjerili smo u APIMeM modelu u kojem je komunikacija u vezi bila medijator te su se zapravo identični obrasci pokazali značajnima (slika 4 i prilog 9), kao i u modelu u kojem je samoefikasnost u vezi bila medijator. Prikaz izračuna neizravnih i izravnih učinaka u tom drugom modelu nalazi se u Tablici 30.

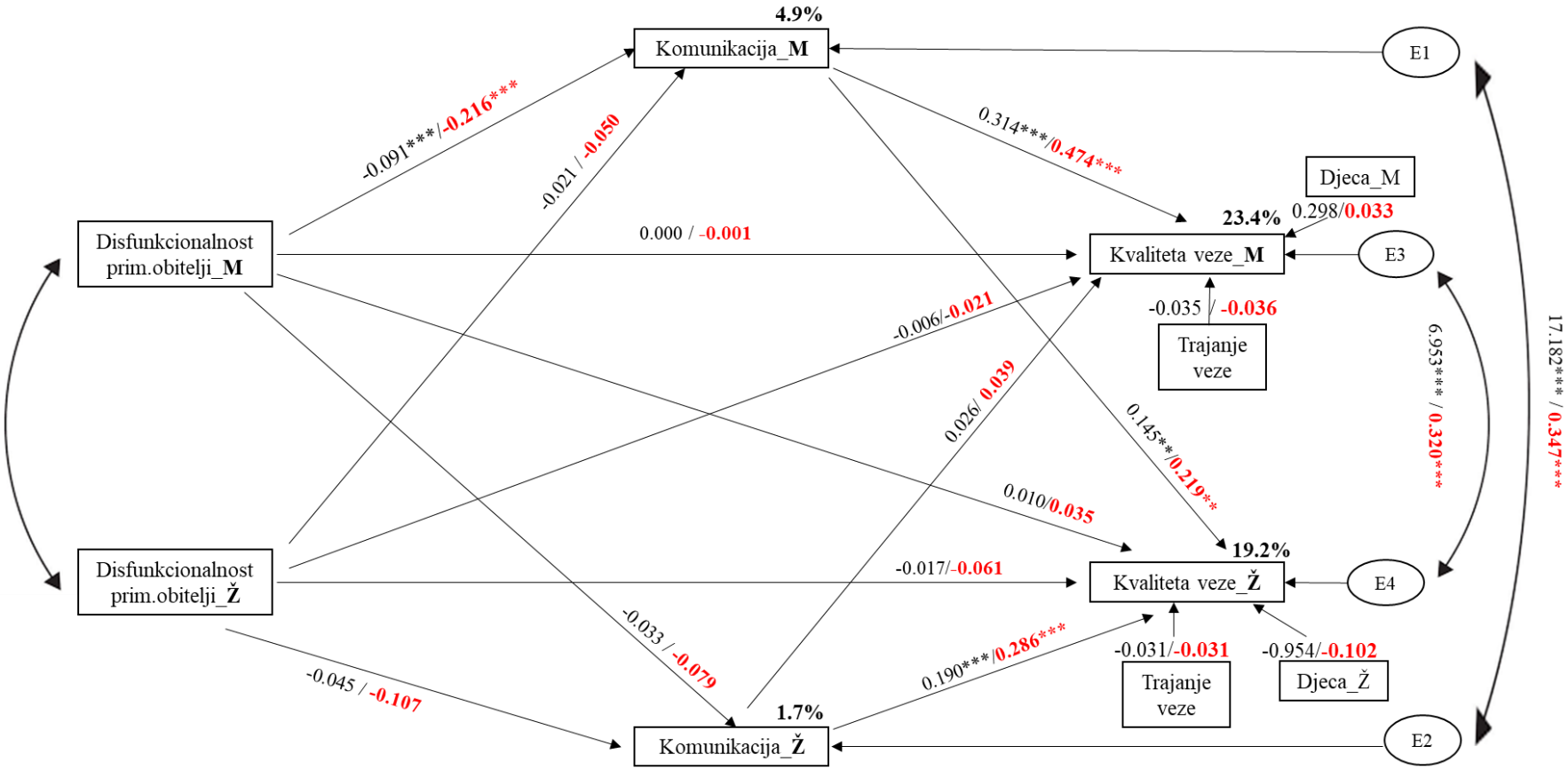
4.2. APIMeM: komunikacija u vezi kao medijator

Tablica 30. Prikaz neizravnih i izravnih učinaka u APIMeM modelu u kojem je *komunikacija u vezi* medijator

Učinak	Način izračuna učinka	Procjena učinka	SE	Donja granica intervala pouzd.	Gornja granica intervala pouzd.	Standardizirana procjena učinka	SE
Učinak muškarca aktera							
Akter-Akter NU	*aA1bA1*	-0.029**	0.009	-0.048	-0.013	-0.103**	0.032
Partner-Partner NU	*aP2bP1*	-0.001	0.002	-0.005	0.002	-0.003	0.006
Ukupni NU	*aA1bA1 + aP2bP1*	-0.029**	0.009	-0.048	-0.013	-0.106**	0.032
Izravni učinak c′	*c'A1*	0.000	0.014	-0.029	0.026	-0.001	0.050
Ukupni učinak	*aA1bA1 + aP2bP1 + c'A1*	-0.030*	0.014	-0.059	-0.003	-0.107**	0.051
Učinak žene aktera							
Akter-Akter NU	*aA2bA2*	-0.009	0.005	-0.020	0.002	-0.031	0.019
Partner-Partner NU	*aP1bP2*	-0.003	0.004	-0.011	0.003	-0.011	0.012
Ukupni NU	*aA2bA2 + aP1bP2*	-0.012	0.008	-0.027	0.003	-0.042	0.026
Izravni učinak c′	*c'A2*	-0.017	0.014	-0.046	0.011	-0.061	0.053
Ukupni učinak	*aA2bA2 + aP1bP2 + c'A2*	-0.029	0.017	-0.063	0.003	-0.103	0.062
Učinak partnerice na muškarca							
Akter-Partner NU	*aA2bP1*	-0.001	0.002	-0.006	0.002	-0.004	0.007
Partner-Akter NU	*aP1bA1*	-0.007	0.007	-0.020	0.007	-0.024	0.024
Ukupni NU	*aA2bP1 + aP1bA1*	-0.008	0.008	-0.023	0.007	-0.028	0.027
Izravni učinak c′	*c'P1*	-0.006	0.013	-0.031	0.019	-0.021	0.047
Ukupni učinak	*aA2bP1 + aP1bA1 + c'P1*	-0.014	0.015	-0.042	0.016	-0.049	0.054
Učinak partnera na ženu							
Akter-Partner NU	*aA1bP2*	-0.013*	0.006	-0.027	-0.004	-0.047*	0.022
Partner-Akter NU	*aP2bA2*	-0.006	0.005	-0.017	0.004	-0.022	0.019
Ukupni NU	*aA1bP2 + aP2bA2*	-0.020*	0.008	-0.037	-0.004	-0.070*	0.031
Izravni učinak c′	*c'P2*	0.010	0.013	-0.016	0.035	0.035	0.048
Ukupni učinak	*aA1bP2 + aP2bA2 + c'P2*	-0.010	0.013	-0.036	0.016	-0.035	0.049

NU = nezavisni učinak

***p<.001; *p<.05

Slika 4. APIMeM model s ***komunikacijom u vezi*** kao medijatorom (N=309)

Napomena: Nestandardizirani parametri prikazani su crnim slovima, dok su standardizirani označeni crveno i bold.
Postotci označavaju količinu objašnjene varijance.
***p<.001; **p<.01; *p<.05

Rezultati provjere modela s komunikacijom u vezi kao medijatorom ponovno upućuju na zaključak da ne postoji značajan izravan učinak percepcije disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa na kvalitetu trenutne veze ni kod muškaraca, niti kod žena, ni na razini pojedinca, niti na razini dijade.

Ipak, kod muškaraca percepcija veće disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa predviđa lošiju komunikaciju u trenutnoj vezi ($aA1_{stand.}$= -.22; $p < .001$), dok kod žena taj učinak nije utvrđen ($aA2_{stand}$ = -.11; $p >.05$). Također nisu utvrđeni niti značajni učinci partnera, odnosno pojedinčeva percepcija disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa ne predviđa značajno partnerovu komunikaciju u vezi.

No, pokazao se značajnim učinak aktera i kod muškaraca ($bA1_{stand.}$=.474; $p < .001$) i kod žena ($bA2_{stand.}$=.286; $p < .001$) kada je riječ o komunikaciji u vezi i kvaliteti veze, pri čemu pojedinčeva lošija komunikacija predviđa nižu procjenu kvalitete veze. Kod muškaraca se učinak ženine komunikacije nije pokazao značajnim, no kod žena je ovdje nađen učinak partnera ($bP2_{stand.}$ = .219; $p < .01$) u smjeru da partnerova lošija komunikacija predviđa ženinu nižu procjenu kvalitete veze.

Komunikacija u vezi pokazala se značajnim medijatorom samo kod muškaraca ($aA1bA1_{stand.}$= -.103; $p < .01$), pri čemu muškarčeva percepcija veće disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa značajno predviđa njegovu lošiju komunikaciju u trenutnoj vezi, a lošija komunikacija ima učinak i na njegovu nižu procjenu kvalitete veze. Partnerova procjena komunikacije u vezi nije značajan medijator u odnosu između pojedinčeve percepcije disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa i pojedinčeve procjene kvalitete trenutne intimne veze, ni kod žena, niti kod muškaraca.

Tablica 31. Utvrđivanje dijadnih obrazaca pomoću parametra *k* u modelu u kojem je ***komunikacija u vezi*** medijator

Parametar k	Iznos k	Način izračuna *k*	Donja granica intervala pouzdanosti (95%)	Gornja granica intervala pouzdanosti (95%)
kA1	0.233	aP1/aA1	-0.243	0.947
kB1	0.083	bP1/bA1	-0.125	0.386
kA2	0.733	aP2/aA2	-4.177	6.684
kB2	0.766	bP2/bA2	0.222	1.911

1 – muškarac; 2 – žena
a – akter; p - partner
put A: disfunkcionalnost primarne obitelji → komunikacija u vezi
put B: komunikacija u vezi → kvaliteta veze

Parametre *k* na isti smo način izračunali i u modelu u kojem je komunikacija u vezi u ulozi medijatora (Tablica 31). Prvo smo provjerili model u kojem je bilo moguće procijeniti sve akter i partner učinke te je on pokazao izvrsno pristajanje podacima (χ^2 = 9.71; df = 14; *p*=.783; RMSEA = 0; SRMR = .029; CFI = 1). Zatim smo promotrili značajnost učinaka i ustanovili da samo akter učinak koji disfunkcionalnost primarne obitelji ima na komunikaciju kod žena nije značajan (Prilog 9). Nije se pokazao značajnim niti učinak partnera, odnosno niti muževa disfunkcionalnost primarne obitelji nema učinak na ženinu komunikaciju. Iako je standardizirani akter učinak kod žene -.107 te je stoga nešto veći od .10 kao okvirne granice ispod koje se parametar k ne bi trebao računati (Kenny i Ledermann, 2010), interval pouzdanosti za *kA2* koji ta dva neznačajna partner i akter učinka stavlja u omjer prilično je velik (Tablica 31) te uključuje i -1 i 0 i 1. Stoga pretpostavljanje određenoga dijadnoga obrasca ovdje nema smisla pa smo procjenu tog parametra *kA2* izostavili iz modela. U novom modelu specificirali smo dijadne obrasce koji su jasni iz dobivenih intervala pouzdanosti te smo tako pretpostavili dva ″samo akter″ obrasca kod muškaraca te jedan obrazac para kod žena. Takav model pokazao je jednako dobro pristajanje podacima kao i incijalni model (χ^2 = 11.517; df = 17; *p* > .05; RMSEA = 0; SRMR = .03; CFI = 1) te smo na taj način dobili i statističku potvrdu pretpostavljenih dijadnih obrazaca koji su u skladu sa statistički značajnim učincima koje smo dobili i u modelu. Kod komunikacije u vezi kao medijatora su i akter učinak ($bA2_{stand.}$ = .286; *p* < .001) i učinak koji partnerova komunikacija ima na ženinu procjenu kvalitete veze ($bP2_{stand.}$ = .219; *p*< .01) gotovo podjednake veličine (Slika 4, Prilog 9). Drugim riječima, možemo zaključiti da na ženinu procjenu kvalitete veze podjednak učinak imaju njena vlastita, kao i partnerova komunikacija, dok kod muškaraca samo njihova komunikaciju ima učinak na njihovu procjenu kvalitete veze, no ne i partneričina.

Iz tablice 30 vidljivo je da je cijeli neizravan put djelovanja disfunkcionalnosti primarne obitelji preko komunikacije u vezi do kvalitete trenutne veze muškarca aktera značajan ($aA1bA1_{stand.}$ = -.103; p<.01). Ukupni nezavisni učinak muškarca aktera u ovome modelu, kao i ukupni učinak u koji je uključen i izravni učinak, pokazali su se statistički značajnim samo zbog značajnoga *aA1bA1* puta, zbog čega te učinke nema smisla interpretirati.

Kod žena se učinak aktera nije pokazao statistički značajnim, kao ni učinak partnerice na muškarca (tablica 30). Jedini put koji se kod žena pokazao značajnim je onaj između njihove komunikacije u vezi i njihove procjene kvalitete veze ($bA2_{stand.}$ = .286; p<.001; slika 4, prilog 8). Ipak, na ženin doživljaj kvalitete značajan učinak ima njen partner ($aA1bP2_{stand.}$=-.047;

p<.05). Drugim riječima, cijeli taj put u modelu je značajan na način da percepcija veće disfunkcionalnosti primarne obitelji koju muškarac ima predviđa njegovu lošiju komunikaciju koja, pak, smanjuje ženin doživljaj kvalitete njihove intimne veze. Ukupni nezavisni učinak partnera na ženu kraj kojega u tablici 30 stoji oznaka značajnosti ponovno nema smisla interpretirati jer je, kao i raniji ukupni (nezavisni) učinci, matematički produkt zbrajanja.

5. RASPRAVA

5.1. Uloga samoefikasnosti i komunikacije u vezi kao medijatora u modelu međuzavisnosti aktera i partnera

Prije svega, zanimljivo je istaknuti da smo isti obrazac rezultata dobili u oba provjeravana modela, odnosno i kada je samoefikasnost u vezi bila medijator, kao i kada je to bila komunikacija u vezi. Vrlo je važan nalaz da ne postoji izravan učinak percepcije disfunkcionalnosti primarne obitelji na procjenu kvalitete trenutne intimne veze ni kod žena, niti kod muškaraca te je taj rezultat stabilan u oba modela koja smo provjeravali. Iako je povezanost percepcije disfunkcionalnosti primarne obitelji i romantičnih ishoda u mlađoj odrasloj dobi, kao što je kvaliteta veze, oko -.20 (npr. Cui, Fincham i Pasley, 2008), na našem uzorku parova bila je još i manja i kretala se oko -.10 (Prilozi 6 i 8). Međutim, kada se u taj odnos ubace medijatori, povezanost se kreće oko nule, odnosno gotovo da je ni nema. Stoga je upravo uloga medijatora bila u fokusu ovoga istraživanja jer su brojna ranija istraživanja pokazala da se međugeneracijski prijenos obrazaca partnerskih odnosa odvija preko različitih posredujućih varijabli (za pregled vidi Amato, 2000 ili Karney i Bradbury, 1995).

S uporištem u teoriji socijalnoga učenja koja naglašava važnost roditeljskoga modeliranja (Bandura, 1971), pretpostavili smo da će se prijenos iskustava iz primarne obitelji na intimne veze potomaka u mlađoj odrasloj dobi odvijati preko samoefikasnosti u vezi i komunikacije s partnerom. Pritom treba napomenuti da je komunikacija u vezi mnogo bolje istražen konstrukt nego što je to slučaj sa samoefikasnosti, posebno kada je riječ o samoefikasnosti u vezi kao skupu specifičnih sposobnosti koje osoba smatra da ima za uspješno održavanje zadovoljavajućega partnerskoga odnosa. Ipak, rezultati istraživanja pokazuju kako procjena samoučinkovitosti u vezi predviđa zadovoljstvo vezom (Lopez, Morúa i Rice, 2007), kao i da je povezana s manje sukoba u vezi što onda priodnosi kvaliteti veze (Cui, Fincham i Pasley, 2008). Još je manje istraživanja koja su povezivala samoefikasnost u vezi s obrascima

ponašanja roditelja tijekom odrastanja djece. Međutim, Sinclair i Nelson (1998) utvrdili su da pojedinci koji potječu iz razvedenih obitelji imaju više disfunkcionalnih vjerovanja općenito o partnerskim vezama u usporedbi s onima iz cjelovitih obitelji. Toomey i Nelson (2001) su pak učestali i intezivan roditeljski sukob označili kao uzrok veće zavisnosti od partnera u vezi koja je pak povezana s niskom samoefikasnosti u vezi kao posljedicom odrastanja u neprijateljskom okruženju u primarnoj obitelji. Jedno od rijetkih istraživanja koje je razmatralo ulogu i razvoda roditelja i roditeljskih sukoba proveli su Cui, Fincham i Pasley (2008) te utvrdili da je upravo sukob između roditelja koje dijete opaža povezan s manjkom samoefikasnosti u vezi toga odrasloga djeteta, a ne razvod roditelja. Sukobi su neizbježan dio svakoga odnosa, pa ih tako potomci ne mogu izbjeći neovisno o tome koliko su njihovi vlastiti roditelji bili uspješni u rješavanju svojih sukoba te kakav su odnos modelirali. Ipak, kada ljudi imaju pozitivne obrasce komunikacije, skloniji su biti zadovoljniji svojom vezom, usprkos povremenim razilaženjima u mišljenju i sukobima (Jacobson i Margolin, 1979; Jacobson, Waldron i Moore, 1980; Smith, Vivian i O'Leary, 1990; Stuart, 1980 prema Gill, Christensen i Fincham, 1999). Rezultati brojnih istraživanja dosljedno pokazuju da je komunikacija između partnera jedna od glavnih odrednica njihovog zadovoljstva vezom (npr. Hahlweg, Kaiser, Christensen, Fehm-Wolfsdorf i Groth, 2000; Jelić, Kamenov i Huić, 2014).

Na našim podacima percepcija sukoba između roditelja pokazala se povezanom sa samoefikasnosti i komunikacijom u vezi kod muškaraca, no ne i kod žena. Drugim riječima, samoefikasnost i komunikacija u vezi pokazale su se kao značajni medijatori samo kod muškaraca, pri čemu njihova veća percepcija disfunkcionalnosti odnosa između vlastitih roditelja smanjuje njihovu samoefikasnost i vještine komunikacije u vezi, što onda smanjuje i njihovu procjenu kvalitete te veze. Kod žena je njihova samoučinkovitost i komunikacija bila povezana samo s procjenom kvalitete veze, no ne i s percepcijom odnosa između roditelja u primarnoj obitelji, uz kontrolu trajanja veze i djece, čije je postojanje značajno negativno povezano sa kvalitetom veze kod žena (no, ne i kod muškaraca).

Međutim, u oba modela značajnim se pokazao učinak partnera na ženinu procjenu kvalitete veze što smatramo vrlo važnim nalazom. Tako muškarčeva percepcija veće disfunkcionalnosti primarne obitelji smanjuje njegovu samoučinkovitost i vještine komunikacije u vezi, što onda dovodi do toga da žena njihovu vezu doživljava manje kvalitetnom. Ovaj nalaz ide u prilog pogledu na žene kao na ″emocionalne barometre″ u vezi (Kiecolt-Glaser i Newton, 2001), zbog čega su one osjetljivije na partnerove obrasce interakcije, nego što je obrnuto slučaj. Objašnjenje za to da partnerova samoefikasnost i komunikacija u vezi ima učinak na ženu, no da obrnuto nije slučaj, pruža i teorija socijalnih uloga (Eagly, 1987 prema Aronson i sur., 2005),

koja tvrdi da na temelju svojih socijalnih uloga, koje su velikoj mjeri rodno određene, žene i muškarci razvijaju različite stavove i vještine. Tako su, primjerice, djevojke od najranije dobi odgajane da budu brižnije, dobrohotnije, osjetljivije i emocionalno ekspresivnije kako bi mogle uspješno ″igrati″ socijalne uloge koje će imati kasnije u životu, a za koje su bitne vještine komunikacije i osjetljivost za potrebe drugih (Barrett, Lane, Sechrest i Schwartz, 2000). Stoga žene točnije percipiraju i reagiraju na ponašanje svoga partnera, što onda ima učinak i na ženin doživljaj kvalitete toga odnosa. Partnerov doživljaj vlastite samoefikasnosti očituje se kroz njegova ponašanja prema partnerici, baš kao što se i njegove vještine komunikacije vide iz strategija komunikacije koje koristi tijekom interakcije sa svojom partnericom.

S druge strane, moguće je da žene imaju veća očekivanja od svoga partnera i od veze, pa su zbog zamišljanja ″što je moglo biti″ (Mellers, Schwartz, Ho i Ritov, 1997), više razočarane ponašanjem svoga partnera u usporedbi s muškarcima. Naime, Campbell, Simpson, Kashy i Fletcher (2001) našli su da su žene sklonije svoga idealnog partnera zamišljati kao toplijeg i pouzdanijeg, nego što to čine muškarci kada zamišljaju svoju idealnu partnericu. Osim toga, žene su u svojim očekivanjima od idealnog partnera na tim dimenzijama bila manje fleksibilne, u usporedbi s muškarcima. Stoga je moguće da partnerova komunikacija i ponašanje u vezi, u kojem se očituje i njegova samoefikasnost, djeluje tako da smanjuje ženin doživljaj kvalitete veze kada takvo partnerovo ponašanje odstupa od idealnih standarda koje žena ima. Stoga bi u buduća istraživanja bilo zanimljivo uključiti i očekivanja od partnerskoga odnosa, kao i atribucije koje pojedinici imaju ne samo o sebi (kao što je samoefikasnost), već i pri objašnjavanju ponašanja svoga partnera.

5.2. Usporedba pretpostavljenih modela i rodne razlike u utvrđenim učincima

Budući da su dva modela koja smo provjeravali konceptualno potpuno različiti pa ih stoga statistički nije moguće uspoređivati (Bentler i Satorra, 2010), samo ćemo na opisnoj razini usporediti dobivene značajne učinke.

Kod muškaraca se u oba modela pokazao značajnim neizravni učinak aktera, odnosno njihova percepcija veće disfunkcionalnosti primarne obitelji imala je učinak na smanjen osjećaj samoefikasnosti u vezi i lošiju komunikaciju, što je pak dovelo do toga da svoju intimnu vezu/brak procjenjuju manje kvalitetnom. Ako pogledamo veličine tih učinaka, primjetit ćemo da su nešto veći standardizirani efekti dobiveni u modelu u kojem je samoefikasnost medijator u usporedbi s komunikacijom u vezi. No, upućuju na isti zaključak: kod muškaraca postoji

povezanost između roditeljskog modela kojega su imali u primarnoj obitelji i njihovih ponašanja u trenutnoj intimnoj vezi, dok kod žena te veza nije utvrđena.

Iako je učinak roditeljskog razvoda i roditeljskih sukoba vrlo teško jasno odvojiti jer se najčešće javljaju zajedno pa tako sukobi u najvećem broju slučajeva prethode razvodu, moguće je da na žene više djeluje djeluje iskustvo roditeljskog razvoda, nego roditeljski sukobi. Primjerice, Feng, Giarusso, Bengston i Frye (1999) utvrdili su međunaraštajni prijenos razvoda s roditelja na kćeri, ali ne i na sinove, te se čini da kćeri snažnije osjećaju posljedice roditeljskoga razvoda u usporedbi sa sinovima (npr. Amato, 1996; Mustonen, Huurre, Kiviruusu, Haukkala i Aro, 2011; Story, Karney, Lawrence i Bradbury, 2004). Sanders i suradnici (1999) nude objašnjenje da djeca nakon razvoda uglavnom ostaju živjeti s majkom te su kćeri pod većim utjecajem poteškoća s kojima se majka susreće zbog lakše rodne identifikacije s njom. Promijenjeni uvjeti života i pad životnoga standarda do kojega najčešće dolazi nakon razvoda mijenjaju i majčine stavove, pa tako majke postaju manje tradicionalne i više se usmjeravaju na plaćeni posao (Thornton i Freedman, 1982 prema Amato, 1996). Zbog identifikacije s majkom, kćeri iz razvedenih obitelji, u usporedbi s onima iz cjelovitih, imaju jaču orijentaciju na zaposlenje, planiraju imati manje djece te je vjerojatnije da odobravaju majčino zaposlenje izvan kuće (Goldscheider i Waite, 1991 prema Amato, 1996). Stoga je moguće da će biti i manje predane svom odnosu s partnerom, što će olakšati put prema prekidu veze, odnosno razvodu. Osim toga, iako ženini prihodi smanjuju ekonomske poteškoće obitelji, često stvaraju napetost između supružnika oko podjele kućanskih poslova i odgovornosti (Hochschild, 1989 prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006), što također pridonosi bračnoj nestabilnosti te može rezultirati razvodom. Osim toga, zaposlenje izvan kuće čini ženu neovisnijom te joj pruža više mogućnosti za izlaz iz odnosa s kojim nije zadovoljna.

S druge strane, kada je o roditeljskim sukobima riječ, jači dugotrajni učinak sukoba u primarnoj obitelji nađen je kod sinova (Feng i sur., 1999; Story i sur., 2004), čemu i naši rezultati govore u prilog. Story, Karney, Lawrence i Bradbury (2004) utvrdili su da su retrospektivni izvještaji muževa o negativnosti u njihovoj primarnoj obitelji bili povezani s većom razinom opažene ljutnje i prezira tijekom interakcija s partnericom već u prvim mjesecima braka, što je onda pak povećalo vjerojatnost negativnih bračnih ishoda 4 godine kasnije. Moguće je da mladići, zbog izloženosti roditeljskim sukobima, ne uspiju pravovremeno razviti samoregulaciju, budući da su roditelji zaokupljeni sobom i svojim problemima, a vjerojatno su i sami imali poteškoća s regulacijom vlastitoga ponašanja. Tako su Kim, Pears, Capaldi i Owen (2009) u svom longitudinalnom istraživanju na uzorku roditelja

i sinova utvrdili da roditeljske poteškoće u emocionalnoj samoregulaciji te slaba disciplina djece djeluju na emocionalnu (de)regulaciju sinova koja se očituje i u sukobima u njihovom intimnom odnosu u odrasloj dobi. No, moguće je i da djevojke, zahvaljujući većoj usredotočenosti na odnose (Toomey i Nelson, 2001) i većoj važnosti koju im pridaju, ranije primijete uzroke roditeljske disfunkcionalnosti te ih uspiju ″proraditi″ zahvaljujući prijateljicama i drugim bliskim ljudima u svom životu, prije nego što ti nedaptivni obrasci ponašanja roditelja postanu njihovi vlastiti. Naime, odavno je utvrđena razlika u prirodi interakcija u prijateljstvima koju žene i muškarci preferiraju. Tako žene u odnosu sa svojim prijateljicama stavljaju naglasak na razgovor, te dijeljenje misli i osjećaja, dok muškarci imaju prijatelje sličnih interesa i provode vrijeme s njima uglavnom u zajedničkim aktivnostima (Caldwell i Peplau, 1982). Ženski razgovori imaju važnu ulogu u konstrukciji osobnog identiteta, usvajanju rodnih uloga i osobnom rastu (Green, 1998). Stoga je moguće da žene u razgovorima sa svojim prijateljicama uspiju ranije osvijestiti loše modele roditeljskog ponašanja (kao i druge modele partnerskih odnosa, uostalom) pa stoga svjesno ″prekinu″ vezu između disfunkcionalnih obrazaca iz primarne obitelji te svojih obrazaca ponašanja u vlastitoj romantičnoj vezi.

Drugi važni nalaz koji je potvrđen u oba modela je učinak koji partner ima na ženu: njegova samoučinkovitost u vezi i komunikacija imaju efekt na ženin doživljaj kvalitete veze. Pritom, promatrajući standardizirane veličine učinaka, partnerova komunikacija djeluje nešto snažnije. Zanimljivo je da suprotan učinak, onaj koji partnerica ima na muškarca, nije statistički značajan pa tako njena komunikacija i njena samoefikasnost ne djeluju na partnerovu procjenu kvalitete veze. Iako su žene potencijalno uspjele spriječiti prelijevanje loših iskustava iz primarne obitelji na svoja ponašanja u ulozi partnerice, ipak su pod utjecajem karakteristika svoga partnera i iskustava koje on nosi iz svoje roditeljske obitelji. Tako muškarčeva percepcija veće disfunkcionalnosti njegove primarne obitelji, smanjuje njegovu samoučinkovitost u vezi i vještine komunikacije, što se pak očituje ne samo u njegovom smanjenom doživljaju kvalitete trenutne veze, već i u partneričinom. Kao što smo već naveli, žene su u skladu sa svojim socijalnim ulogama (Eagly, 1987; prema Aronson, Wilson i Akert, 2005) više usmjerene na odnose te osjetljive na ″signale″ koje im osobe s kojima su u interakciji šalju. Stoga one više primjećuju partnerova negativna ponašanja koja imaju više utjecaja na njih, budući da se osjećaju ugroženije kada odnos ne funkcionira (Toomey i Nelson, 2001). S druge strane, čini se da je muškarcima bitnije da suživot funkcionira na praktičnoj i operativnoj razini pa se ne zamaraju time na koji način je partnerica nešto rekla i osjeća li se ona doraslom izvršiti različite

zadatke koje u odnosu ima, dok god ih uspješno ispunjava. No, moguće je i da muškarci koji su imali loše modele partnerskog ponašanja u primarnoj obitelji jednostavno imaju i manja očekivanja od svojih intimnih odnosa, pa se stoga i zadovoljavaju s manje i neka ženina negativna ponašanja ne doživljavaju tragično. S druge strane, žene koje i imaju negativna iskustva iz primarne obitelji kada je o partnerskom odnosu riječ, znaju da njihova veza/brak ne mora biti takva pa stoga očekuju više od svoga partnera, ali i od sebe te vezu zaista doživljavaju kao međusobnu interakciju zbog čega partnerova ponašanja i djeluju više na njih. No, smatramo plauzibilnim i pojašnjenje na tragu onoga koje su ponudili Sanders, Halford i Behrens (1999) da se loša iskustva iz primarne obitelji kod žena ne očituju u njihovoj komunikaciji (a sudeći po našim rezultatima, nti u njihovoj samoučinkovitosti u vezi), već u odabiru partnera. Tako su možda sklonije izabrati partnera koji ima negativniji stil komunikacije ili pak one negativne obrasce komunikacije smatraju uobičajenima i prihvatljivima, po uzoru na komunikaciju kojoj su svjedočile u odnosu svojih roditelja pa stoga češće stupaju u dugotrajan odnos s takvim partnerima, no to ipak ima učinak i na njihovo funkcioniranje u toj vezi i očituje se s vremenom u smanjenom doživljaju kvalitete veze.

Zanimljivo je napomenuti da su rodne razlike u dugotrajnim posljedicama koje iskustva iz primarne obitelji imaju utvrđene uglavnom u korelacijskim istraživanjima gdje su podaci prikupljani retrospektivno. Stoga Whitton i suradnici (2008) navode da u obzir treba uzeti i način prikupljanja podataka, budući da brojna istraživanja koja su koristila metodu opažanja nisu pronašla razlike između muškaraca i žena. No, moguće je i da su stvarna iskustva neprijateljstva u primarnoj obitelji povezana sa sličnim obrascima bračnih interakcija neovisno o rodu potomaka, dok je, s druge strane, trenutna percepcija odnosa u primarnoj obitelji (ispitana na temelju retrospektivnog izvještaja) povezana s bračnim interakcijama samo kod muškaraca. Više o metodološkim izazovima i ograničenjima ovoga istraživanja reći ćemo u nastavku.

5.3. Metodološka ograničenja i smjernice za buduća istraživanja

Najbolji način za utvrđivanje učinaka koje iskustva iz primarne obitelji imaju na različite aspekte funkcioniranja u mlađoj odrasloj dobi, uključujući i intimne odnose, svakako su longitudinalna istraživanja. No, budući da su takva istraživanja vrlo dugotrajna te zahtjevna i u financijskom smislu i u smislu raspoloživih ljudskih resursa za prikupljanje podataka (kako sudionika, tako i istraživača), većina novijih istraživanja koja se bave ovom problematikom oslanja se na sofisticirane metode obrade podataka. Tako istraživači pomoću tehnika strukturalnog modeliranja pokušavaju uspostaviti vremenski slijed varijabli od interesa provedeći mala longitudinalna istraživanja s ciljem provjere kauzalnih odnosa. Primjerice, Cui, Fincham i Pasley (2008) provjeravali su učinak iskustava iz primarne obitelji na kvalitetu trenutne romantične veze studenata preko samoefikasnosti i sukoba u trenutnoj vezi kao medijatora u 3 vremenske točke u periodu od 14 tjedana. U prvoj točki mjerenja prikupili su podatke o roditeljskom razvodu i sukobu, vlastitom sukobu u trenutnoj romantičnoj vezi te kvaliteti trenutne veze. Sedam tjedana kasnije prikupili su podatke o samoefikasnosti u vezi, dok su u trećem mjerenju, nakon još sedam tjedana, ponovno tražili od sudionika da procjene sukob u svojoj trenutnoj vezi i kvalitetu veze. Na taj način postavili su model na temelju kojega su ponudili neke uzročno-posljedične zaključke. Iako smo mi podatke u ovom istraživanju prikupili u istoj vremenskoj točki, budući da je vremenski slijed vrlo jasan, odnosno iskustva iz primarne obitelji koja je pojedinac doživio tijekom odrastanja dogodila su se mnogo prije nego što je stupio u trenutni partnerski odnos koji procjenjuje, potencijalno bismo mogli govoriti o kauzalnom odnosu u smislu utjecaja kojega ranija iskustva imaju na trenutne romantične ishode. Ipak, s obzirom na korištenu metodologiju, opravdanije nam se čini govoriti o učinku ili o doprinosu koji iskustva iz primarne obitelji imaju na aktualne romantične veze pa smo se te terminologije i držali u radu.

Neovisno o vrsti istraživačkog nacrta, podaci o parovima mogu se prikupiti na više načina: opažanjem interakcije između partnera, prikupljanjem (samo)procjena sudionika ili pak kombinacijom te dvije metode. Charania i Ickes (2006) navode da se u području ličnosti i bliskih odnosa, čak 77% istraživanja temelji na samoprocjenama što i ne čudi jer su one (1) relativno jednostavne, efikasne i ne pretjerano skupe za provedbu; (2) zasad i dalje jedini pristup istraživačima do potpuno subjektivnih doživljaja sudionika; (3) omogućavaju istraživačima da dopru do izvještaja sudionika o nekim ponašanjima koja su uglavnom privatna te bi u protivnom ostala nedostupna za proučavanje. No, naravno da imaju i svoje nedostatke,

među kojima su svakako davanje socijalno poželjnih odgovora koje značajno može smanjiti valjanost primijenjenog upitnika (Milas, 2009).

Istraživači, međutim, imaju dvije opcije kada se bave međugeneracijskim prijenosom obrazaca partnerskih odnosa: usredotočiti se na trenutne obrasce međugeneracijske povezanosti ili analizu temeljiti na sjećanjima sudionika o tome kako je njihova primarna obitelj funkcionirala tijekom njihovog odrastanja (Sabatelli i Bartle-Haring, 2003). Ukoliko se istraživači odluče za retrospektivno dosjećanje, kao što smo mi to učinili, trebaju biti svjesni potencijalnih poteškoća. Primjerice, McFarland i Ross (1987) našli su da trenutno stanje ispitanika u smislu pozitivnog ili negativnog stava prema sebi i partneru utječe na prisjećanje prethodnih procjena na način da one postaju više pozitivne ili negativne, sukladne trenutnom stanju sudionika. U određenim vremenskim razmacima sudionici su procjenjivali svoje i partnerove karakteristike kao što su iskrenost, ljubaznost i inteligencija te su rezultati upućivali na zaključak da su razni aspekti njihove veze dosljedniji nego što zaista jesu jer su ispitanici nametali konzistentnost svojim procjenama budući da se uglavnom nisu mogli sjetiti procjene koju su dali ranije. Osim toga, ovdje djeluje i kognitivni proces udešavanja (eng. *priming*) pomoću kojega nedavna iskustva povećavaju dostupnost neke sheme, osobine ili pojma (Aronson i sur., 2005). Primjerice, kada su ljudi nesretni u svome braku, te negativne emocije ih udešavaju tako da postanu skloni prisjećanju ružnih događaja pa stoga najvjerojatnije pretjeruju s procjenom bračnih problema svojih roditelja zbog čega dolazi do preuveličavanja povezanosti bračne kvalitete roditelja i njihovih potomaka (Amato i Booth, 2001). Ipak, puno je veća opasnost kada se od sudionika, primjerice, traži da daju procjenu sukoba u odnosu između roditelja te sukoba u svojoj trenutnoj vezi na istom mjernom instrumentu. Iako se tada istraživačima pruža mogućnost da ta dva rezultata koreliraju u nacrtu ponovljenih mjerenja (Koerner i Fitzpatrick, 2002), istovremeno se izlažu velikome riziku da će sudionici svoja sjećanja prilagoditi svojoj trenutnoj percepciji odnosa (Murray i Holmes, 1996; prema Koerner i Fitzpatrick, 2002). Stoga neće biti jasno proizlazi li eventualna utvrđena povezanost iz stvarnih sličnosti, odnosno razlika, u njihovom trenutnom ponašanju i ponašanju njihovih roditelja ili pak iz toga što su sudionici sami konstruirali procjene koje su sukladne.

Tako dolazimo do problema zajedničke varijance metode (eng. *common – method variance*), odnosno lažne varijance u rezultatima koja je posljedica korištene metode i načina mjerenja, a ne stvarnoga varijabiliteta među sudionicima kojega želimo zahvatiti, odnosno stvarne varijance operacionaliziranoga konstrukta koji se želi izmjeriti (Podsakoff, MacKenzie, Lee i Podsakoff, 2003). Ona se, između ostaloga, može javiti kada od sudionika tražimo da

daju višestruke (samo)procjene nekoliko konstrukata od interesa, a koji se nisu dogodili u isto vrijeme, odnosno od njih ne tražimo samo procjenu trenutnoga stanja (Charania i Ickes, 2006). U našem istraživanju smo od sudionika tražili da procijene odnos između svojih roditelja dok su živjeli s njima, što je kod većine njih značilo pogled unatrag u razdoblje od prije desetak godina. No, tražili smo i procjenu nekih aktualnih aspekata njihovog funkcioniranja, poput samoefikasnosti u vezi, komunikacije i kvalitete veze/braka. Stoga treba imati na umu da je moguće da dođe do ″prelijevanja″ iskustava iz prošlosti na sadašnjost ili pak obrnuto. Ipak, budući da smo preliminarno statistički utvrdili da ne postoji multikolinearnost varijabli uključenih u provjeravane modele pomoću prosječnog faktora inflacije varijance (Tablica 14), čini se da u našim podacima to nije bilo problematično.

No, kao potencijalno rješenje ovoga problema moguće je koristiti, tzv. dijadni model zajedničke sudbine (eng. *Dyadic Common Fate model)* za ne-nezavisne podatke koji razlaže dobivene korelacije na razini pojedinca (eng. *within-reporter*) na varijancu koja je zajednička partnerima (dijadne korelacije) i varijancu koja je specifična za pojedinog člana para (individualne korelacije) (Ledermann i Kenny, 2012). U svom istraživanju stresa, komunikacije i bračne kvalitete Ledermann, Bodenmann, Rudaz i Bradbury (2010) promatrali su medijatorsku ulogu komunikacije na razini dijade, a ne pojedinca. Iako su komunikaciju izmjerili kod oba partnera odvojeno, promatrali su je kao zajednički dijadni konstrukt, a tome u prilog je išla činjenica da su učinci aktera i partnera bili dovoljno veliki i slični. Stoga su rezultati oba partnera služili kao zajednički indikator para, odnosno latentne dijadne varijable. Na temelju tako dobivenih rezultata zaključili su da je u odnosu između svakodnevnog stresa i bračne kvalitete djelomični medijator na dijadnoj razini upravo bračna komunikacija u sukobnim situacijama, čime je još jednom potvrđena važnost komunikacije za kvalitetno funkcioniranje parova. Budući da je nas u ovome istraživanju zanimalo ponajviše postoji li dugotrajni učinak iskustava iz primarne obitelji na kasnije funkcioniranje u intimnoj vezi na razini pojedinca, no također imaju li i individualne karakteristike partnera učinak na kvalitetu trenutne veze, dijadni model zajedničke sudbine ne bi uspio odgovoriti na tako postavljene probleme.

Iako smo svjesni poteškoća s retrospektivnim procjenama i varijancom metode, slažemo se sa Sabatelli i Bartle-Haring (2003) da odrasle osobe zadržavaju radni model o tome kako je njihova primarna obitelj funkcionirala koji se može shvatiti kao njihova konstrukcija realnosti. Čini nam se da upravo te konstrukcije odnosa i događaja iz prošlosti koje nosimo sa sobom

kroz život imaju utjecaj na to kako strukturiramo i doživljavamo odnose, čak i ako nisu u potpunosti točna reprezentacija roditeljskoga odnosa i (su)života s njima.

U buduća istraživanja međugeneracijskog prijenosa bračne (ne)stabilnosti bilo bi dobro uključiti podatke i o roditeljskim sukobima i o njihovom razvodu jer je vrlo mali broj istraživača promatrao ta dva faktora istovremeno (primjerice, Cui, Fincham i Pasley, 2008). Osim toga, bilo bi dobro uključiti i još neke posredujuće varijable kao što su, primjerice, atribucije o partneru i njegovom ponašanju, očekivanja od partnera/veze, predanost vezi/braku ili stavovi prema braku i razvodu. Također bi bilo poželjno kombinirati podatke prikupljene opažanjem parova u interakciji s podacima dobivenim na temelju (samo)procjena kako bi se dobili potencijalno objektivniji indikatori konstrukata od interesa. U svakom slučaju, primjena različitih modela dijadne metodologije ključna je i neophodna za bolje razumijevanje složene dinamike intimnih odnosa.

5.4. Znanstveni i praktični doprinos ovoga istraživanja

Svrha ove doktorske disertacije bila je unaprjeđenje spoznaja iz područja partnerskih odnosa, kao i metodologije korištene u ovom području. Dijadna metodologija novija je metoda analize, posebno u hrvatskom istraživačkom kontekstu, a prema našim trenutnim saznanjima, međunaraštajni prijenos iskustava iz primarne obitelji još nije istraživan pomoću proširenoga modela međuzavisnosti aktera i partnera. Osim toga, većina radova u ovom području bavila se posljedicama roditeljskog razvoda na kvalitetu intimnih veza potomaka u odrasloj dobi, iako novija istraživanja upućuju na činjenicu da je roditeljski sukob ono što ostavlja posljedice na potomke, a ne sam razvod. Stoga smo u ovom istraživanju odlučili staviti naglasak na roditeljske sukobe iz perspektive potomaka te ih promotriti u skladu s teorijom socijalnog učenja. Prema toj teoriji, pretpostavili smo da će opažanje neadekvatnih roditeljskih vještina u rješavanju sukoba, dovesti do deficita potomaka u tom području jer roditelji služe kao prvi modeli za učenje partnerskog ponašanja. Dobiveni rezultati sugeriraju da iskustva iz primarne obitelji imaju učinak na samoučinkovitost i komunikaciju u vezi kod muškaraca što smanjuje i njihov, no i partneričin doživljaj kvalitete veze.

Budući da je i Hrvatsku zahvatio trend razvoda kojim završava gotovo svaki treći brak (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2018), što je jedan od očitih pokazatelja manjka kvalitete partnerskih odnosa, čini se važnim poduzeti konkrentije mjere kako bi intimni

odnosi bili uspješniji, partneri zadovoljniji, a veze dugovječnije. Važan nalaz ovoga istraživanja je da ne postoji izravan utjecaj disfunkcionalnosti primarne obitelji na kvalitetu intimne veze potomaka u odrasloj dobi niti kod žena, ni kod muškaraca. Drugim riječima, ne postoji predodređenost u smislu da, ako roditeljski brak nije funkcionirao, ista sudbina čeka i njihove potomke. Takav zaključak se ponajviše mogao izvesti iz ranijih istraživanja, koja nisu uključila posredujuće varijable (pored eventualno socio-demografskih), pa su utvrđeni obrasci povezanosti djelovali prilično pesimistično i fatalistički. Novija istraživanja, međutim, zajedno s ovim našim, upućuju na suprotni zaključak. Neovisno o iskustvima iz primarne obitelji, pojedinci imaju moć u svojim rukama da zajedno s partnerom/partnericom stvore novu dijadu, koja može biti kvalitativno drugačija od odnosa između roditelja kojega su opažali tijekom svoga odrastanja. Hoće li to biti tako ovisi ponajviše o njima samima i o tome koliko su spremni raditi na sebi i na svojoj vezi, jer se i u području komunikacije s partnerom i samoučinkovitosti u vezi (kao i još mnogim drugim), osoba može mijenjati i napredovati usvajajući nove vještine i adaptivne obrasce ponašanja. Iako se čini da je to izazov posebno za muškarce, uz pravovremeno osvješćivanje njihove uloge i kontrole koju u tom području imaju, te uz podršku i suradnju s partnericom, mogući su brojni pozitivni pomaci koji će dovesti do većega zadovoljstva intimnom vezom. Pomoću različitih edukacija i radionica, mladim ljudima se, ne samo može, već dapače, treba pružiti prilika da ″prorade″ negativna iskustva iz primarne obitelji, razviju i poboljšaju interpersonalne vještine važne za održavanje ispunjavajućeg partnerskog odnosa te promijene neadaptivne obrasce razmišljanja i ponašanja kako bi bili sposobni održavati dugotrajne i ispunjavajuće intimne veze. Kao empirijska i znanstvena podloga osmišljavanju i implementaciji praktičnih programa rada s parovima svakako mogu poslužiti ovo i slična istraživanja.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovoga istraživanja bio je ispitati doprinos iskustava iz primarne obitelji kvaliteti intimne veze/braka u mlađoj odrasloj dobi u okviru teorije socijalnog učenja. Sudionici su bili parovi u dobi između 20 i 40 godina jer je upravo to period života kada je jedan od glavnih razvojnih ciljeva uspostaviti zadovoljavajućuje intimne odnose i početi graditi samostalan život s partnerom. Stoga smo pretpostavili da opažanje roditelja kao prvoga modela za obrasce partnerske interakcije djeluje preko posredujućih varijabli na romantične ishode u mlađoj odrasloj dobi. Koristeći dijadnu metodologiju – proširenu verziju modela međuzavisnosti aktera i partnera, testirali smo dva odvojena modela, pri čemu je u jednom samoefikasnost u vezi bila medijator, a u drugom komunikacija u vezi. Rezultati oba modela upućuju na iste zaključke.

Percepcija disfunkcionalnosti roditeljskoga odnosa ne previđa značajno kvalitetu intimne veze potomaka niti na razini pojedinca, niti na razini dijade. Isti obrazac nađen je i kod žena i kod muškaraca: ne postoji izravan učinak percepcije disfunkcionalnosti primarne obitelji na kvalitetu njihove intimne veze. Kada je riječ o predviđanju kvalitete intimne veze potomaka na temelju percepcije disfunkcionalnosti roditeljskog odnosa preko samoefikasnosti u vezi kao medijatora, kod muškaraca se takav medijatorski model pokazao značajnim. Isti nalaz dobiven je i u modelu u kojem je komunikacija u vezi bila medijator. Drugim riječima, percepcija muškaraca da je odnos između njihovih roditelja više disfunkcionalan, smanjuje njihovu samoučinkovitost i vještine komunikacije u vezi, što onda pak ima učinak na njihovu nižu procjenu kvalitete trenutne veze. U oba modela pokazalo se da kod muškaraca postoji dijadni obrazac ″samo akter″, odnosno rezultati partnerice nemaju učinak na njihove ishode.

Kod žena, pak, nije nađen neizravni (medijatorski) učinak aktera. Ipak, kod žena postoji značajan učinak partnera u oba modela, na način da partnerova percepcija veće disfunkcionalnosti primarne obitelji smanjuje njegovu samoučinkovitost i komunikaciju u vezi, što onda djeluje i na smanjenje ženinog doživljaja kvalitete veze. Dok u modelu u kojem je samoučinkovitost u vezi medijator zbog velike razlike u velični akter i partner učinaka kod žena statistički nije bilo moguće potvrditi postojanje obrasca para (iako dobiveni rezultati upućuju na zaključak da taj dijadni obrazac postoji), u modelu s komunikacijom u vezi kao medijatorom taj obrazac se jasno pokazao. Drugim riječima, na ženinu procjenu kvalitete veze djeluju i njene vještine komunikacije, no isto tako i partnerove.

Budući da se kod žena nije značajnim pokazao put između percepcije disfunkcionalnosti primarne obitelji i njihovih karakteristika važnih za funkcioniranje u intimnoj vezi (samoefikasnost i komunikacija), čini se da su muškarci u tom smislu izloženi većem riziku da se bračna nestabilnost njihovih roditelja prenese i na njihove intimne veze preko njihovih nekonstruktivnih obrazaca ponašanja.

7. LITERATURA

Amato, P.R. (1994). Life-span adjustment of children to their parents' divorce. *Future of Children, 4*(1), 143-164.

Amato, P.R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, *58*, 628-640.

Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.

Amato, P.R. i Booth, A. (1991). Consequences of parental divorce and marital unhappiness for adult well-being. *Social Forces*, 69(3), 895-914.

Amato, P.R. i Booth, A. (2001). The legacy of parents' marital discord: Consequences for children's marital quality. Journal of Personality and Social Psychology, 81(4), 627-638.

Amato, P.R. i Cheadle, J. (2005). The Long Reach of Divorce: Divorce and Child Well-Being across Three Generations. *Journal of Marriage and Family*, *67*(1), 191-206.

Amato, P.R. i DeBoer, D.D. (2001). The transmission of marital instability across generations: Relationship skills or commitment to marriage? *Journal of Marriage and Family, 63*, 1038-1051.

Amato, P.R. i Keith, B. (1991). Parental Divorce and the Weil-Being of Children: A Meta Analysis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 26-46.

Amato, P. R. i Rogers, S. J. (1999). Do attitudes toward divorce affect marital quality?. *Journal of Family Issues, 20*(1), 69-86.

Amato, P. R. i Rogers, S. J. (1997). A longitudinal study of marital problems and subsequent divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 612-624.

Amato, P. R. i Sobolewski, J. M. (2001). The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *American Sociological Review, 66*, 900-921.

Amato,P.R., Spencer Loomis, L. i Booth, A. (1995). Parental Divorce, Marital Conflict, and Offspring Well-being during Early Adulthood. *Social Forces*, 73(3), 895-915.ž

Ängarne-Lindberg, T. i Wadsby, M. (2009). Fifteen years after parental divorce: mental health and experienced life-events. *Nordic Journal of Psychiatry*, *63*, 32-43.

Aronson, E., Wilson., T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.

Bahun, I. i Huić, A. (2017). Intimate relationships in context: Stress spillover, relationship efficacy, and relationship satisfaction. *Primenjena psihologija, 10*(1), 5-16.

Bandura, A. (1965). Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, *1*(6), 589-595.

Bandura, A. (1971). *Social learning theory*. New York: General Learning Press.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review, 84*(2), 191-215.

Bandura, A. (1994). Self-efficacy. U: V. S. Ramachaudran (Ur.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, str. 71-81). New York: Academic Press.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The excerise of control*. New York: Freeman.

Bandura, A. (1995). *Self-efficacy in changing societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. i Pastorelli, C. (1996). Multifaceted impact of self-efficacy on academic functioning. *Child Development, 67*, 1206-1222.

Bandura, A., Ross, D. i Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 63*, 575-582.

Barnett, R. C. i Hyde, J. S. (2001). Women, men, work, and family: An expansionist theory. *American psychologist*, *56*(10), 781-796.

Barrett, L. F., Lane, R. D., Sechrest, L. i Schwartz, G. E. (2000). Sex differences in emotional awareness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *26*(9), 1027-1035.

Beaujean, A. A. (2014). *Latent variable modeling using R: A step-by-step guide*. New York: Routledge.

Ben-Ami, N. i Baker, A.J.L. (2012). The long-term correlates of childhood exposure to parental alienation on adult self-sufficiency and well-being. *The American Journal of Family Therapy*, 40, 169–183.

Bentler, P. M. i Satorra, A. (2010). Testing model nesting and equivalence. *Psychological Methods, 15*(2), 111-123.

Berk, L. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Bickham, N. L. i Fiese, B. H. (1997). Extension of the children's perceptions of interparental conflict scale for use with late adolescents. *Journal of Family Psychology*, *11*(2), 246-250.

Bienvenu Sr, M. J. (1970). Measurement of marital communication. *Family Coordinator*, 26-31.

Booth, A. i Amato, P. R. (2001). Parental predivorce relations and offspring postdivorce well-being. *Journal of Marriage and Family*, *63*(1), 197-212.

Booth, A. i Edwards, J.N. (1985). Age at marriage and marital instability. *Journal of Marriage and the Family*, 47, 67-75.

Bradbury, T. N. i Fincham, F. D. (1990). Attributions in marriage: Review and critique. *Psychological bulletin*, *107*(1), 3-33.

Bradbury, T. N. i Fincham, F. D. (1992). Attributions and behavior in marital interaction. Journal of Personality and Social Psychology, 63, 613–628.

Bradbury, T. N. i Karney, B. R. (2010). *Intimate Relationships*. New York: W.W.Norton & Company.

Bradbury, T. N., Beach, S. R., Fincham, F. D. i Nelson, G. M. (1996). Attributions and behavior in functional and dysfunctional marriages. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *64*(3), 569-576.

Brown, T. A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York/London: The Guilford Press.

Buchanan, E. M. (2016). *Statistics of DOOM.* Springfield: Missouri State University.

Buchanan, T. i Selmon, N. (2008). Race and gender differences in self-efficacy: Assessing the role of gender role attitudes and family background. *Sex Roles, 58*, 822-836.

Bumpass, L. L., Martin, T. C. i Sweet, J. A. (1991). The impact of family background and early marital factors on marital disruption. *Journal of family issues*, *12*(1), 22-42.

Bussey, K. i Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, *106*(4), 676-713.

Caldwell, M. A. i Peplau, L. A. (1982). Sex differences in same-sex friendship. *Sex roles*, *8*(7), 721-732.

Campbell, L., Simpson, J. A., Boldry, J. i Kashy, D. A. (2005). Perceptions of conflict and support in romantic relationships: The role of attachment anxiety. *Journal of personality and social psychology*, *88*(3), 510-531.

Campbell, L., Simpson, J. A., Kashy, D. A. i Fletcher, G. J. (2001). Ideal standards, the self, and flexibility of ideals in close relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*(4), 447-462.

Caprara, G. V., Pastorelli, C., Regalia, C., Scabini, E. i Bandura, A. (2005). Impact of adolescents' filial self-efficacy on quality of family functioning and satisfaction. *Journal of Research on Adolescence*, *15*(1), 71-97.

Carrère, S. i Gottman, J. M. (1999). Predicting divorce among newlyweds from the first three minutes of a marital conflict discussion. *Family process*, *38*(3), 293-301.

Charania, M., i Ickes. W.J. (2006). Research methods for the study of personal relationships. U: A. L. Vangelisti i D. Perlman (Ur.), *The Cambridge handbook of personal relationships* (str. 51-72). New York: Cambridge University Press.

Chen, F. F. (2007). Sensitivity of goodness of fit indexes to lack of measurement invariance. *Structural equation modeling*, *14*(3), 464-504.

Christensen, A. i Heavey, C.L. (1990). Gender and social structure in the Demand/Withdraw pattern of marital conflict. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*(1), 73-81.

Christensen, A. i Sullaway, M. (1984). *Communication Patterns Questionnaire*. Unpublished manuscript. Los Angeles: University of California, Department of Psychology.

Claxton, S. E., Deluca, H. K. i van Dulmen, M. H. (2015). Testing psychometric properties in dyadic data using confirmatory factor analysis: Current practices and recommendations. *Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology, 22*, 181-198.

Coleman, P. K. i Karraker, K. (1997). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review, 18,* 47–85.

Conger, R. D., Cui, M., Bryant, C. M. i Elder, G. H., Jr. (2000). Competence in early adult romantic relationships: A developmental perspective on family influences. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*, 224–237.

Conger, R.D., Conger, K.J., Elder Jr., G.H., Lorenz, F.O., Simons, R.L. i Whitbeck, L.B. (1992). A Family process model of economic hardship and adjustment of early adolescent boys. *Child Development, 63*, 526-541.

Crockett, L. J. i Randall, B.A. (2006). Linking adolescent family and peer relationships to the quality of young adult romantic relationships: The mediating role of conflict tactics. *Journal of Social and Personal Relationships, 23*, 5, 761-780.

Cui, M. i Fincham, F.D. (2010). The differential effects of parental divorce and marital conflict on young adult romantic relationships. *Personal Relationships*, 17, 331–343.

Cui, M., Fincham, F. D. i Pasley, B. K. (2008). Young adult romantic relationships: The role of parents' marital problems and relationship efficacy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *34*(9), 1226-1235.

Čudina Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji.* Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.

Davies, P.T. i Cummings, E.M. (1998). Exploring children's emotional security as mediator of the link between marital relations and child adjustment. *Child Development, 69(*1), 124-139.

Davies, P.T. i Cummings, M.E. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin, 116*(3), 387-411.

Delač, I. (2007). *Stavovi srednjoškolaca prema braku i razvodu s obzirom na cjelovitost obitelji i kvalitetu odnosa među roditeljima*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.

Doherty, W. J. (1981a). Cognitive processes in intimate conflict: I. Extending attribution theory. *American Journal of Family Therapy*, *9*(1), 3-13.

Doherty, W. J. (1981b). *Cognitive processes in intimate conflict: II. efficacy and learned helplessness. The American Journal of Family Therapy, 9*(2), 35–44.

Donnellan, M.B. Larsen-Rife, D. i Conger, R.D. (2005). Personality, family history, and competence in early adult romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 562-576.

Drasgow, F. i Kanfer, R. (1985). Equivalence of psychological measurement in heterogeneous populations. *Journal of applied psychology*, *70*(4), 662-680.

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2018). *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2018.* Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.

Eccles Parsons, J., Adler, T.F. i Kaczala, C.M. (1982). Socialization of achievement attitudes and beliefs: Parental influences. *Child Development, 53*, 310-321.

Elder, G. H, Jr. (1994). Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*, 57(1), 4-15.

Eldridge, K.A., Sevier, M.C., Jones, D., Atkins, C. i Christensen, A. (2007). Demand- withdraw communication in severely distressed, moderately distressed, and nondistressed couples: Rigidity and polarity during relationship and personal problem discussions. *Journal of Family Psychology, 21*(2), 218–226.

Emery, R. E. (1999). *Marriage, divorce, and children's adjustment* (Vol. 14). Sage Publications.

Erel, O. i Burman, B. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 118(1), 108-124.

Etcheverry, P. E. i Le, B. (2005). Thinking about commitment: Accessibility of commitment and prediction of relationship persistence, accommodation, and willingness to sacrifice. *Personal Relationships*, *12*(1), 103-123.

Feldman, S.S., Gowen, L.K. i Fisher, L. (1998). Family relationships and gender as predictors of romantic intimacy in young adults: A longitudinal study. *Journal of Research on Adolescence, 8*(2), 263-286.

Feng, D., Giarusso, R., Bengston, V.L. i Frye, N. (1999). Intergenerational transmission of marital quality and marital instability. *Journal of Marriage and the Family, 61*, 451-463.

Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPPS*. London: SAGE Publications.

Fincham, F. D. i Bradbury, T. N. (1987). Cognitive processes and conflict in close relationships: An attribution-efficacy model. *Journal of personality and social psychology*, *53*(6), 1106-1118.

Fincham, F. D., Harold, G. T. i Gano-Phillips, S. (2000). The longitudinal association between attributions and marital satisfaction: Direction of effects and role of efficacy expectations. *Journal of family psychology*, *14*(2), 267-285.

Fitzpatrick, J., Gareau, A., Lafontaine, M. F. i Gaudreau, P. (2016). How to use the actor-partner interdependence model (apim) to estimate different dyadic patterns in mplus: a step-by-step tutorial. *The Quantitative Methods for Psychology*, *12*(1), 74-86.

Furstenberg Jr, F. F. i Teitler, J. O. (1994). Reconsidering the effects of marital disruption: What happens to children of divorce in early adulthood?. *Journal of Family Issues*, *15*(2), 173-190.

Gardner, B. C., Busby, D. M., Burr, B. K. i Lyon, S. E. (2011). Getting to the root of relationship attributions: Family-of-origin perspectives on self and partner views. *Contemporary Family Therapy*, *33*(3), 253-272.

Gecas, V. i Schwalbe, M.L. (1983). Beyond the looking glass-self: Social structure and efficacy-based self-esteem. *Social Psychology Quarterly, 46*(2), 77-88.

Gill, D.S., Christensen, A. i Fincham, F.D. (1999). Predicting marital satisfaction from behavior: Do all roads really lead to Rome? *Personal Relufionships, 6*, 369-387.

Glenn, N. D. (1998). The course of marital success and failure in five American 10-year marriage cohorts. *Journal of Marriage and the Family*, 569-576.

Gottman, J. M., Coan, J., Carrère, S. i Swanson, C. (1998). Predicting marital happiness and stability from newlywed interactions. *Journal of Marriage and Family, 60*(1), 5-22.

Gottman, J. M. i Driver, J.L. (2005). Dysfunctional marital conflict and everyday marital interaction. *Journal of Divorce & Remarriage, 43*(3-4), 63-77.

Gottman, J.M. i Krokoff, L.J. (1989). Marital interaction and satisfaction: A longitudinal view. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 57*(1), 47-52.

Gottman, J. M i Levenson, R. W. (2000). The timing of divorce: Predicting when a couple will divorce over a 14-Year Period. *Journal of Marriage and Family, 62*(3), 737-745.

Gottman, J. M. i Levenson, R. W. (1999). Rebound from marital conflict and divorce prediction. *Family process*, *38*(3), 287-292.

Green, E. (1998). 'Women doing friendship': An analysis of women's leisure as a site of identity construction, empowerment and resistance. *Leisure studies*, *17*(3), 171-185.

Grych, J. H. i Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: a cognitive-contextual framework. *Psychological bulletin*, *108*(2), 267-290.

Grych. J. H., Finchman, F.D., Jouriles, E.N. i McDonald, R. (2000). Interparental Conflict and Child Adjustment: Testing the Mediational Role of Appraisals in the Cognitive-Contextual Framework. *Child Development*, 71(6), 1648-1661.

Grych, J. H., Raynor, S. R. i Fosco, G. M. (2004). Family processes that shape the impact of interparental conflict on adolescents. *Development and psychopathology*, *16*(3), 649-665.

Grych, J. H., Seid, M. i Fincham, F. D. (1992). Assessing marital conflict from the child's perspective: The Children's Perception of Interparental Conflict Scale. *Child development*, *63*(3), 558-572.

Hackett, G. (1995). Self-efficacy in career choice and development. U A. Bandura (Ur.), *Self-efficacy in changing societies* (str. 232-258). New York: Cambridge University Press.

Hahlweg, K., Kaiser, A., Christensen, A., Fehm-Wolfsdorf, G. i Groth, T. (2000). Self-report and observational assessment of couples' conflict: The concordance between the *Communication Patterns Questionnaire* and the KPI Observation System. *Journal of Marriage and the Family*, *62*, 61-67.

Halford, W. K., Sanders, M. R. i Behrens, B. C. (2000). Repeating the errors of our parents? Family-of-origin spouse violence and observed conflict management in engaged couples. *Family Process*, *39*(2), 219-235.

Harden, K. P., Turkheimer, E., Emery, R. E., D'Onofrio, B. M., Slutske, W. S., Heath, A. C. i Martin, N. G. (2007). Marital conflict and conduct problems in children of twins. *Child Development*, *78*(1), 1-18.

Harold, G.T., Shelton, K.M., Goeke-Morey, M.C. i Cummings, E.M. (2004). Marital conflict, child emotional security about family relationships and child adjustment. *Social Development*, 13(3), 350-375.

Harvey, E. (1999). Short-term and long-term effects of parental employment on children of the National Longitudinal Survey of Youth. *Developmental Psychology, 35*, 445-459.

Heavey, C. L., Christensen, A. i Malamuth, N. M. (1995). The longitudinal impact of demand and withdrawal during marital conflict. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 63*(5), 797-801.

Hetherington, E.M. (2003). Intimate pathways: Changing patterns in close personal relationships across time. *Family Relations, 52(4),* 318-331.

Heyman, R.E. (2001). Observation of couple conflicts: Clinical assessment applications, stubborn truths, and shaky foundations. *Psychological Assessment, 13*(1), 5-35.

Hines, A.M. (1997). Divorce-related transitions, adolescent development, and the role of the parent-child relationship: A review of the literature. *Journal of Marriage and the Family, 59*, 375-388.

Hirschfeld, G. i Von Brachel, R. (2014). Multiple-Group confirmatory factor analysis in R-A tutorial in measurement invariance with continuous and ordinal indicators. *Practical Assessment, Research & Evaluation, 19*(7), 1-12.

Hoaglin, D. C. i Iglewicz, B. (1987). Fine tuning some resistant rules for outlier labeling. *Journal of American Statistical Association, 82*(400), 1147-1149.

Hoaglin, D.C., Iglewicz, B. i Tukey, J.W. (1986). Performance of some resistant rules for outlier labeling. *Journal of American Statistical Association, 81*(396), 991-999.

Hu, L.T. i Bentler, P.M. (1999), "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives," Structural Equation Modeling, 6 (1), 1-55.

Huić, A., Krznarić, T. i Kamenov, Ž. (2016). *Relationship efficacy beliefs and communication patterns during conflict resolution in dating relationships - an APIM approach*. Toronto: IARR 2016 Main Conference.

Jelić, M. i Kamenov, Ž. (2015). Age differences in effects of family structure and quality on attachment to family and romantic partners. *Psychological Topics, 24*(1), 155-172.

Jelić, M., Kamenov, Ž. i Huić, A. (2014). Perceived spouse's affectionate and antagonistic behaviours and marital satisfaction. *Društvena istraživanja, 23*(1), 87-107.

Jocklin, V., McGue, M. i Lykken, D. T. (1996). Personality and divorce: A genetic analysis. *Journal of personality and social psychology, 71(*2), 288-299.

Jorgensen, T. (2019). *Invariance measurement with dyadic data*. Privatna prepiska mailom dostupna na zahtjev.Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište.

Karney, B. R. i Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, method, and research. *Psychological Bulletin, 118,* 3–34.

Karney, B. R. i Bradbury, T. N. (1997). Neuroticism, marital interaction, and the trajectory of marital satisfaction. Journal of Personality and Social Psychology, 72(5), 1075-1092.

Keith, V. M. i Finlay, B. (1988). The impact of parental divorce on children's educational attainment, marital timing, and likelihood of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 797-809.

Kenny, D. A. i Ledermann, T. (2010). Detecting, measuring, and testing dyadic patterns in the actor–partner interdependence model. *Journal of family psychology*, *24*(3), 359-366.

Kenny, D. A., Kashy, D. A. i Cook, W. L. (2006). *Dyadic Data Analysis.* London: The Guilford Press.

Kenny, D.A. i Cook, W. (1999). Partner effects in relationship research: Conceptual issues, analytic difficulties, and illustrations. *Personal Relationships, 6*, 433-448.

Kiecolt-Glaser, J. K. i Newton, T. L. (2001). Marriage and health: his and hers. *Psychological bulletin, 127*(4), 472-503.

Kim, H. K., Pears, K. C., Capaldi, D. M. i Owen, L. D. (2009). Emotion dysregulation in the intergenerational transmission of romantic relationship conflict. *Journal of Family Psychology, 23*(4), 585-595.

Kim, M. (2014). Family background, students' academic self-efficacy, and students' career and life success expectations. *International Journal for the Advancement of Counselling, 36*(4), 395-407.

Kinsfogel, K. M. i Grych, J. H. (2004). Interparental conflict and adolescent dating relationships: integrating cognitive, emotional, and peer influences. *Journal of family psychology, 18*(3), 505-515.

Kline, R.B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.

Klumb, P., Hoppmann, C. i Staats, M. (2006). Work hours affect spouse's cortisol secretion—For better and for worse. *Psychosomatic Medicine, 68*(5), 742-746.

Koerner, A. F. i Fitzpatrick, M. A. (2002). You never leave your family in a fight: The impact of family of origin on conflict-behavior in romantic relationships. *Communication Studies, 53*(3), 234-251.

Krishnakumar, A. i Buehler, C. (2000). Interparental conflict and parenting behaviors: A meta-analytic review. *Family Relations, 49(1),* 25-44.

Krznarić, T. i Kamenov, Ž. (2016). Attributions of partner's negative behavior and intimate relationship quality. *Socijalna psihijatrija, 44*(4), 283-290.

Krznarić, T., Kamenov, Ž. i Huić, A. (2015). Razlike u objašnjavanju partnerovog negativnog ponašanja s obzirom na iskustvo odnosa među roditeljima i kvalitetu sadašnje veze. *Knjiga sažetaka . 23. Godišnja konferencija hrvatskih psihologa: Psihologija starenja - pogled u budućnost* (str. 162). Šibenik: Hrvatsko psihološko društvo.

Kunz, J. (2001). Parental divorce and children's interpersonal relationships: A meta-analysis. *Journal of Divorce & Remarriage*, 34(3/4), 19-29.

Kurdek, L.A. (1995). Predicting change in marital satisfaction from husbands' and wives' conflict resolution styles. *Journal of Marriage and the Family, 57*, 153-164.

Lansford, J.E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science, 4*(2), 140-152.

Ledermann, T. i Kenny, D. A. (2012). The common fate model for dyadic data: Variations of a theoretically important but underutilized model. *Journal of Family Psychology, 26*(1), 140-149.

Ledermann, T., Macho, S. i Kenny, D. A. (2011). Assessing mediation in dyadic data using the actor-partner interdependence model. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 18*(4), 595-612.

Ledermann, T., Bodenmann, G., Rudaz, M. i Bradbury, T. N. (2010). Stress, communication, and marital quality in couples. *Family Relations*, *59*(2), 195-206.

Li, L. i Bentler, P.M. (2006). *Robust statistical tests for evaluating hypothesis of close fit of misspecified mean and covariance structural models*. Los Angeles: University of California.

Lopez, F.G., Morúa W. i Rice, K.G. (2007). Factor structure, stability, and predictive validity of college students' relationship self-efficacy beliefs. *Measurement and Evaluation on Counseling and Development, 40*, 80-96.

Maxwell, E. (1998). "I can do it myself!" - Reflections on early self-efficacy. *Roeper Review, 20*(3), 183-187.

McFarland, C. i Ross, M. (1987). The relation between current impressions and memories of self and dating partners. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *13*(2), 228-238.

McHale, J. P. (1995). Coparenting and triadic interactions during infancy: The roles of marital distress and child gender. *Developmental psychology*, *31*(6), 985-996.

McNulty, J. K. i Karney, B. R. (2001). Attributions in marriage: Integrating specific and global evaluations of a relationship. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*(8), 943-955.

Mellers, B. A., Schwartz, A., Ho, K.i Ritov, I. (1997). Decision affect theory: Emotional reactions to the outcomes of risky options. *Psychological Science, 8*(6), 423-429.

Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Miles, N.J. i Servaty-Seib, H.L. (2010). Parental marital status and young adult offspring's attitudes about marriage and divorce. *Journal of Divorce and Remarriage, 51,* 209-220.

Miller, G. E. i Bradbury, T. N. (1995). Refining the association between attributions and behavior in marital interaction. *Journal of Family Psychology, 9*, 196–208.

Mustonen, U., Huurre, T., Kiviruusu,O., Haukkala, A. i Aro, H. (2011). Long-Term Impact of Parental Divorce on Intimate Relationship Quality in Adulthood and the Mediating Role of Psychosocial Resources. *Journal of Family Psychology, 25(4),* 615-619.

Norton, R. (1983). Measuring marital quality: A critical look at the dependent variable. *Journal of Marriage and the Family*, 141-151.

Obradović, J. i Čudina-Obradović, M. (1998). Bračna kvaliteta: poimanje, uzroci i posljedice. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, *7*(4-5 (36-37)), 659-682.

Obradović, J. i Čudina-Obradović, M. (2001). Broj djece u obitelji i spol bračnog partnera kao prediktori bračne kvalitete. *Društvena istraživanja, 10*(54-55), 709-730.

Pajares, F. (1997). Current directions in self-efficacy research. *Advances in motivation and achievement, 10*(149), 1-49.

Pajares, F. (2005). Gender differences in mathematics self-efficacy beliefs. *Gender differences in mathematics: An integrative psychological approach*, 294-315.

Pastorelli, C., Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Rola, J., Rozsa, S. i Bandura, A. (2001). The structure of children's perceived self-efficacy: A cross-national study. *European Journal of Psychological Assessment, 17*(2), 87-97.

Pervin, L.A., Cervone, D. i John, O.P. (2008). *Psihologija ličnosti: teorije i istraživanja.* Zagreb: Školska knjiga.

Platt, R. A. L., Nalbone, D. P., Casanova, G. M., Wetchler, J. L. (2008). Parental Conflict and Infidelity as Predictors of Adult Children's Attachment Style and Infidelity. *The American Journal of Family Therapy, 36*,149-161.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y. i Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of applied psychology, 88*(5), 879-903.

Raykov, T. i Marcoluides, G.A. (2006). *A first course in structural equation modeling*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Reid, W. J. i Crisafulli, A. (1990). Marital discord and child behavior problems: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology, 18*(1), 105-117.

Reifman, A., Villa, L.C., Amans, J.A., Rethinam, V. i Telesca, T.Y. (2001). Children of divorce in the 1990s: A meta-analysis. *Journal of Divorce & Remarriage, 36*(1/2), 27-36.

Riggio, H. R. i Desrochers, S. J. (2006). Maternal employment: Relations with young adults' work and family expectations and self-efficacy. *American Behavioral Scientist, 49*(10), 1328-1353.

Riggio, H. R., Weiser, D. A., Valenzuela, A. M., Lui, P. P., Montes, R. i Heuer, J. (2013). Self-efficacy in romantic relationships: Prediction of relationship attitudes and outcomes. *The Journal of Social Psychology, 153*(6), 629-650.

Ritchie, L. D. i Fitzpatrick, M. A. (1990). Family communication patterns: Measuring intrapersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research, 17*(4), 523-544.

Rudman, L. A. i Glick, P. (2001). Prescriptive gender stereotypes and backlash toward agentic women. *Journal of Social Issues, 57*(4), 743-762.

Sabatelli, R. M. i Bartle-Haring, S. (2003). Family-of-origin experiences and adjustment in married couples. *Journal of Marriage and Family*, *65*(1), 159-169.

Sanders, M.R., Halford, W.K. i Behrens, B.C. (1999). Parental divorce and premarital couple communication. *Journal of Family Psychology, 13*(1), 60-74.

Sarrazin, J. i Cyr, F. (2007). Parental conflicts and their damaging effects on children. *Journal of Divorce & Remarriage, 47(*1/2), 77-93.

Schneewind, K. A. (1995). Impact of family processes on control beliefs. U: A. Bandura (Ur.), *Self-efficacy in changing societies* (str.114-148). New York: Cambridge University Press.

Schunk, D. H. i Meece, J. L. (2006). Self-efficacy development in adolescence. *Self-efficacy beliefs of adolescents, 5*, 71-96.

Shamir, H., Rocher Schudlich, T. i Cummings,E.M. (2001). Marital conflict, parenting styles and children's representations of family relationships. *Parenting: Science and Practice, 1*(1/2), 123-151.

Shapiro, A. F., Gottman, J. M. i Carrère, S. (2000). The baby and the marriage: Identifying factors that buffer against decline in marital satisfaction after the first baby arrives. *Journal of family psychology*, *14*(1), 59-70.

Sinclair, S. L. i Nelson, E. S. (1998). The impact of parental divorce on college students' intimate relationships and relationship beliefs. *Journal of Divorce & Remarriage, 29*(1-2), 103-129.

Steca, P., Bassi, M. Caprara, G.V. i Delle Fave, A. (2011). Parents' self-efficacy beliefs and their children's psychosocial adaptation during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 40,* 320-331.

Story, L. B., Karney, B. R., Lawrence, E. i Bradbury, T. N. (2004). Interpersonal mediators in the intergenerational transmission of marital dysfunction. *Journal of Family Psychology*, *18*(3), 519-529.

Straus, M. A., Hamby, S. L., Boney-McCoy, S. i Sugarman, D. B. (1996). The revised conflict tactics scales (CTS2) development and preliminary psychometric data. *Journal of family issues*, *17*(3), 283-316.

Strohschein, L. (2005). Parental divorce and child mental health trajectories. *Journal of Marriage and Family*, *67*, 1286–1300.

Sun, Y. i Li, Y. (2002). Children's well-being during parents' marital disruption process: A pooled-time series analysis. *Journal of Marriage and Family*, 64, 472-488.

Swann, W. B. Jr., Rentfrow, P.J. i Gosling, S.D. (2003). The precarious couple effect: Verbally inhibited men + critical, disinhibited women = bad chemistry. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*(6), 1095-1106.

Swann, W. B., Jr., i Rentfrow, P. J. (2001). Blirtatiousness: Cognitive, behavioral and physiological consequences of rapid responding. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*, 1160–1175.

Tadinac, M., Kamenov, Ž., Jelić, M. i Hromatko, I. (2005). *Što ljubavnu vezu čini uspješnom*. Izvještaj s XV. Ljetne psihologijske škole. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.

Teti, D. M. i Gelfand, D. M. (1991). Behavioral competence among mothers of infants in the first year: The mediational role of maternal self-efficacy. *Child Development, 62*, 918-929.

Teyber, E. (2001). *Helping Children Cope With Divorce*. John Wiley & Sons, Inc.

Toomey, E. T. i Nelson, E. S. (2001). Family conflict and young adults' attitudes toward intimacy. *Journal of Divorce & Remarriage*, *34*(3-4), 49-69.

Tsuzuki, Y. i Matsui, T. (1997). Factors influencing intention to continue work throughout the life span among Japanese college women: A path analysis. *College Student Journal, 31*, 216-223.

Vandenberg, R. J. i Lance, C. E. (2000). A review and synthesis of the measurement invariance literature: Suggestions, practices, and recommendations for organizational research. *Organizational research methods*, *3*(1), 4-70.

Waller, N. G. i Shaver, P. R. (1994). The importance of nongenetic influences on romantic love styles: A twin-family study. *Psychological Science*, 5(5), 268-274.

Webster, P.S., Orbuch, T.L. i House, J.S. (1995). Effects of childhood family background on adult marital quality and perceived stability. American Journal of Sociology, 101(2), 404-432.

Weiser, D. A. i Riggio, H. R. (2010). Family background and academic achievement: does self-efficacy mediate outcomes?. *Social Psychology of Education, 13*(3), 367-383.

Whitbeck, L.B., Simons, R.L., Conger, R.D., Wickrama, K.A.S., Ackley, K.A. i Elder, G.H.Jr., (1997). The effects of parents' working conditions and family economic hardship on parenting behaviors and children's self-efficacy. *Social Psychology Quarterly, 60*(4), 291-303.

Whitton, S. W., Waldinger, R. J., Schulz, M. S., Allen, J. P., Crowell, J. A. i Hauser, S. T. (2008). Prospective associations from family-of-origin interactions to adult marital interactions and relationship adjustment. *Journal of family Psychology, 22*(2), 274-286.

8. PRILOG

Prilog 1. Usporedba faktorske strukture *Skale samoefikasnosti u vezi* koju su dobili Lopez, Morúa i Rice (2007) s onom dobivenom u prvoj fazi predistraživanja

Tvrdnje (*Koliko ste sigurni da se možete ponašati na niže opisane načine u svojoj vezi/ svom braku?)*	**Lopez, Morúa i Rice (2007)**			**Rezultati 1. faze predistraživanja (2015)**		
	Uzajamnost	***Emocionalna kontrola***	***Diferencijacija***	***Uzajamnost***	***Praktična podrška***	***Emocionalna kontrola***
9. Prihvaćati partneričino iskazivanje osjećaja Vama otvoreno i pritom se osjećati ugodno?	.92			.41		
4. Dopustiti partnerici da brine o Vama kada ste bolesni?	.92			.43		
20. Prihvatiti partneričinu podršku kada ste tužni ili depresivni?	.91				.91	
8. Otvoreno izraziti osjećaje svojoj partnerici i pritom se osjećati ugodno?	.84			.52		
16. Biti dostupan partnerici kada Vas treba?	.82			.43		
14. Utješiti partnericu kada je tužna ili depresivna?	.80			.47		
15. Uložiti vrijeme u stvaranje zajedničkih interesa i aktivnosti s partnericom?	.78			.54		
3. Otvoreno izraziti partnerici svoje želje za zajedničku budućnost?	.71			.86		
25. Dopustiti partnerici da Vas smiri kada ste uzrujani?	.70				.54	
6. Utješiti partnericu kada je ljuta ili uzrujana zbog situacije s nekom trećom osobom?	.65			.51		
21. Dopustiti partnerici da preuzme kontrolu kada se Vi osjećate previše uzrujano ili zbunjeno?	.65				.81	
19. Znati predvidjeti kada bi partnerica mogla trebati Vašu podršku?	.64				.42	
22. Reći svojoj partnerici kada se osjećate nemoćno riješiti neki osobni problem?	.62				.81	
2. Jednako kao i partnerica sudjelovati u planiranju zajedničkih aktivnosti?	.52			.73		
10. Izraziti partnerici svoje želje i potrebe vezane uz seksualne aktivnosti?	.51			.43		
18. Naći načina da rješavate svakodnevne probleme s partnericom?	.48			.33		
23. Ostati smiren kada Vi i partnerica raspravljate o vrlo važnim i ozbiljnim problemima u svom odnosu?		.94				.74
17. Moći se kontrolirati kada ste jako ljuti na svoju partnericu ili frustrirani njome?		.85				.86
24. Pokazivati poštovanje prema partnerici, čak i kada se uopće ne slažete s njezinim mišljenjem ili stavom?		.78				.74
12. Prihvaćati kritike od strane partnerice bez da odgovorite ¨protunapadom¨ na nju i uzvratite kritikom?		.56				.71
7. Moći reći partnerici kada želite biti malo sami i kada Vam samoća odgovara?			.89	.58		
13. Moći reći partnerici kada Vam odgovara da vrijeme provedete s prijateljima?			.70	.68		
1. Suočiti se s neslaganjem s partnericom otvoreno i direktno?			.49	.76		
11. Moći dati kritiku partnerici bez da se ona osjeti povrijeđeno?			.42	.44		
5. Znati se nositi sa svojom partnericom kada je ljuta na Vas ili uzrujana zbog nečega što ste učinili?			.33	.48		

Prilog 2. Korelacije između žena i muškaraca na paralelnim česticama *Skale dječje percepcije roditeljskog sukoba*

	Čestica	Pearsonov r
1.	Nisam nikada vidio svađu svojih roditelja. (r)	-.032
2.	Kad su se moji roditelji posvađali, uglavnom su izgladili svoje nesporazume. (r)	-.011
3.	Moji roditelji su se tijekom svojih svađa znali prilično razljutiti.	.044
4.	Možda su mislili da ja to ne znam, ali moji su se roditelji mnogo svađali.	.031
5.	Nakon svađe, moji bi roditelji i dalje bili ljutiti jedno na drugo.	.032
6.	Kada se moji roditelji oko nečega nisu slagali, to su tiho i smireno raspravili. (r)	.045
7.	Moji roditelji su često bili zlobni jedno prema drugome, čak i u mojoj prisutnosti.	-.075
8.	Često sam vidio ili čuo svađu svojih roditelja.	.004
9.	Kada se moji roditelji oko nečega nisu slagali, uglavnom su nalazili kompromise. (r)	.034
10.	Za vrijeme svojih svađa, moji roditelji su govorili zlobne stvari jedno drugome.	.036
11.	Moji roditelji se gotovo nikada nisu svađali. (r)	.022
12.	Moji su roditelji svoje nesporazume i svađe uglavnom odmah rješavali. (r)	.020
13.	Za vrijeme svojih svađa, moji roditelji su uglavnom vikali jedno na drugo.	-.024
14.	Moji roditelji su se često žalili jedno na drugo pred ostalim članovima obitelji.	.024
15.	Moji roditelji uglavnom nisu vikali za vrijeme svojih svađa. (r)	-.133*
16.	Moji roditelji su znali bacati ili slomiti neke stvari tijekom svojih svađa.	-.002
17.	Nakon svađe, moji roditelji su se prijateljski ponašali jedno prema drugome. (r)	.008
18.	Tijekom svađa mojih roditelja, znalo je doći do fizičkog obračuna (npr. guranja ili šamaranja).	.024
19.	Moji roditelji su se nakon svađe i dalje zlobno ponašali jedno prema drugome.	.050
	kanonička korelacija = .511; Wilksov λ = .739; p>.05	

r – rekodirano
*p<.05

Prilog 3. Korelacije između žena i muškaraca na paralelnim česticama *Indeksa bračne kvalitete*

Čestica	Pearsonov r
1. Imamo dobru vezu.	.430**
2. Moj odnos s partnericom je vrlo stabilan.	.341**
3. Naša veza je čvrsta.	.412**
4. Moj odnos s partnericom me čini sretnim.	.351**
5. Zaista osjećam da smo moja partnerica i ja tim.	.385**
6. Uzevši sve u obzir, koliko ste sretni u svojoj vezi/braku?	.390**
kanonička korelacija = .569**; Wilksov λ = .676; p<.01	

**p<.01

Prilog 4. Korelacije između žena i muškaraca na paralelnim česticama *Upitnika bračne komunikacije*

Čestica	Pearsonov r
1. Vrijeđam partnericu i nazivam ju pogrdnim imenima. (r)	.325**
2. Povučem se dok se situacija ne smiri. (r)	.034
3. Dajem do znanja partnerici što sam razumio od onoga što je rekla tijekom svađe.	.123*
4. Trudim se objasniti partnerici svoje stajalište.	.121*
5. Kritiziram partnericu, često generalizirajući ono što joj u tom trenutku zamjeram.(r)	.198**
6. Izražavam svoje osjećaje, potrebe i želje.	.071
7. Omalovažavam svoju partnericu, nanosim joj bol te se često ponašam na preziran način prema njoj. (r)	.121*
8. Dominiram u komunikaciji, prekidam svoju partnericu dok govori i pokušavam joj objasniti svoje mišljenje, potrebe i želje. (r)	.044
9. Ratoboran sam prema svojoj partnerici. (r)	.197**
10. Ignoriram svoju partnericu i povlačim se. (r)	.059
11. Fizički prijetim svojoj partnerici. (r)	.070
12. Plačem i negodujem tijekom svađe. (r)	-.009
13. Iskorištavam slabosti svoje partnerice protiv nje. (r)	.229**
14. Tražim konstruktivna rješenja i trudim se riješiti našu svađu u pozitivnom tonu.	.162**
15. Branim sebe tako da napadam svoju partnericu. (r)	.263**
16. Prekidam svoju partnericu dok govori. (r)	.185**
17. Trudim se bolje razumjeti svoju partnericu te joj postavljam otvorena pitanja tijekom rasprave.	.050
18. Postajem fizički nasilan. (r)	.192**
19. Pažljivo slušam svoju partnericu i trudim se razumjeti ju.	.164**
kanonička korelacija = .481**; Wilksov λ = .769; p<.01	

r – rekodirano
**p<.01; *p<.05

Prilog 5. Korelacije između žena i muškaraca na paralelnim česticama *Skale samoefikasnosti u vezi*

Čestica	Pearsonov r
1. Suočiti se s neslaganjem s partnericom otvoreno i direktno?	-.001
2. Jednako kao i partnerica sudjelovati u planiranju zajedničkih aktivnosti?	.197**
3. Otvoreno izraziti partnerici svoje želje za zajedničku budućnost?	.143*
4. Dopustiti partnerici da brine o Vama kada ste bolesni?	-.016
5. Znati se nositi sa svojom partnericom kada je ljuta na Vas ili uzrujana zbog nečega što ste učinili?	.122*
6. Utješiti partnericu kada je ljuta ili uzrujana zbog situacije s nekom trećom osobom?	.091
7. Moći reći partnerici kada želite biti malo sami i kada Vam samoća odgovara?	.096
8. Otvoreno izraziti osjećaje svojoj partnerici i pritom se osjećati ugodno?	.157**
9. Prihvaćati partneričino iskazivanje osjećaja Vama otvoreno i pritom se osjećati ugodno?	.129*
10. Izraziti partnerici svoje želje i potrebe vezane uz seksualne aktivnosti?	.202**
11. Moći dati kritiku partnerici bez da se ona osjeti povrijeđeno?	.241**
12. Prihvaćati kritike od strane partnerice bez da odgovorite ¨protunapadom¨ na nju i uzvratite kritikom?	.195**
13. Moći reći partnerici kada Vam odgovara da vrijeme provedete s prijateljima?	.115*
14. Utješiti partnericu kada je tužna ili depresivna?	.135*
15. Uložiti vrijeme u stvaranje zajedničkih interesa i aktivnosti s partnericom?	.273**
16. Biti dostupan partnerici kada Vas treba?	.074
17. Moći se kontrolirati kada ste jako ljuti na svoju partnericu ili frustrirani njome?	.149**
18. Naći načina da rješavate svakodnevne probleme s partnericom?	.274**
19. Znati predvidjeti kada bi partnerica mogla trebati Vašu podršku?	.289**
20. Prihvatiti partneričinu podršku kada ste tužni ili depresivni?	.204**
21. Dopustiti partnerici da preuzme kontrolu kada se Vi osjećate previše uzrujano ili zbunjeno?	.069
22. Reći svojoj partnerici kada se osjećate nemoćno riješiti neki osobni problem?	.120*
23. Ostati smiren kada Vi i partnerica raspravljate o vrlo važnim i ozbiljnim problemima u svom odnosu?	.244**
24. Pokazivati poštovanje prema partnerici, čak i kada se uopće ne slažete s njezinim mišljenjem ili stavom?	.217**
25. Dopustiti partnerici da Vas smiri kada ste uzrujani?	.137*
kanonička korelacija = .597**; Wilksov λ = .643; p<.01	

**p<.01; *p<.05

Prilog 6. Prikaz povezanosti (Pearsonov r) svih varijabli u modelu u kojem je ***samoefikasnost u vezi*** medijator (N=309) uz dvosmjerno testiranje značajnosti

	Djeca_M	Djeca_Ž	DPO_M	DPO_Ž	Samoef_M	Samoef_Ž	Kvaliteta veze_M	Kvaliteta veze_Ž	Trajanje veze
Djeca_M	1	.981**	-.081	-.039	.038	.001	-.007	-.109	.395**
Djeca_Ž		1	-.080	-.038	.041	.001	-.008	-.113*	.394**
DPO_M			1	.003	-.261**	-.069	-.103	-.016	.000
DPO_Ž				1	-.080	-.100	-.048	-.083	-.056
Samoef_M					1	.367**	.663**	.373**	.009
Samoef_Ž						1	.315**	.571**	.029
Kvaliteta veze_M							1	.474**	-.051
Kvaliteta veze_Ž								1	-.070
Trajanje veze									1

M = muškarci; Ž = žene; DPO = disfunkcionalnost primarne obitelji; Samoef = samoefikasnost u vezi

**p<.01; *p<.05

Prilog 7. Prikaz nestandardiziranih (b) i standardiziranih (β) regresijskih koeficijenata pri provjeri APIMeM modela sa ***samoefikasnosti u vezi*** kao medijatorom

	b	SE (b)	Donja granica intervala pouzd.	Gornja granica intervala pouzd.	β	SE (β)
Disfunkcionalnost → Kvaliteta veze						
Efekt aktera						
Muškarci	0.021	0.011	-0.001	0.041	0.064	0.033
Žene	-0.006	0.011	-0.028	0.016	-0.019	0.034
Efekt partnera						
Žene → Muškarci	0.002	0.011	-0.019	0.023	0.006	0.033
Muškarci → Žene	0.019	0.012	-0.005	0.043	0.057	0.037
Disfunkcionalnost → samoefikasnost						
Efekt aktera						
Muškarci	-0.383***	0.075	-0.533	-0.236	-0.270***	0.053
Žene	-0.096	0.055	-0.207	0.007	-0.068	0.039
Efekt partnera						
Žene → Muškarci	-0.106	0.073	-0.255	0.036	-0.074	0.052
Muškarci → Žene	-0.073	0.057	-0.186	0.040	-0.052	0.041
Samoefikasnost → Kvaliteta veze						
Efekt aktera						
Muškarci	0.129***	0.012	0.106	0.152	0.554***	0.050
Žene	0.135***	0.020	0.095	0.173	0.579***	0.085
Efekt partnera						
Žene → Muškarci	0.022	0.014	-0.007	0.049	0.096	0.061
Muškarci → Žene	0.041**	0.014	0.013	0.070	0.177**	0.061

***p<.001; **p<.01

Prilog 8. Prikaz povezanosti (Pearsonov r) svih varijabli u modelu u kojem je ***komunikacija u vezi*** medijator (N=309) uz dvosmjerno testiranje značajnosti

	Djeca_M	Djeca_Ž	DPO_M	DPO_Ž	Komun_M	Komun_Ž	Kvaliteta veze_M	Kvaliteta veze_Ž	Trajanje veze
Djeca_M	1	.981**	-.080	-.033	-.085	-.018	-.019	-.130*	.395**
Djeca_Ž		1	-.079	-.032	-.071	-.015	-.020	-.134*	.394**
DPO_M			1	.003	-.214**	-.072	-.106	-.025	.001
DPO_Z				1	-.056	-.109	-.052	-.101	-.044
Komun_M					1	.373**	.480**	.321**	-.089
Komun_Ž						1	.217**	.373**	-.021
Kvaliteta veze_M							1	.487**	-.063
Kvaliteta veze_Ž								1	-.090
Trajanje veze									1

M = muškarci; Ž = žene; DPO = disfunkcionalnost primarne obitelji; Komun = komunikacija u vezi

**p<.01; *p<.05

Prilog 9. Prikaz nestandardiziranih (b) i standardiziranih (β) regresijskih koeficijenata pri provjeri APIMeM modela s ***komunikacijom u vezi*** kao medijatorom

	b	SE (b)	Donja granica intervala pouzd.	Gornja granica intervala pouzd.	β	SE (β)
Disfunkcionalnost → Kvaliteta veze						
Efekt aktera						
Muškarci	0.000	0.014	-0.029	0.026	-0.001	0.050
Žene	-0.017	0.014	-0.046	0.011	-0.061	0.053
Efekt partnera						
Žene → Muškarci	-0.006	0.013	-0.031	0.019	-0.021	0.047
Muškarci → Žene	0.010	0.013	-0.016	0.035	0.035	0.048
Disfunkcionalnost → komunikacija						
Efekt aktera						
Muškarci	-0.091***	0.025	-0.140	-0.042	-0.216***	0.059
Žene	-0.045	0.028	-0.101	0.008	-0.107	0.064
Efekt partnera						
Žene → Muškarci	-0.021	0.022	-0.063	0.022	-0.050	0.052
Muškarci → Žene	-0.033	0.026	-0.084	0.018	-0.079	0.063
Komunikacija → Kvaliteta veze						
Efekt aktera						
Muškarci	0.314***	0.045	0.223	0.396	0.474***	0.065
Žene	0.190***	0.045	0.105	0.281	0.286***	0.067
Efekt partnera						
Žene → Muškarci	0.026	0.036	-0.043	0.100	0.039	0.054
Muškarci → Žene	0.145**	0.050	0.051	0.243	0.219**	0.074

***p<.001; **p<.01

9. ŽIVOTOPIS

Lana Batinić rođena je 6. siječnja 1987. godine u Zagrebu. Upisuje studij psihologije na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu 2005. godine te po završetku preddiplomskoga studija dobiva priznanje za najuspješniju sveučilišnu prvostupnicu psihologije u generaciji 2005./06. Među nekoliko stipendija čija je dobitnica svakako se ističe stipendija Grada Zagreba. Tijekom studija bila je aktivno uključena u nekoliko istraživačkih projekata Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar. Još kao studentica počinje raditi u Hrvatskoj pošti, a 2010. godine, nakon što je stekla akademski naziv magistra psihologije, postaje i službeno dio tima u Uredu za upravljanje ljudskim resursima. Tamo se pobliže upoznaje s procesom selekcije i odabira zaposlenika, razvojem njihovih potencijala, sustavom postavljanja ciljeva i godišnjeg ocjenjivanja te s različitim drugim aspektima rada organizacije.

Iako je stekla vrijedno iskustvo u području organizacijske psihologije, 2012. godine odlučuje prihvatiti novi izazov te prelazi na Hrvatsko katoličko sveučilište gdje je među prvim zaposlenicima Odjela za psihologiju. Iste godine upisuje poslijediplomski doktorski studij psihologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Premda je njeno primarno područje interesa socijalna psihologija, posebno bliski i intimni odnosi, kao asistentica bila je uključena u nastavu na predmetima i iz područja razvojne psihologije, psihologije ličnosti, kao i na općim psihologijskim predmetima. Dosad je bila suradnica na nekoliko znanstvenih projekata koje je financiralo Hrvatsko katoličko sveučilište, a bavili su se različitim aspektima obiteljske dobrobiti i kvalitete života. Izlagala je na desetak domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova te održala više stručnih radionica. Autorica je jednog samostalnog poglavlja u knjizi te koautorica nekoliko znanstvenih radova.

10. POPIS OBJAVLJENIH RADOVA

Batinić, L. (2014). Socijalno značenje nedjelje, važnost obitelji i obiteljska dobrobit. U: G. Črpić i M. Džolan (ur.*), Slobodna nedjelja: kultura u nestajanju?* (str. 55-78). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Batinić, L., Bošnjaković, J. i Merkaš, M. (2018). Uloga roditeljskog kažnjavanja u povezanosti ekonomske prilagodbe i dječje školske uključenosti. *Psihologijske teme*, *27*(2), 245-265.

Batinić, L., Brstilo, I., Dorotić, J. i Mravunac, D. (2014.). Rad nedjeljom i kvaliteta života: sažetak fokus grupa. U: G. Črpić i M. Džolan (ur.*), Slobodna nedjelja: kultura u nestajanju?* (str. 13 - 38). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Batinić, L. i Kamenov, Ž. (2017). Actor and partner effects of attachment on young couples' dyadic coping. *Stress and Anxiety: Coping and Resilience*, 43-53.

Brstilo, I., Batinić, L. i Grgić, S. (2014). Navike djece i mladih kod objavljivanja osobnih podataka na društvenim mrežama. *Sociološka luča, 8*(2), 105-121.

Rakošec, Ž., Mikšić, Š., Juranić, B. i Batinić, L. (2015). Psychometric characteristics of Croatian version of the Daily Spiritual Experience Scale. *Religions*, *6*(2), 712-723.